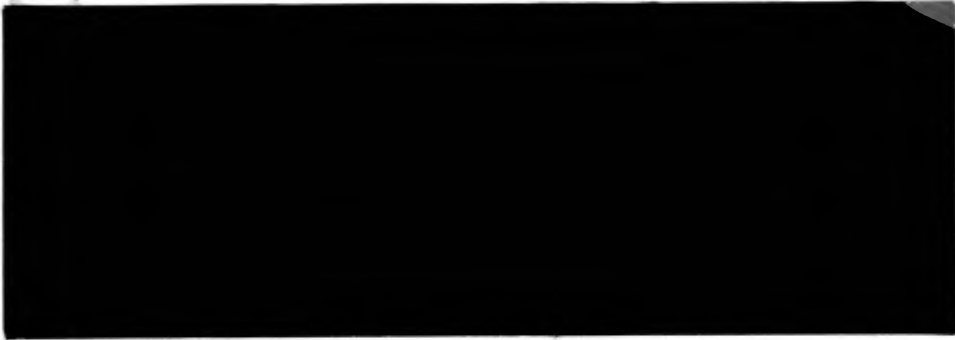

R A B I N

De Raad van Advies voor Bibliotheekwezen en Informatieverzorging (RABIN) is een adviescollege, ingesteld bij wet van 12 oktober 1987 (Stb. 474). Hij heeft tot taak de regering desgevraagd of op eigen initiatief te adviseren over alle zaken die het bibliotheekwezen aangaan, alsmede de informatieverzorging in bredere zin. Onder het bibliotheekwezen vallen de sectoren van de openbare, wetenschappelijke en speciale bibliotheken.

Met informatieverzorging wordt bedoeld het geheel van activiteiten op het terrein van de openbare en semi-openbare informatie, gericht op de uitoefening van beroep, bedrijf, bestuur en de beoefening van de wetenschap.

De raad kan ook aan andere organisaties op hun verzoek advies uitbrengen. De Tweede Kamer der Staten-Generaal kan over initiatief-wetsontwerpen het advies van de raad vragen.

De raad bestaat uit ten hoogste negen leden. Deze worden op persoonlijke titel voor maximaal vijf jaar benoemd. Er geldt een leeftijdsgrens van zeventig jaar. De leden worden op grond van hun deskundigheid en onafhankelijkheid gekozen en zijn afkomstig uit alle sectoren van de maatschappij.

RABIN
Postbus 95314
2509 CH Den Haag
Telefoon 070-3 47 13 44
Telefax 070-3 85 47 08

Boekmanstichting - Bibliotheek

Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam

telefoon: ~~24 37 36~~ / ~~24 37 37~~ / ~~24 37 38~~ / 24 37 39

De uitleentermijn bedraagt een maand. Mits tijdig
aangevraagd is verlenging met een maand moge-
lijk, tenzij de publikatie inmiddels is besproken.

De uitleentermijn is verstreken op:

30 JAN. 1992

1 JULI 1993

347.788.7(091)

91-012

Ontwikkelingen in het leenrecht

door
mr. A.M.L. van der Kolk-van der Torren
en R.S.J. Kurvers

onder eindredactie van
mr. C.I.Th. Bierlaagh-Lucas
drs. W. Dijkhuis
drs. N.N. van Willigen

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
Tel. 243739

Den Haag, 1990

Inhoud

Samenvatting 5

1 Inleiding 7

2 Historie 9

R.S.J. Kurvers

2.1 Inleiding 9

2.2 Ontwikkelingen in Nederland 9

2.3 Ontwikkelingen in het buitenland 15

3 Een schets van de leenvergoedingsregeling 19

A.M.L. van der Kolk-van der Torren

3.1 Inleiding 19

3.2 De rechtvaardigingsgronden 19

3.3 Het juridisch kader 20

3.4 De reikwijdte 22

3.5 De financiering 25

3.6 De berekeningsgrondslag en verdeling 26

4 De auteursrechtelijke invalshoek 37

A.M.L. van der Kolk-van der Torren

4.1 Inleiding 37

4.2 Wat is auteursrecht? 37

4.3 Is leenrecht een auteursrecht? 38

4.4 Het uitputtingsprincipe 41

4.5 De aard van het leenrecht bij eventuele opname in de Auteurswet 42

5 De sociaal-economische invalshoek 53

C.I.Th. Bierlaagh

W. Dijkhuis

R.S.J. Kurvers

5.1 Inleiding 53

5.2 De auteur 53

5.3 De uitgever 57

5.4 De markt 61

6 De cultuurpolitieke invalshoek 65

A.M.L. van der Kolk-van der Torren

6.1 Inleiding 65

6.2 Het cultuur/letterenbeleid 65

6.3 Het leenrecht als instrument van letterenbeleid 73

Lijst van belangrijkste literatuur 79
R.S.J. Kurvers

Bijlagen

1 Leenrechtstelsels in het buitenland 93
R.S.J. Kurvers

**2 Schematisch overzicht van de verschillende
aspecten van de huidige leenvergoedingsregeling 96**
A.M.L. van der Kolk-van der Torren

3 Kerngegevens leenrechtvergoeding 99

4 Verworpen voorstellen 101
R.S.J. Kurvers

5 Lijst van afkortingen 106

Samenvatting

Het rapport *Ontwikkelingen in het leenrecht* is een inventarisatie van de verschillende invalshoeken van het leenrecht, met name in Nederland. In het kader van de discussie over de inkadering van het leenrecht, die al een twintigtal jaren met hevigheid wordt gevoerd, leek een dergelijk objectief overzicht van een aantal aspecten van de problematiek zinvol.

Het recht op leenvergoeding dient verschillende doelen. Vergelijking van buitenlandse leenrechtstelsels met het Nederlandse leert dat belangrijke doelstellingen zijn:

- het realiseren van een individueel recht van schrijvers en uitgevers op een vergoeding voor het gebruik dat bibliotheken en via hen de leners van hun werk maken (auteursrechtelijke doelstelling)
- het verbeteren van de sociaal-economische positie van schrijvers en uitgevers (de sociaal-economische doelstelling)
- het bevorderen van de produktie en distributie van cultureel waardevolle boeken (de cultuurpolitieke doelstelling).

Bij de invoering van een recht op leenvergoeding wordt vaak expliciet of impliciet een beroep op meer dan een doelstelling gedaan. De vraag kan gesteld worden of dit met recht gedaan kan worden. Een goed begrip van de drie genoemde aspecten kan betrokkenen bijstaan bij het vormen van een eigen mening terzake.

Het rapport schetst allereerst de historie van het leenrecht. Het begrip *leenrecht* werd in 1920 geïntroduceerd; pas vanaf de zestiger jaren startte de discussie erover. Als uitvloeisel van twee grote schrijversprotesten werd in 1965 het Fonds voor de Letteren opgericht en in 1972 een leengeldvergoeding toegekend. De overheid erkende de slechte sociaal-economische positie van de Nederlandse auteur, maar was niet bereid het leenrecht in te voeren. Veel verder dan noodmaatregelen, die men ook van jaar tot jaar kon schrappen, wilde zij niet gaan. In schrijverskring sprak men daarom van gunsten en niet van rechten.

Begin tachtiger jaren kwamen de ontwikkelingen in een stroomversnelling. Het leenrecht werd een onderdeel van het welzijnsbeleid en dus opgenomen in een tijdelijk besluit leenvergoeding (1986) en later in een Welzijnswet (1987). Deze regeling geldt tot 1992. Inmiddels wordt leenrecht meer als onderdeel van het auteursrecht gezien, en een wetsontwerp om het onder de Auteurswet te brengen is in voorbereiding.

In hoofdstuk 3 wordt de huidige leenvergoedingsregeling geschetst. De huidige regeling is gebaseerd op argumenten van zowel auteursrechtelijke als cultuurpolitieke aard. Op het hybride karakter van de argumenten was vanaf de aanvang veel commentaar. Het meest hechte men aan de cultuurpolitieke invulling gezien de keuze voor de wettelijke basis en de verdere invulling van de regeling. Haaks hierop staat de gekozen wijze van financiering van het stelsel: van de openbare bibliotheken werd een bijdrage verwacht.

Eind tachtiger jaren werd door steeds meer organisaties opname van de leenvergoedingsregeling in de Auteurswet bepleit. Duidelijk werd dat sommige betrokkenen meer hechtten aan de auteursrechtelijke en andere meer aan cultuurpolitieke argumenten, en dat dit tot uiting kwam in de regeling die werd voorgestaan, en de consequenties die aanvaardbaar werden geacht. De hoofdstukken 4, 5 en 6 gaan daarom op die aspecten in.

Voorstanders van een leenrecht als auteursrecht noemen de Auteurswet de meest logische basis. Daarbij wijst men op de grondslag van het leenrecht: de mogelijkheid van de auteur tot exploitatie van zijn werk, en de wetsgeschiedenis van art. 12, lid 1, sub 2 van de Auteurswet. Het argument dat een auteursrechtelijk leenrecht zich niet bij voorbaat leent als sociaal-economisch en/of cultuurpolitek instrument is volgens hen van secundair belang.

De sociaal-economische invalshoek staat niet los van de twee andere invalshoeken. Voorstanders van deze visie menen dat al te eenzijdige nadruk op het werk van de literaire auteur de fundamentele dimensies van de leenrecht-discussie onderbelicht. Er bestaan andere mogelijkheden dan de vigerende leenvergoedingen om de sociaal-economische positie van auteurs en uitgevers te verbeteren. De positie van de spelers in het spel: de uitgeverij, de boekhandel, de auteur, de bibliotheek en de markt moet dan ook belicht worden.

Het leenrecht als bruikbaar instrument voor het voeren van een letterenbeleid is nog steeds een discussiepunt.

Vanuit een culturele invalshoek moet de overheid haar letterenbeleid voeren op basis van de Grondwet, waarin de vrijheid van meningsuiting - voor schrijvers de vrijheid de inhoud van hun werk zelfstandig te bepalen - is neergelegd, evenals de plicht van de overheid de kunsten te bevorderen. Vooral via financiering van veelbelovende literaire schrijvers probeert de overheid dit. Het gevolg is dat het moeilijk is een onderscheid te maken tussen het bewust beïnvloeden van de produktie van bepaald literair werk en een systematische beïnvloeding van de inkomenspositie van de schrijver. Duidelijk is dat binnen het letterenbeleid een verbreding heeft plaatsgevonden van het vrijwel uitsluitend bevorderen van het aanbod van literatuur naar het steunen van de boekenbranche in haar taken ten aanzien van literair werk.

1 Inleiding

Deze publikatie is het resultaat van een opdracht van de voormalige Bibliotheekraad, de voorganger van de RABIN, tot een inventarisatie van de verschillende invalshoeken van de leenrechtproblematiek. De heer R.S.J. Kurvers (documentalist/literatuuronderzoeker bij het ABP) had reeds een grote hoeveelheid materiaal verzameld over de geschiedenis van het leenrecht. Dit materiaal is met het oog op een meer analytische benadering van de problematiek aangevuld met bijdragen van de heer Kurvers zelf en van mevrouw mr. A.M.L. van der Kolk-van der Torren (gerechtsauditeur bij het College van Beroep voor het Bedrijfsleven). De eindredactie van het rapport is verzorgd door mevrouw mr. C.I.Th. Bierlaagh-Lucas (hoofd bibliotheek en documentatie van de VNG), de heer drs. W. Dijkhuis (docent communicatie studies aan de Erasmus Rotterdam School of Management) en mevrouw drs. N.N. van Willigen (stafmedewerker RABIN). De verantwoordelijkheid voor de inhoud van het rapport ligt bij de auteurs.

De RABIN heeft van de Bibliotheekraad de verantwoordelijkheid overgenomen om deze inventarisatie te publiceren. Hij is van mening dat met de beschrijving van de ontwikkelingen in het verleden een goed overzicht wordt gegeven van de argumenten die een rol gespeeld hebben en nóg spelen in de leenrecht discussie, en hoopt zo een bijdrage te leveren aan de meningsvorming. Voor een nieuwe leenrechtregeling, die in principe per 1 januari 1992 van kracht zal worden, moet naar de mening van de raad gezocht worden naar een zorgvuldige afweging van belangen.

Het materiaal dat in deze inventarisatie is bijeengebracht, heeft al een rol kunnen spelen bij het onderzoek dat de raad heeft laten instellen ter voorbereiding van een standpunt over een nieuwe leenrechtregeling. De resultaten van dat onderzoek zijn eveneens dit jaar gepubliceerd als Rapport 3 van de RABIN ("Het leenrecht ontleed" door mevrouw mr. C. de Koning en prof.mr. F.W. Grosheide). Waar dat rapport al tot enkele duidelijke standpunten komt, onthoudt deze inventarisatie zich daar zorgvuldig van.

Leenrecht is een onderwerp dat men vanuit verschillende invalshoeken kan benaderen. Een belangrijke vraag is of een regeling verschillende uitgangspunten - auteursrechtelijke, culturele en sociaal-economische - in zich kan verenigen dan wel of er duidelijk voor één invalshoek gekozen moet worden.

Nederland kent sinds 1987 een leenvergoedingsregeling met de Welzijnswet als grondslag; de overheid heeft getracht in deze regeling genoemde drie uitgangspunten te verenigen. Van verschillende zijden leverde dat kritiek op. De reacties op de eerste Nederlandse leenvergoedingsregeling hebben in ieder geval duidelijk gemaakt dat er behoefte bestaat aan een inventarisatie van alle aspecten van de regeling.

De term *leenrecht* is strikt genomen alleen van toepassing ingeval van een (auteurs)rechtelijke regeling. Tot dusver bestaat slechts in Duitsland een dergelijke regeling. Wel wordt deze term in het spraakgebruik, ook internationaal, gehanteerd voor aanspraken op of regelingen voor een *leenvergoeding*. In dit rapport worden de verschillende termen door elkaar gebruikt.

Hoofdstuk 2 van dit rapport geeft achtergrondinformatie: de wordingsgeschiedenis van het leenrecht in Nederland en de ontwikkelingen in enkele andere landen. Hoofdstuk 3 beschrijft de huidige leenvergoedingsregeling. In de hoofdstukken 4, 5 en 6 staat steeds één der drie invalshoeken op de leenrechtproblematiek centraal.

2 Historie

2.1 Inleiding

Globaal begint de voorgeschiedenis van het leenrecht rond 1930: toen nog een rustig kabbelend beekje, dat rond 1962/1963 in een stroomversnelling terechtkomt. Het begin van de tachtiger jaren leidt dan tot fastbare resultaten. De ontwikkelingen zijn voortdurend begeleid door felle discussies en polemieken tussen schrijvers, ambtenaren, uitgevers, bibliothecarissen en juristen, tot op de dag van vandaag. Op één punt zijn alle partijen het eens: de realisatie van een Nederlands leenrecht is noodzakelijk. Er is zoiets als een algemeen rechtsgevoel dat een formele erkenning van het vergoedingsrecht van producenten ter zake van de uitleen van hun producten eist. Over de lange discussie, die tot de dag van vandaag voortduurt, gaat dit hoofdstuk. Verschillende voorstellen passeren de revue. Ook wordt aandacht geschonken aan de bereikte resultaten, aan de uitkeringen van het Fonds voor de Letteren en aan de leenvergoedingsregeling. Het slot van dit hoofdstuk plaatst de ontwikkelingen in Nederland naast die in het buitenland.

2.2 Ontwikkelingen in Nederland

Het begrip leenrecht is rond 1920 geïntroduceerd, maar pas rond 1930 duikt het thema voor het eerst op in kranten en juridische literatuur als potentieel terrein voor nieuwe wetgeving. Pas in 1952, door het zgn. leesportefeuille-arrest¹, werd leenrecht een juridisch "hot item". Toen de N.V. Drukkerij De Spaarnestad op haar periodieken "Libelle" en "Panorama" een bepaling had opgenomen dat deze tijdschriften niet ter beschikking van een leesportefeuille mochten worden gesteld, en dat verbod werd genegeerd, bleek de Hoge Raad van mening dat een Nederlandse auteur uitlenen van (exemplaren) van zijn boeken niet kan verbieden. Hierbij werd steun gezocht bij art. 12, lid 1 onder 2 van de Auteurswet. De rechtstoestand die door dit arrest werd geschapen, werd als onrechtvaardig gevoeld; juist daardoor werd de discussie gestimuleerd en kreeg het leenrecht in bredere juridische kring belangstelling².

Zestiger jaren

Leefde de leenrecht discussie eerst vooral in de kring van juristen, begin zestiger jaren kwamen de auteurs in het geweer. Naast ontwikkelingen in het buitenland kwam dat vermoedelijk door de expansieve groei van het openbare bibliotheekwezen, én door de achteruitgang van de inkomsten die met schrijven vielen te verwerven. Diverse professionele bijeenkomsten schonken aandacht aan de wenselijkheid tot realisatie van een leenrecht. Commissies werden in het leven geroepen om aandacht te vestigen op de benarde financiële positie van auteurs. In schrijverskringen besloot men alle

medewerking op te zeggen aan commissies, jury's en andere vormen van samenwerking met rijk, provincies en gemeenten, zolang de ongewenste situatie zou voortduren. Koppen als "Schrijvers staken" verschenen in de kranten; polemieken in tijdschriften volgden elkaar op.

De kern van dit eerste schrijversprotest lag in de jaren 1962/1963. Vermeldenswaard is dat tijdens de Elfde Conferentie der Nederlandse Letteren (1961), die was gewijd aan de maatschappelijke positie van de auteur, een resolutie aangenomen werd die de regering adviseert een werkcommissie in te stellen voor nader onderzoek van de leenrechtproblematiek. Pas twintig jaar nadien werd deze suggestie overgenomen. Een voorstel van de belangenorganisatie van Nederlandse schrijvers, de Vereniging van Letterkundigen (VvL) tot regeling van het leenrecht betrok de uitgevers en de bibliotheekwereld in de discussie. De VvL sprak haar voorkeur uit voor een *auteursrechtelijk* geregeld leenrecht; zij wilde aan art. 12, lid 1 van de Auteurswet, waarin een definitie van het begrip *openbaarmaken* wordt gegeven, een vierde onderdeel toevoegen: "het bij wege van bedrijf al of niet met winst oogmerk uitlenen van kunstwerken of verveelvuldigen daarvan". Daarmee zou het uitlenen onder een algemeen verbod van de Auteurswet komen te vallen, en elke auteur zou zo de uitlening van ieder van zijn werken kunnen verbieden. Die consequentie was voor de bibliotheekwereld niet acceptabel en werd van die kant fel bekritiseerd. Immers, zo werd gesteld, de "free flow of information" kwam in gevaar.

In de visie van de VvL zouden de uitgevers niet delen in de baten. Dat werd door de uitgevers niet geaccepteerd en lokte een nieuwe discussie uit. Pogingen van de bibliothecarissen om, in samenwerking met enkele auteurs en ambtenaren, tot een oplossing van het probleem te komen, leidden in 1963 tot het rapport van de commissie onder voorzitterschap van dr. L. Brummel, de (oud) bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek³. Het kwam uit in een periode dat de VvL, samen met een actiegroep van schrijvers, pleitte voor verhoging van de overheidssubsidie ten behoeve van auteurs en vertalers, en voor de realisatie van een zelfstandige stichting. Deze moest als taak krijgen het beheer en de verdeling van de toegewezen gelden. De overheid stelt als reactie hierop in 1965 de Stichting Fonds voor de Letteren in: het eerste resultaat van een lange weg die uiteindelijk tot de huidige realisatie van de leenrechtvergoeding zou leiden.

Eén van de eerste activiteiten van het Fonds voor de Letteren was de samenstelling van de commissie-Uitleenrecht in 1967, onder voorzitterschap van de nieuwe bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek, dr. C. Reedijk. Deze commissie probeerde een doelmatige methode van administratieve organisatie te verwezenlijken om het in het rapport-Brummel voorgestelde tot stand te brengen. Haar bevindingen werden eind 1968 aan de minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) aangeboden⁴. Na een gunstig advies van de afdeling Letteren van de Raad voor de Kunst werd de regeling tegengehouden door de afdeling Bibliotheekwezen van het ministerie.

In 1969 verscheen nog een rapport over de leenrechtproblematiek van de commissie-Auteursrecht, ingesteld door de Dr. E. Boekmanstichting.

Zeventiger jaren

Vanaf het begin van de zeventiger jaren openbaarden zich tendensen die een extra druk legden op de sociaal-economische positie van de auteur, waarvoor reeds eerder aandacht was gevraagd. Zo was er sprake van een niet optimaal functionerende distributie van boeken, vonden in de uitgeverijbranche diverse fusies en concentraties plaats en daalde het aantal verkochte boeken. Begin zeventiger jaren ontstond dan ook een tweede schrijversprotest. De VvL kwam met een actieprogramma⁵, met als voornaamste streven de verbetering van de sociale positie van de auteur. Met name de realisatie van het leenrecht stond hoog in het vaandel. De toenmalige minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, Klompé, verklaarde dat zij (enigszins) aan de verlangens van de auteurs tegemoet wilde komen, maar tot invoering van het leenrecht was zij niet over te halen. Zij ging er vanuit dat een zuiver auteursrechtelijke oplossing in de nabije toekomst niet moest worden nagestreefd: zij betwijfelde of naar geldend Nederlands recht aanspraak op een leenvergoeding gemaakt kon worden. Wel wist zij een extra donatie van het ministerie aan het Fonds voor de Letteren te realiseren dat gepresenteerd werd als *leengeldvergoeding* voor uitsluitend belletristische schrijvers/vertalers⁶. Formeel was deze donatie niet sterk onderbouwd. De kritiek gold vooral het feit dat deze regeling, gelijk aan de uitkering ten behoeve van het Fonds voor de Letteren, niet op een wettelijke regeling steunde, maar alleen als begrotingspost bestond. In 1971 werd voor het eerst f. 200.000 uitgekeerd. Dit bedrag werd tot 1976 jaarlijks aangepast, maar vanaf 1976 was daar nauwelijks meer sprake van. Als basis voor de berekening van de uitleenvergoeding fungeerden de jaarlijkse aantallen door openbare bibliotheken aangeschafte boeken op grond van de volgende redenering: boeken die veel geleend worden, worden in grotere hoeveelheden besteld, zullen eerder slijten en vervangen worden. Deze berekeningsmaatstaf had als nadeel dat auteurs, die immers vooral inkomsten ontvangen bij het uitkomen of de herdruk van werk, door het progressief belastingtarief over ontvangsten in één jaar in een relatief hoge belastingtariefgroep terecht kwamen. Dat was een punt van kritiek. Voor de praktische uitvoering benutte men de gegevens van de Nederlandse Bibliotheekdienst (NBD), waar vrijwel alle Nederlandse openbare bibliotheken het gros van hun boeken inkopen. Het Fonds maakte een selectie van de uitgaven (incl. herdrukken) die voor een uitleenvergoeding in aanmerking komen en vroeg de NBD vervolgens aan te geven hoeveel exemplaren van dergelijke uitgaven door de openbare bibliotheken besteld werden. Uitgaande van de beschikbare subsidie kon het Fonds dan de verdeelsleutel (de uitleenvergoeding per aangeschaft exemplaar) bepalen, en op grond daarvan de bedragen waarop de auteurs recht hadden. Om te voorkomen dat slechts enkele succesvolle schrijvers het leeuwendeel van de pot ontvingen, werd rond 1979 een glijdende schaal ingevoerd: de vergoeding per exemplaar daalde naarmate er meer aankopen van een titel plaatsvonden. Toch ging een flink deel van de leengeldpot naar auteurs van slijtagegevoelige boeken zoals kinderboeken. Dat was een tweede punt van kritiek. En ten derde was er veel kritiek op de afbakening van de kring van rechthebbenden: alleen Nederlandse schrijvers van belletrie. Hieronder

viel behalve de literaire (jeugd)literatuur ook onder meer de triviale lectuur (streek- en familieromans, detectives etc.) en verder bijvoorbeeld essays, interviews, reisverhalen en sommige prentenboeken. Voor vertalers kwam een afzonderlijke regeling; het aandeel van deze groep in de leengeldpot bedroeg zo'n 18%.

Deze leengeldvergoeding is in stand gebleven tot 1983, toen hij werd geschrapt. Hier wreekte zich het feit dat de regeling nooit een wettelijke basis had gekregen. Het Fondsbestuur protesteerde tegen deze maatregel en kreeg een structurele toekenning van f. 180.000 t.b.v. debutantenbeurzen en opdrachten. De leengeldvergoeding bleef echter geschrapt, en het verdwijnen van de leengelden betekende voor menig auteur een aanzienlijke inkomstenderving.

Ook de Tweede Kamer hield zich met de leenrechtproblematiek bezig en plaatste deze in breder verband. Twee amendementen-Geelkerken betreffende een leenrecht voor geluids- en beeldreproducties (m.n. videoprogramma's) werden gedeponereerd. Het ministerie van CRM bleef zich wel voor deze materie verantwoordelijk voelen, getuige de nota "Kunst en Kunstbeleid" die zij in 1976 uitbracht. Daar staat toegegeven dat "de verlangens van de schrijvers niet van redelijkheid ontbloot zijn", maar dat niettemin een wettelijk leenrecht vooralsnog niet te verwachten viel.

De leenrechtproblematiek vormde verre van alleen een Nederlands discussiethema. Dit blijkt uit de diverse modellen en varianten in landen die het leenrecht invoerden⁷. Maar net als in Nederland was er ook een aantal staten waar men van de ene in de andere discussie verviel en waar het probleem niet opgelost kon worden. Ook internationaal werd het probleem onderkend. Zo kwam de Commissie van de Europese Gemeenschappen in 1977 met een aanbeveling⁸ ter versterking van de maatschappelijke positie van schrijvers.

Tachtiger jaren

De druk op de overheid werd steeds groter. Op verzoek van de VvL werd in 1980 een werkgroep opgericht om de problematiek van het cultureel waardevolle boek en, voorzover daarmee verbonden, de inkomenspositie van de schrijvers te onderzoeken. De opdracht hield voorts in dat het leenrecht bij het onderzoek naar de te hanteren beleidsinstrumenten centraal aan de orde werd gesteld. De werkgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van het ministerie van CRM (die het leenrecht geen geschikt instrument vonden voor het voeren van een letterenbeleid) en van de VvL/Vakbond van Schrijvers, kwam in 1981 met aanbevelingen⁹ als:

- de oprichting van een interdepartementale commissie ter bestudering van het leenrecht. Men zag realisatie van het leenrecht als noodzakelijk voor verbetering van de inkomenspositie van de auteur;
- de installatie van een werkgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van de hele boekenbranche, ter bestudering van het boek en het boekenvak.

Op 1 februari 1983 installeerden de ministers van WVC en van Justitie, in overleg met hun collega's van Economische Zaken en Sociale Zaken en Werkgelegenheid, aldus de Interdepartementale Leenrechtcommissie. De commissie had tot taak, vóór het eind van 1983, de regering te adviseren

omtrent de mogelijkheid en de wenselijkheid van een leenrechtregeling. Speciale aandacht gold de juridische en de financiële kanten, en ook de vraag wie als rechthebbenden van een dergelijke regeling aan te merken. Daarna kwam de leenrecht-discussie in een stroomversnelling. De bibliotheekwereld, tot die tijd vrij afzijdig, organiseerde op 1 oktober 1983 een symposium over leenrecht¹⁰. De Koninklijke Nederlandse Uitgevers Bond (KNUB), die tot dusverre in het draaiboek nauwelijks was voorgekomen, vroeg in haar brochure "Leenrecht nu, een cultuurpolitieke beslissing"¹¹ aandacht voor een billijke leenrechtvergoeding voor schrijver én uitgever, als voorwaarde voor een pluriforme boekencultuur. De KNUB-actie was een nieuw element in de discussies.

In november 1983 verscheen het "Tussenbericht" van de Interdepartementale Leenrechtcommissie. Belanghebbende organisaties en externe deskundigen kregen de mogelijkheid standpunten naar voren te brengen. Op 11 april 1984 verscheen het Eindrapport¹². Daarin toonde de commissie zich voorstander van invoering van een leenrecht voor Nederlands- en Friestalige auteurs alsmede hun uitgevers, wier boeken door openbare bibliotheken worden uitgeleend. De commissie verwerkte in het Eindrapport reacties van organisaties en deskundigen¹³. Beroepsverenigingen van schrijvers, uitgevers en openbare bibliotheken voerden een offensief om een regeling te realiseren die zoveel mogelijk overeenkwam met de door elk van hen geformuleerde uitgangspunten. De Bibliotheekraad bracht advies¹⁴ uit, waarvan de Raad van State onderdelen overnam.

Minister Brinkman van WVC bracht zijn voorstellen onder in de Welzijnswet. Bij de vormgeving van de bepalingen over het leenrecht liet hij zich grotendeels leiden door de voorstellen van de commissie¹⁵. Een essentieel punt betrof het feit dat de bibliotheekwereld zou moeten bijdragen aan de financiering van het leenrecht. In juli 1984 ging het ontwerp-Welzijnswet naar de Raad van State; 24 april 1985 bereikte het ontwerp, waarvan -in de uiteindelijke tekst- de artikelen 22 t/m 28 en 44 de leenrechtvergoeding regelen, de Tweede Kamer. De parlementaire behandeling duurde langer dan voorzien: pas op 14 februari 1987 werd de wet van kracht¹⁶.

Zoals boven al is aangegeven was in het zicht van een spoedige "definitieve", wettelijke regeling, per 1 januari 1983 de leenvergoedingsregeling al van de begroting geschrapt. Daarop besloot de minister van WVC in 1985 om, vooruitlopend op een wettelijke regeling per 1 januari 1986 een Algemene Maatregel van Bestuur uit te vaardigen. Dit "Tijdelijk Besluit Leenvergoedingen" bevat de gehele tekst van de regeling in het wetsontwerp, aangevuld met de nadere regelingen die in het wetsontwerp gereserveerd zijn voor vaststelling per AMvB. Per januari 1986 konden de auteurs en uitgevers voor het eerst een aanvraag voor leengeld indienen; eind 1986 werd door het ministerie f. 5 miljoen verdeeld over 5474 auteurs en 287 uitgevers¹⁷. Het wettelijk leenrecht was met ingang van 1 januari 1987 een feit, omdat toen de Welzijnswet in werking trad. In 1987 en 1988 stelde WVC f. 5 miljoen beschikbaar, en werd f. 2,5 miljoen door de bibliotheken opgebracht. In 1989 werd het te verdelen bedrag verhoogd tot f. 10 miljoen: f. 5 miljoen van WVC en f. 5 miljoen van de bibliotheken en in 1990 tot f. 12,5 miljoen (resp. f. 5 miljoen en f. 7,5 miljoen). Voor 1991 is f. 15

miljoen voorzien.

Het vragen om een vergoeding aan de openbare bibliotheken vormt een centraal discussiethema, evenals de keuze van de minister van WVC om de Welzijnswet en niet de Auteurswet als juridisch kader voor de regeling te nemen. Zowel de Raad van State als de Tweede Kamer wezen deze juridische bedding af, en toen de Tweede Kamer met een amendement dreigde, zwichtte de minister en kwam hij met een compromis. Hij zegde toe dat de huidige regeling tot 1992 van kracht blijft, waarna in het kader van de Europese eenwording een nieuwe regeling zal worden vastgesteld.

Dat werd ook al duidelijk in de nota Letterenbeleid die op 14 november 1988 aan de Tweede Kamer werd aangeboden¹⁸ door minister Brinkman van WVC. In deze nota worden de cultuurpolitieke uitgangspunten van het letterenbeleid sterk benadrukt: de nota gaat uit van een letterenbeleid *in enge zin* dat gericht is op het bevorderen van een bloeiende literaire cultuur, dat *in bredere ligging* op grond van het culturele belang van een goed functionerende boekemarkt tevens gericht is op versterking van de boekenmarkt als zodanig waarbij mede een bijdrage geleverd wordt aan een geïntegreerd beleid met betrekking tot boek en lezen. De nota ziet ook de sociaal-economische aspecten wel in: uitgesproken wordt "dat het zuur is voor de literaire auteurs, dat de slechte situatie van de boekenmarkt aanleiding werd het leenrecht versneld in te voeren", en dat de uitgevers, "die zich aanvankelijk in het geheel niet sterk ervoor maakten" een eigen recht werd toegekend.

Minister d'Ancona, sinds 1989 de nieuwe minister, nam dit punt van de nota niet over. Zij zond in 1990 een notitie aan VvL, KNUB en NBLC¹⁹ die weliswaar de leenvergoeding als een rechtvaardige en cultuurpolitiek positieve maatregel blijft zien, doch overigens voorstelt de bestaande regeling na 1 januari 1992 niet meer voort te zetten. Deze zou dan gesplitst moeten worden: het generieke deel wordt door middel van een wijziging van de Auteurswet 1912 voortgezet als een auteursrechtelijke regeling. De minister van Justitie heeft inmiddels een voorstel voor een dergelijke wetswijziging gedaan. De verdeling van de opbrengsten tussen auteurs en uitgevers wordt overgelaten aan repartitiereglementen, waaraan de minister van Justitie slechts zijn goedkeuring zal hechten. Het door de boekenleners jaarlijks opgebrachte bedrag van f. 10 miljoen zal als uitgangspunt voor de onderhandelingen over 1992 dienen.

In het kader van deze besluiten zal met ingang van 1992 niet meer uit de algemene middelen geput worden ten behoeve van het leenrecht. Dit besluit steunt ook op de overweging, dat in het kader van de EG-wetgeving deze steun als een vorm van nationale steun aan het boekenvak gezien zou kunnen worden: dit is in strijd met het EG-verdrag.

De RABIN heeft in juni 1990 vooruitlopend op een advies over een nieuwe leenrechtregeling alvast een aantal uitgangspunten voor een regeling geformuleerd²⁰. Ter voorbereiding van een standpunt had hij een onderzoek laten instellen naar de mogelijke verenigbaarheid van culturele doelstellingen met een auteursrechtelijke regeling van het leenrecht²¹.

2.3 Ontwikkelingen in het buitenland

De bakermat van het leenrecht ligt in Skandinavië: staten met een klein taalgebied, daardoor kleine oplagen en dientengevolge lage opbrengsten aan royalties.

Bijlage 1 geeft een overzicht van aspecten van leenrechtregelingen in landen die momenteel vergoedingen toekennen.

Zoals ook in Nederland verliep de invoering van het leenrecht vrijwel nergens soepel. Discussies werden vooral gevoerd over de *kwantitatieve* basis van de vergoedingsregeling: het *aantal uitleningen*, danwel het *boekenbezit*, óf de *aanschaf*. Ook de *inhoud* van het begrip *recht* bleek discutabel. Is er sprake van een moreel of een juridisch recht? In de praktijk worden veelal compromissen getroffen. De meerderheid van de landen die nu een leenrechtregeling hebben, ging zowel uit van het auteursrechtelijk motief: het algemeen gevoelen dat schrijvers recht hebben op de revenuen van hun productie als van een even belangrijk motief: de rol van de leenvergoeding als sociaal en cultuurpolitiek beleidsmiddel. Ten aanzien van deze principieel met elkaar conflicterende doelstellingen heeft in ieder land waar het leenrecht ter discussie stond, een afweging plaatsgevonden. Dat resulteerde meestal in een compromis tussen de principiële uitgangspunten en de praktische uitvoerbaarheid van het leenrecht en dus in een grote verscheidenheid in inrichting en uitvoering.

Opvallend is dat de discussies in het algemeen in twee fases zijn verlopen: allereerst vroegen de schrijvers begrip voor hun slechte levensstandaard en daardoor voor de rechtvaardigheid van hun aanspraken op een leenrecht; en vervolgens werd gezocht naar wegen om die aanspraken nader gestalte te geven. Vrijwel altijd moesten de producenten hun verzoek met kracht kenbaar maken.

1. HR 25 januari 1952, NJ 1952, 95
2. Onder meer: Cohen Jehoram, H. / Leeszegel, Büchereitantième, lending rights. In: Nederlands Juristen Blad (1961), nr. 16, p. 337-346. Zie verder hoofdstuk 4.
3. Het bibliotheekwezen en het Fonds voor de Letteren / rapport van een subcommissie (Brummel) van de Raad voor de Kunst. In: Verslag van werkzaamheden en bevindingen over het jaar 1963 / Raad voor de Kunst. - Den Haag, 1964. - p. 38-41.
4. Rapport van de Commissie uitleenrecht van de Stichting Fonds voor de Letteren van 9 december 1968 aan de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk. In: Verslag over de jaren 1967 en 1968 / Stichting Fonds voor de Letteren. - Rijswijk, 1969. - p. 19-26.
5. Weggeboekt: het gaat niet goed met het boek, met de lezer, met de uitgevers, met de schrijver / Vereniging van letterkundigen, actiecomité 'schrijversprotest'. - Amsterdam, 1970.
6. Besluit van 4 augustus 1972 van de minister van CRM, de heer Engels.
7. Zie Bijlage 1 (Leenrechtstelsels in het buitenland).
8. De communautaire actie in de culturele sector. Mededeling van de Commissie aan de Raad van 22 november 1977. In: Bulletin van de EG, supplement 1977, nr 6.
9. Zie bv. in D.J. Tilborghs / De Vereniging van Letterkundigen - Vakbond van Schrijvers en haar leden : overzicht van een aantal kenmerken en ontwikkelingen in de periode 1955-1984. - Tilburg, 1987.
10. Zie o.m. verslag van het symposium over leenrecht, gehouden op 1 oktober 1983 in de Gemeentebibliotheek te Rotterdam. - Den Haag, 1984.
11. Amsterdam 1983. De leenrechtvergoeding moest worden gekoppeld aan de omvang van de exploitatie door de bibliotheken. De hoogte van de vergoeding zal periodiek door de overheid moeten worden vastgesteld; inning en verdeling moet plaatsvinden door een 'eigenrechtorganisatie'.
12. Leenrecht / Rapport van de ILC. - Rijswijk, 1984.
13. Een uitgebreide samenvatting van de inhoud is opgenomen in C. de Koning / Het leenrecht ontleed. - Den Haag, 1990. - p. 12 e.v.
14. Lezen en lenen in een Welzijnswet? / Bibliotheekraad. - Den Haag, 1984.

15. Bekendmaking leenvergoedingsstelsel / Ministerie van WVC. - Rijswijk, 1984.
16. Stbl. 1987, 73. Wet van 14 februari 1987, houdende regelen ten aanzien van de beleidsvorming en de uitvoering en bekostiging van voorzieningen op het terrein van het maatschappelijke en sociaal-culturele welzijn (Welzijnswet).
17. f. 3.431.893 in 1987 ten behoeve van subsidies aan auteurs/vertalers.
18. Tweede Kamer, 20 928, nr. 2.
19. Van leenvergoedingsregeling 1987 naar leenrechtregeling 1992.
20. RABIN, Brief aan de minister van WVC d.d. 6 juni 1990.
21. C. de Koning / Het leenrecht ontleed. - Den Haag, 1990.

3 Een schets van de huidige leenvergoedingsregeling

3.1 Inleiding

Op 1 januari 1987 trad de Welzijnswet in werking¹.

De leenvergoedingsregeling voor auteurs en uitgevers is onderdeel van deze wet. Sinds 1987 bestaat in Nederland dus een in een wet verankerd leenrecht.

De leenvergoedingsregeling heeft de volgende centrale aspecten:

- de rechtvaardigingsgronden voor het invoeren van het leenvergoedingsstelsel,
- het juridisch kader van de regeling,
- de reikwijdte van de regeling,
- de financiering van de leenvergoedingen, en
- de berekeningsgrondslag en de verdeling van de vergoedingen.

Dit hoofdstuk bespreekt de huidige leenvergoedingsregeling aan de hand van deze aspecten. Om te beginnen wordt aangegeven hoe elk aspect thans door de minister is uitgewerkt. Omdat de minister vrijwel alle hoofdvoorstellen van de Interdepartementale Leenrechtcommissie heeft overgenomen, zal daaraan alleen aandacht worden besteed voorzover de minister ervan is afgeweken.

Vervolgens komen de opinies van de Tweede Kamer, de adviesraden en belangenorganisaties aan bod².

Van sommige aspecten komt tenslotte de praktische uitvoering aan de orde.

3.2 De rechtvaardigingsgronden

Blijkens de Memorie van Toelichting op de Welzijnswet hanteert de minister ter rechtvaardiging van het invoeren van een leenvergoedingsstelsel de volgende argumenten:

- De overheid, die ter stimulering van de leescultuur een openbare bibliotheekvoorziening in stand houdt, bewerkstelligt door middel van dat openbare bibliotheekwerk een voortgezet gebruik op massale schaal van de voortbrengselen van de "boekproducenten".
Omdat deze voortgezette exploitatie niet in de prijsstelling tot uitdrukking kan worden gebracht, zien de risicodragende producenten -auteurs en uitgevers- hun aandeel in de voortgezette exploitatie, ondanks het feit dat het openbaar bibliotheekwerk daarvan volstrekt afhankelijk is, niet gehonoreerd.
Dit zijn argumenten van zuiver auteursrechtelijke aard.
- Het toekennen van een leenvergoeding vindt zijn rechtvaardiging ook in het feit dat de overheid - op cultuurpolitieke gronden - gehouden is bij de bevordering van het openbare bibliotheekwerk een honorering mogelijk te maken van de auteurs en uitgevers om hen als "boekproducenten"

in staat te stellen in een pluriform en kwalitatief hoogwaardig aanbod te blijven voorzien. Dit argument is vooral van cultuurpolitieke aard³.

Beide argumenten stemmen overeen met de hoofdargumenten waarmee de Interdepartementale Leenrechtcommissie de invoering van een leenvergoeding heeft bepleit. Zij zijn niet noodzakelijkerwijs onderdeel van elkaar. De commissie had nog een bijkomend argument: zij vond dat de sociaal-economische positie van de gemiddelde boekproducent zwak is en dat toekenning van een leenvergoeding die positie kan verbeteren⁴.

Bij de behandeling van de Welzijnswet is in de *Tweede Kamer* naar voren gebracht dat het leenrecht allereerst als auteursrechtelijk van aard beschouwd moet worden. De VVD heeft daarbij gewezen op het bepaalde in artikel 85 van het EG-Verdrag en in artikel 4-4 van de Berner Conventie. D'66 zou het leenrecht het liefst opnemen in de behandeling van de alomgewenste volledige herziening van de Auteurswet⁵.

De *VvL/VvS* en de *KNUB* vonden dat ter rechtvaardiging van een leenvergoeding in de eerste plaats argumenten moeten gelden verband houdend met voortgezette exploitatie. Zij stelden dat het niet meer dan billijk is dat boekproducenten voor de door hen geleverde prestatie worden betaald, zodra van die prestatie gebruik wordt gemaakt, ook wanneer dat gebruik bestaat uit lenen.

Zij haalden daarnaast het schade- c.q. compensatieargument aan⁶. Dit argument - het uitlenen van boeken door bibliotheken zou de boekverkoop schade toebrengen - is door de Interdepartementale Leenrechtcommissie en de minister verworpen⁷, omdat zij van mening waren dat er geen aantoonbaar oorzakelijk verband bestaat tussen de toename van het aantal bibliotheekuitleningen en de afname van het aantal boekverkopen.

Om na de auteur ook diens uitgever recht te geven op een leenvergoeding, werd door de *KNUB* bovendien een cultuurpolitek argument gehanteerd: zonder leenrecht, ook voor de uitgevers, zou het aantal uit te geven titels afnemen, de boekenprijzen stijgen en een verschraling van het boekenaanbod ontstaan⁸.

Een groot aantal verschillende rechtvaardigingsgronden dus, die variëren met het doel dat men wenst te bereiken. De rechtvaardigingsgronden die men aan het leenrecht ten grondslag legt, bepalen echter ook de keuze van het wettelijk kader waarin de regeling wordt opgenomen. Daarover nu meer.

3.3 Het juridisch kader

De leenvergoedingsregeling is vooralsnog opgenomen in de Welzijnswet, die de beleidsvorming, uitvoering en bekostiging regelt van een aantal voorzieningen op het gebied van het welzijn, waaronder het openbare bibliotheekwerk.

Bij de keuze van het wettelijk kader dienden zich verschillende mogelijkheden aan. In het Eindrapport van de Leenrechtcommissie zijn enkele daarvan genoemd: de Auteurswet; de zogenoemde Spoorclausule, gebaseerd

op de Auteurswet of op een aparte wet, en een specifiek voor het leenrecht gemaakte wet⁹. De voorkeur van de commissie ging echter, met die van de minister, uit naar de wet waarin het openbare bibliotheekwerk al is geregeld. Vóór het in werking treden van de Welzijnswet was dat de Wet op het openbare bibliotheekwerk.

De minister motiveerde zijn keuze voor de inbedding van het recht in de Welzijnswet met een beroep op de cultuurpolitieke argumenten die hij aan de invoering van de leenvergoedingsregeling ten grondslag heeft gelegd. De leenvergoedingsregeling strekt er - in die context - mede toe de boekproducenten te stimuleren in hun productie van kwaliteitsboeken. De minister ziet het leenrecht dan als instrument van zijn letterenbeleid.

Volgens de minister zal het leenrecht alleen als instrument van letterenbeleid kunnen dienen, als het zich beperkt tot boeken en openbare bibliotheken. Voorts dienen buitenlandse boekproducenten die geen ingezetene van Nederland zijn, van de regeling te worden uitgesloten. Deze - in opzet beperkte - benadering van het leenrecht is volgens de minister niet te verenigen met het karakter van de Auteurswet.

Opname van het leenrecht in een afzonderlijke wet achtte de minister geen goede keuze, omdat dan "het gevaar zou bestaan dat de facto, althans in de beleving van de betrokkenen, een zelfstandig stuk auteursrecht ontstaat, naast het bestaande in de Auteurswet 1912 neergelegd auteursrecht".

Bovengenoemde argumenten, gevoegd bij de band die - gelet op de werkingssfeer van het leenrecht - bestaat tussen het openbare bibliotheekwerk en de leenvergoeding, deden de minister het leenrecht in de Welzijnssector onderbrengen¹⁰.

Daarentegen waren de Raad van State en andere maatschappelijke groeperingen van oordeel dat het leenrecht binnen de Welzijnswet een wezensvreemd element is. De Raad van State stelde dat de leenvergoeding onmogelijk complementair kan zijn ten opzichte van de Welzijnswet, die immers voornamelijk een structuurwet is waarin slechts twee bepalingen inzake het openbare bibliotheekwerk zijn opgenomen. De voorkeur van de Raad ging uit naar een regeling in de Auteurswet of in een aparte wet. Hij steunde de minister niet in zijn bezwaren tegen opname van de leenvergoeding in een aparte wet. Aan die bezwaren kon naar zijn oordeel door een goede voorlichting en duidelijke bepalingen ter zake eenvoudig tegemoet worden gekomen¹¹.

De Tweede Kamer zag de Welzijnswet niet als het juiste kader voor een wettelijke regeling van de leenvergoeding "mede doordat daarin de auteursrechtelijke aspecten van de zaak te veel buiten beschouwing blijven". De VVD wenste opname van het leenrecht in de Auteurswet. D'66 wenste dat ook wel, maar was bereid - voor zover noodzakelijk - het auteursrechtelijke principe op basis van argumenten van cultuurpolitiek iets af te zwakken. In dat verband was het regelen van de materie buiten de Auteurswet om, in hun ogen acceptabel. Het was D'66 echter niet duidelijk waarom de minister heeft gekozen voor de Welzijnswet, waarvan het leenrecht een "weinig elegante uitwas vormt".

De PvdA sprak zich uit voor een wetgeving *sui generis*, later te incorpo-

renen in de Auteurswet. Het CDA nam nog geen standpunt in ten aanzien van het meest geschikte wettelijk kader voor een definitieve vergoedingsregeling¹².

De Bibliotheekraad vond in zijn advies over de regeling dat met het door de minister beoogde leenrechtstelsel tegenstrijdige doelstellingen worden nagestreefd, dat dit contraproductieve effecten zal hebben en dat dit zich zal wreken bij de uitwerking en uitvoering van de regeling. De raad koos voor een cultuurpolitieke benadering en pleitte daarbij voor het inschakelen van het Fonds voor de Letteren. Een wettelijke regeling achtte de raad voor het beoogde culturele doel - de bevordering en instandhouding van de leescultuur - niet nodig¹³.

De VvL zag het leenrecht als een "auteursrechtelijk fenomeen", omdat er sprake is van secundaire exploitatie van veelal auteursrechtelijk beschermde werken, voor welke secundaire exploitatie een billijke vergoeding moet worden betaald. Zij bepleitte een leenvergoedingsregeling die tot op zekere hoogte - onder andere wat betreft de duur van het leenrecht van de auteur - aansluit bij het bepaalde in de Auteurswet. Een aparte wettelijke regeling achtte zij acceptabel¹⁴.

De KNUB tenslotte had een uitgesproken voorkeur voor de Auteurswet als wettelijke grondslag voor het leenrecht. Deze werkgeversorganisatie meende dat een niet-auteursrechtelijke leenvergoedingsregeling op den duur nationaal en internationaal tot onmogelijke situaties zal leiden. Daarbij wees de Bond op de leenvergoedingsregeling opgenomen in de Duitse Auteurswet in de Duitse Bondsrepubliek, en op de leenvergoedingsregeling in het Verenigd Koninkrijk, die weliswaar is vastgelegd in een specifieke wet, maar die deel gaat uitmaken van de Britse copyright-wetgeving¹⁵.

3.4 De reikwijdte

3.4.1 Het onderwerp van leenrecht

De leenvergoedingsregeling is ondergebracht in hoofdstuk V van de Welzijnswet en telt zeven artikelen (artt. 22 tot en met 28). Blijkens het eerste lid van artikel 22 van de Welzijnswet geldt het leenrecht uitsluitend het *uitlenen van publikaties in openbare bibliotheken*.

Artikel 21, onder c, definieert het begrip *publikatie* als "een gedrukt niet-periodiek werk, dat, tenzij het een poeziëwerk, toneelstuk, kinder- of jeugdboek of muziekwerk betreft, ten minste 32 pagina's omvat, en dat, indien het tekst bevat, in het Nederlands of Fries is gesteld".

Het leenrecht beperkt zich dus tot publikaties, waarbij het begrip "publikatie" een enge uitleg krijgt. Daardoor valt de leenvergoeding alleen toe aan producenten van Nederlands en -Friestalige werken en worden bibliotheekmaterialen als kranten, tijdschriften en beeld- en geluidsdragers van de regeling uitgesloten.

De minister heeft andere dan in het Nederlands of Fries geschreven werken van de regeling willen uitsluiten, omdat de regeling in zijn huidige vorm niet alleen is gebaseerd op auteursrechtelijke argumenten, maar ook op cultuurpolitieke: de regeling dient in de eerste plaats de Nederlandse leescultuur in stand te houden en te bevorderen. De leescultuur staat centraal: alleen gedrukte media zijn in het stelsel opgenomen¹⁶.

Verder is de regeling alleen van toepassing op één vorm van secundaire exploitatie, het *uitlenen* van publikaties. Andere vormen, zoals het ter inzage beschikbaar houden, vallen er buiten.

Een andere beperking betreft die tot het uitlenen van publikaties door *openbare bibliotheken*. Uitlenen door universiteits-, school- of particuliere bibliotheken schept dus geen aanspraken op een leenvergoeding. Dit vloeit logisch voort uit de door de minister gehanteerde rechtvaardigingsgronden: het streven naar een overheid die door middel van het openbare bibliotheekwerk een voortgezette exploitatie op massale schaal van de voortbrengselen van de boekproducenten bewerkstelligt en die op cultuurpolitieke gronden wil bevorderen, dat het openbare bibliotheekwerk door de boekproducenten, dank zij de leenvergoeding, in een pluriform en hoogwaardig boekenaanbod blijft voorzien¹⁷.

De Tweede Kamer drong aan op een leenvergoedingsregeling met een bredere werkingssfeer.

Daarbij werd gedacht aan een regeling die zich uitstrekt tot verschillende soorten informatiedragers. De beperking tot het openbare bibliotheekwerk is ook bekritiseerd.

De VvL was van oordeel dat het leenrecht eerst beperkt moet blijven tot de uitleen van "boeken" en tot uitleningen via de openbare bibliotheken. Vervolgens zou een uitbreiding van de regeling tot de uitleen door andere dan openbare bibliotheken moeten worden overwogen¹⁸.

De KNUB pleitte voor een meer algemene werkingssfeer. Het leenrecht heeft volgens de Bond ten principale betrekking op *alle* uitleningen. Ook het leenverkeer van bijvoorbeeld de Koninklijke Bibliotheek, universitaire bibliotheken en schoolboekenfondsen moet volgens de uitgevers onder de regeling vallen.

Verder achtte de KNUB de beperking tot boeken niet juist. Zij verwachtte van de minister minstens de bereidheid om aanvullende regelingen voor andere dan traditionele, papieren informatiedragers te gaan ontwerpen¹⁹.

3.4.2 De rechthebbenden op een leenvergoeding

Artikel 22, eerste lid, bepaalt dat voor een leenvergoeding in aanmerking komen: de auteur die op het tijdstip van de aanvraag de Nederlandse nationaliteit bezit dan wel zijn woonplaats in Nederland heeft, en de uitgever van de publikatie dan wel zijn rechtverkrijgende onder algemene of bijzondere titel, mits deze op het tijdstip van de aanvraag het uitgeversbedrijf in Nederland uitoefent. Blijkens artikel 21, aanhef en onder sub d, worden in het kader van de leenvergoedingsregeling als auteur beschouwd

schrijvers, bewerkers, vertalers, samenstellers, componisten, fotografen en illustratoren van een publikatie.

Fotografen en illustratoren komen, gezien het bepaalde in artikel 22, lid 2, alleen voor een leenvergoeding in aanmerking wanneer hun bijdrage aan een publikatie ten minste twee foto's c.q. illustraties omvat.

Blijkens het bepaalde in het eerste lid van artikel 22 worden buitenlandse schrijvers en in het buitenland gevestigde uitgevers van de regeling uitgesloten. De regeling dient immers mede de ondersteuning van de inkomenspositie van Nederlandse auteurs en uitgevers.

Indien ook aan buitenlandse auteurs en uitgevers een recht op leenvergoeding zou worden toegekend, bestaat de kans dat een groot deel van het jaarlijks voor het leenrecht beschikbaar gestelde bedrag wegvloeit naar buitenlandse auteurs en uitgevers²⁰.

In reactie op vragen vanuit de Tweede Kamer heeft de minister toegezegd de werkingssfeer van de Nederlandse leenvergoedingsregeling uit te breiden tot werken van Vlaamse auteurs en uitgevers, zodra België een gelijksoortige leenvergoedingsregeling treft²¹.

De Tweede Kamer plaatste ook een opmerking bij het feit dat de minister iedere Nederlandse auteur van een publikatie als omschreven in artikel 21 recht geeft op een leenvergoeding. Zij vroeg zich af of de regeling zich vanuit cultuurpolitieke overwegingen niet zou moeten beperken tot literaire auteurs.

De VvL vond dat de uitgever nu een te belangrijke plaats inneemt. Het leenrecht moet in die visie primair een recht van de auteur zijn. Het recht van de uitgever moet, zowel juridisch als qua omvang, volledig ondergeschikt zijn aan dat van de auteur²².

Het NBLC was de mening toegedaan dat de uitgever helemaal buiten de regeling moet vallen.

Een recht op leenvergoeding ook voor de uitgevers betekent volgens het Centrum, dat de bibliotheken de overproduktie waarvan thans sprake zou zijn, moeten gaan subsidiëren. Daarbij komt, dat tot nu toe niet is gebleken dat de leenvergoedingen voor uitgevers de produktie van het cultureel waardevolle boek stimuleren²³.

De KNUB vermoedde dat de beperking van de werkingssfeer van de leenvergoedingsregeling tot Nederlandse auteurs en uitgevers op de lange duur internationaal niet is vol te houden. Daarbij wees zij op de auteursrechtconventies waarbij de Nederlandse Staat is aangesloten (de Berner Conventie en de Universele Auteursrechtconventie)²⁴.

3.4.3 De aard van het leenrecht

Het leenrecht van de auteur is een persoonlijk recht: niet overdraagbaar en niet te vererven. Het eindigt bij de dood van de auteur (art. 22).

Ook aan de uitgever is een zelfstandig recht op een leenvergoeding toege-

kend. Het recht van de uitgever is niet gekoppeld aan het leven van de auteur. Hij kan het recht ook onder bijzondere titel - bijvoorbeeld verkoop - of algemene titel - bijvoorbeeld vererving - overdragen aan derden (art. 22).

De minister motiveerde deze verschillen van het leenrecht voor auteurs en uitgevers als volgt.

De regeling beoogt om cultuurpolitieke redenen ondersteuning te geven aan risicodragende producenten, waardoor die in staat blijven hun scheppende arbeid voort te zetten. Erfgenamen van auteurs verrichten geen scheppende arbeid en dragen evenmin risico. De uitgever blijft risicodragend. Dat risico is niet gekoppeld aan het leven van de auteur. Het recht op vergoeding van de uitgevers dient dus los te staan van het leven van de auteur²⁵. Met het onoverdraagbaar maken van het leenrecht van auteurs wees de minister af van het advies van de Leenrechtcommissie²⁶.

De VvL maakte er bezwaar tegen dat het recht op leenvergoeding van de auteur ophoudt te bestaan op het moment dat de auteur overlijdt. Zij drong er op aan de termijn van het recht op vergoeding af te meten aan de Auteurswet en te stellen op vijftig jaar na de dood van de maker en op gronden van "evenwichtige rechtstoebedeling" ook de uitgever aan deze termijn te binden²⁷.

3.5 De financiering

Artikel 24, lid 1, bepaalt dat de gelden die nodig zijn voor het verstrekken van leenvergoedingen, worden opgebracht door de rijksoverheid én de openbare bibliotheken. De bijdrage van de rijksoverheid moet minstens de helft bedragen van de door de gezamenlijke openbare bibliotheken betaalde bijdrage (art. 24, lid 4). De afzonderlijke openbare bibliotheken dragen - blijkens het bepaalde in het tweede lid van artikel 24 - in hun gezamenlijke aandeel bij naar rato van hun ledental.

De door de minister gekozen bekostiging van de leenvergoedingen heeft scherpe kritiek ondervonden van de Raad van State, de Tweede Kamer en het NBLC.

De Tweede Kamer sprak zich uit tegen het tempo waarin de minister de openbare bibliotheken wilde laten bijdragen in de kosten van de vergoedingen. Dat zou naar het oordeel van de Kamer ongeoorloofde verhogingen van bibliotheekcontributies met zich mee kunnen brengen, met als gevolg een dalend lenersbestand²⁸. Ook de Raad van State wees op dit mogelijk negatieve gevolg van een verhoging van de contributies²⁹.

Het NBLC voegde daar nog aan toe dat indien wordt gekozen voor contributievrijdom voor jongeren tot 18 jaar, de vreemde situatie ontstaat dat de volwassen lener niet alleen voor zijn leesgenot, maar ook voor dat van de jeugd - een groot deel van het lenersbestand - betaalt³⁰.

De minister is aan deze kritiek tegemoet gekomen door een meer geleidelijke verhoging van de bijdrage van de openbare bibliotheken voor te stellen.

Het jaarlijks voor de leenvergoedingen beschikbare bedrag moet uiteindelijk 15 miljoen worden. In 1987 en 1988 was f. 7,5 miljoen beschikbaar voor leenvergoedingen, in 1989 f. 10 miljoen, in 1990 f. 12,5 miljoen en voor 1991 is f. 15 miljoen voorzien³¹.

Voorts werd in artikel 29 van de Welzijnswet een bepaling opgenomen waarin het heffen van contributie van jongeren tot 18 jaar wordt overgelaten aan de keuze van het provinciale of gemeentebestuur tot wiens bemoeiing een bepaalde openbare bibliotheek behoort.

3.6 De berekeningsgrondslag en verdeling

3.6.1 De wettelijke regeling en de praktische uitvoering

De leenvergoedingen worden jaarlijks, uiterlijk in november, aan de rechthebbers uitgekeerd (art. 28). Om voor een vergoeding in aanmerking te kunnen komen, moeten auteurs en uitgevers jaarlijks in januari een aanvraag indienen (art. 23).

De hoogte van de leenvergoeding voor iedere afzonderlijke, geaccepteerde publikatie wordt gevonden door het aantal uitleningen van die publikatie door openbare bibliotheken te vermenigvuldigen met de normvergoeding per uitlening. Het aantal uitleningen per publikatie wordt bij benadering vastgesteld door steekproeven bij enkele, door de minister aangewezen, openbare bibliotheken (art. 25, de leden 1 en 2). In 1987 waren dat er 17, in 1988 35 en in 1989 en 1990 44.

De normvergoeding per uitlening wordt achteraf bepaald, nadat het voor de leenvergoedingen beschikbare bedrag is vastgesteld, en het aantal uitleningen per publikatie is geteld (art. 25, lid 4).

De minister is, blijkens het bepaalde in artikel 25, lid 4, bevoegd om voor verschillende aantallen uitleningen verschillende normvergoedingen vast te stellen. Men spreekt in dit verband van toepassing van een *glijdende schaal* en *aftopping* van leenvergoedingen.

De leenvergoeding voor een rechthebbende auteur wordt berekend door, per publikatie waarvoor een aanvraag is geaccepteerd, de vastgestelde aantallen uitleningen te vermenigvuldigen met zeven-tiende deel van de normvergoeding en de uitkomsten daarvan op te tellen. Indien meer dan één auteur ten aanzien van een publikatie recht heeft op een leenvergoeding, wordt deze vergoeding onder hen verdeeld naar rato van hun aantal, tenzij de betrokkenen onderling een andere verdeling zijn overeengekomen en dat hebben meegedeeld (art. 26, de leden 1 en 2).

De leenvergoeding voor een rechthebbende uitgever wordt berekend door, per publikatie waarvoor een aanvraag is geaccepteerd, de vastgestelde aantallen uitleningen te vermenigvuldigen met drie-tiende deel van de daarvoor vastgestelde normvergoeding en de uitkomsten daarvan op te tellen (art. 26, lid 3). Indien de totale, volgens artikel 26 berekende leenvergoeding voor een auteur of een uitgever hoger is dan een door de minister te bepalen bedrag, wordt die vergoeding gelijkgesteld aan laatstge-

noemd bedrag, dat verschillend kan zijn voor auteurs en uitgevers (art. 27). Wanneer de minister met toepassing van artikel 25, lid 4, overgaat tot het vaststellen van verschillende normvergoedingen voor verschillende aantallen uitleningen en tevens op basis van artikel 27 een maximaal uit te keren totaal bedrag per rechthebbende vaststelt, is er sprake van een "dubbele aftopping" van de leenvergoedingen.

Het ministerie van WVC draagt zorg voor de uitvoering van de regeling. Zij is in handen gegeven van een aparte ambtelijke stichting, de Taakeenheid Uitvoering Leenvergoeding (TUL).

Uit het voorgaande blijkt in de eerste plaats dat de minister heeft gekozen voor een individuele vergoedingsregeling gebaseerd op *het aantal uitleningen*.

Hij heeft als teleenheid voor de repartitie het jaarlijkse aantal uitleningen bij openbare bibliotheken genomen, omdat het één van de rechtvaardigingsgronden voor het toekennen van een leenvergoeding is, auteurs en uitgevers te honoreren voor hun aandeel in de voortgezette exploitatie. De feitelijke exploitatie van het werk komt volgens de minister het zuiverst tot uitdrukking in het aantal uitleningen.

Andere mogelijkheden zijn een vergoeding naar rato van het aantal aanschaffingen of op basis van het boekenbezit van openbare bibliotheken.

In 1987 is door 4886 auteurs en door 304 uitgeverijen een aanvraag ingediend. Een schematisch overzicht van deze en de nu volgende gegevens wordt gegeven in Bijlage 3.

Het bedrag per uitlening werd in 1987 bepaald op f 1,84. De aftopping van de leenvergoedingen naar rato van het aantal uitleningen is, blijkens artikel 25, lid 4, facultatief. De minister heeft van deze bevoegdheid nog geen gebruik gemaakt.

Van het in 1987 beschikbare bedrag van f. 7,5 miljoen, hebben de auteurs in totaal f 4.452.589,25 ontvangen en de gezamenlijke uitgevers f. 3.047.304,83. Er is dus sprake van een afwijking op macroniveau van de beoogde verdeling van het totaalbedrag van 7,5 miljoen in de verhouding 70 : 30. In werkelijkheid is sprake van een verhouding van 59% voor de auteurs en 41% voor de uitgevers, omdat uitgevers ook voor reeds overleden auteurs en voor hun hele fonds, dus inclusief de auteurs die zelf geen aanvraag doen, een leenvergoeding kunnen aanvragen. De verhouding van de beschikbare bedragen heeft de neiging zich ten gunste van de auteurs te verbeteren. In 1988 was hij namelijk 60:40 en in 1989 62,5 : 37,5.

Voor 1987 en 1988 heeft de minister tenslotte, gebruik makend van zijn bevoegdheid op basis van artikel 27, bepaald dat een auteur dat jaar maximaal f 10.000 en een uitgever maximaal f 100.000 mag ontvangen. In 1989 was er geen plafondbedrag voor de uitgever en maximaal f. 10.000 voor de auteur. Daarmee is de minister afgeweken van het advies van de Leenrechtcommissie die geen aanleiding zag om aftopping toe te passen op de leenvergoedingen toevallend aan uitgevers³².

3.6.2 Aftopping

Op grond van cultuurpolitieke overwegingen wilde de minister, dat auteurs en uitgevers wier werk veel door openbare bibliotheken wordt uitgeleend naar verhouding minder krijgen dan auteurs en uitgevers wier werk weinig wordt uitgeleend. Op die manier wordt getracht producenten van minder gelezen - met name literaire - werken te steunen.

Over de wijze waarop voornoemde boekproducenten moeten worden ondersteund en de vraag of ondersteuning wenselijk is, wordt in Nederland nog steeds gediscussieerd.

De VvL hechte aan een verdeling van de leenvergoedingen die met name minder succesvolle auteurs het schrijven mogelijk maakt. Zij pleitte op dezelfde gronden als de minister voor aftopping van de leenvergoedingen³³. Daarnaast pleitte de VvL voor de vorming van een sociaal-cultureel fonds. De bronnen voor de vorming van een dergelijk fonds konden volgens de VvL zijn:

- een algemene heffing van een bepaald percentage op de totale leengedestroom, zowel schrijvers als uitgevers betreffend;
- leenrechtvergoedingen ten aanzien van werken die in het publiek domein zijn gekomen;
- leenrechtvergoedingen voor buitenlanders die niet als rechthebbenden worden aangemerkt.

Het fonds krijgt in deze visie tot taak de sociaal-economische positie van schrijvers te verbeteren³⁴.

De KNUB stond in dezen lijnrecht tegenover de VvL. Zij was tegen aftopping van de leenvergoedingen voor uitgevers. Het leenrecht is volgens de Bond geen geschikt instrument voor het voeren van een letterenbeleid. De verbetering van de inkomenspositie van de auteur van het literair waardevolle werk moet naar het oordeel van de KNUB langs andere wegen geschieden. Zij redeneerde vanuit het marktprincipe: wie het meest wordt uitgeleend, wordt het meest gekocht en dus het meest gelezen en zou ook het meeste geld moeten ontvangen³⁵.

Het NBLC had voorkeur voor het Zweedse leenrechtstelsel, dat voorziet in compensatie aan individuele auteurs en ook in collectieve steun via een solidariteitsfonds ter verbetering van de sociale positie van auteurs. Het NBLC vond de aftopping onvoldoende om schrijvers die minder goed in de markt liggen, te steunen. Het geld komt vooral terecht bij auteurs die veel verkocht worden. Weinig verkochte boeken worden immers ook weinig geleend. Aftopping van de leenvergoedingen zal weinig kunnen veranderen aan de grote inkomensverschillen tussen populaire en weinig gelezen auteurs³⁶.

De kritiek van het NBLC was niet ongegrond. Dat blijkt in hoofdstuk 6, dat de - cultuurpolitieke - effecten van de huidige leenvergoedingsregeling bespreekt.

3.6.3 De verdeelsleutel tussen auteurs en uitgevers

De verdeelsleutel van de leenvergoedingen tussen auteurs en uitgevers is in 1987 bepaald op 70 : 30. De Interdepartementale Leenrechtcommissie heeft destijds hierover geen eenstemmig advies kunnen uitbrengen. Vertegenwoordigers van de ministeries van WVC en Economische Zaken binnen de commissie gaven de voorkeur aan een 50 : 50 verdeling; vertegenwoordigers van de ministeries van Justitie en Sociale Zaken en Werkgelegenheid pleitten voor 70 : 30.

De minister heeft het ingenomen standpunt destijds als volgt gemotiveerd: "Er is gezocht naar een verdeelsleutel die de betrokkenen zoveel mogelijk recht doet. De verdeling van 70% voor de auteurs en 30% voor de uitgevers is een systeem dat wordt toegepast in de Bondsrepubliek Duitsland. Hierbij wordt meer accent gelegd op de auteur, zijnde de maker van het werk. Met de nu voorgestelde verdeling meen ik tegemoet te komen aan verschillende standpunten. Immers, het effect van de regeling is genuanceerder dan de rekenkundige verhouding 70 : 30. Het recht van de uitgever blijft namelijk bestaan ook na overlijden van de auteur"³⁷.

De VvL is altijd voorstandster geweest van een verdeling 90 : 10 ten gunste van de auteur. Zij vond een 50 : 50 verdeling onbillijk en irreëel. Zij voerde hierbij aan dat het voor een auteur moeilijker is risico's te spreiden dan voor een uitgever. De auteur is gebonden aan zijn eigen, beperkte, productie, terwijl de uitgever zijn risico over een aantal titels kan spreiden. De productiviteit van de schrijver is strikt persoonsgebonden. De schrijver die tijd investeert in het schrijven van één roman, zet zich aan een bedrijfs-economisch waagstuk, terwijl de uitgever uit vrije keus daarvan kan afzien door in plaats van het aangeboden boek een titel van een andere auteur uit te geven.

Daarnaast dacht de VvL dat uniformiteit in Europese leenvergoedingsregelingen vanuit internationaal bestuurlijke oogpunt zeer wenselijk lijkt en dat het dus voorkeur verdiende aansluiting te zoeken bij de Westduitse leenvergoedingsregeling waarin slechts 10,5% bij de uitgevers terecht komt³⁸.

De KNUB vond enkel een gelijke verdeling van de leenvergoeding tussen auteur en uitgever, elk 50%, rechtvaardig. De uitgevers hebben ter verdediging van die verdeling tal van voorbeelden gegeven. Zo worden neveninkomsten, zoals de leenvergoeding, in de meeste contracten tussen uitgevers en auteurs in Nederland én het buitenland op fifty-fifty basis verdeeld. Dat geldt ook voor de vergoeding voor het kopiëren van uitgegeven werken. De uitgevers vonden dat zij als risicodragende producenten minstens een gelijke vergoeding als de auteur moeten ontvangen, willen zij hun cultuurpolitieke taak - het bevorderen van de distributie van het cultureel waardevolle boek - kunnen vervullen³⁹.

In 1986, toen het Tijdelijk Besluit Leenvergoedingen van kracht was, is van het in dat jaar beschikbare bedrag van 5 miljoen f 2.842.101,90 naar de auteurs gegaan en f 2.119.568,65 naar de uitgevers. Hun relatieve aandelen

in het beschikbaar gestelde bedrag bedroegen dus bij benadering 57% en 43%. De VvL toonde zich teleurgesteld en de politiek verrast⁴⁰.

De minister had bij de totstandkoming van de leenvergoedingsregeling echter al benadrukt dat het effect van de regeling anders zou uitvallen dan de rekenkundige verhouding 70 : 30 . Hij bleek niettemin bereid voor 1987 en 1988 - binnen de grenzen die de wet stelt - te streven naar een verdeling die de verhouding 70 : 30 beter benadert.

Hij wees er daarbij echter op, dat toepassing van deze maatregel slechts ertoe zal leiden dat de 70 : 30 verhouding dichter zal worden benaderd dan tot op heden het geval was. Hij is immers gebonden aan wat in de Welzijnswet bepaald is aangaande het publieke domein - waarvoor alleen uitgevers een uitkering ontvangen - en kan er niets aan veranderen dat uitgevers hun hele fondslijst opgeven, inclusief weinig publicerende auteurs, terwijl weinig publicerende auteurs geen opgave meer blijken te doen⁴¹. Om toch de verhouding te verbeteren heeft hij de volgende maatregelen genomen:

1. verhoging van het bedrag waarboven de leenvergoedingen voor auteurs worden afgetopt, van f 8.000 naar f 10.000;
2. het stellen van het bedrag aan leenvergoedingen dat uitgevers maximaal mogen ontvangen op f 100.000. In 1986 werden uitgevers slechts afgetopt wanneer de som van hun aandelen in de leenvergoedingen voor hun afzonderlijke publikaties hoger was dan f 3500, vermenigvuldigd met het aantal auteurs van publikaties waarvoor een aanvraag van de uitgever was geaccepteerd.
Er vonden in dat jaar geen aftoppingen van leenvergoedingen voor uitgevers plaats.

In paragraaf 3.6.1 is het resultaat van bovengenoemde maatregelen vermeld.

De VvL heeft voorgesteld het voor de leenvergoedingen beschikbaar gestelde bedrag vanaf het begin "in twee potten te stoppen", 70% voor de auteurs en 30% voor de uitgevers.

Op die manier wordt bereikt dat er sprake is van een 70 : 30-verdeling en kan vervolgens aan beide partijen zelf worden overgelaten hoe zij het hun toebedeelde bedrag verder willen verdelen, ieder volgens zijn eigen principes, met of zonder aftopping⁴².

De KNUB was echter geen voorstander van een verdeling bij voorbaat van "de pot". Zij zei dat die verdeling in de praktijk anders is en door de minister ook bewust anders is bedoeld. Op grond van de uiteindelijke verdeling in de praktijk was de KNUB van mening dat een onmiddellijke verdeling van het geld, als daarvan sprake zou zijn, op zijn minst de verdeelsleutel 60 : 40 moet hebben.

Tegen bovengenoemd voorstel van VvL om de "leenrechtspot" vooraf tussen auteurs en uitgevers te verdelen pleit, dat dan een wijziging van de wet noodzakelijk is. Gezien het feit dat in 1992 een nieuwe leenvergoedingsregeling tot stand moet komen en gezien de tijd die een wetswijziging nu

eenmaal vergt, lijkt het verstandig dit plan te bewaren tot het moment waarop de definitieve regeling tot stand moet worden gebracht⁴³.

Binnen het kader van de huidige wettelijke leenvergoedingsregeling staan de minister nog mogelijkheden ter beschikking om de 70 : 30 verhouding zo veel mogelijk te benaderen. Een daarvan is dat hij gebruik kan gaan maken van de mogelijkheid om op basis van artikel 25, lid 4, van de Welzijnswet een algemene maatregel van bestuur op te stellen, die het mogelijk maakt bij verschillende aantallen uitleningen verschillende normvergoedingen vast te stellen (de zogeheten ranges). Deze mogelijkheid is tot nog toe door de minister verworpen, omdat berekeningen uitwezen dat dit systeem slechts een zeer geringe verschuiving van enkele procenten bewerkstelligt en dus geen adequate oplossing voor het probleem kan bieden. Wel is getracht te bereiken dat meer auteurs van de regeling gebruik gaan maken via het vereenvoudigen van de aanvraagprocedure door auteurs. Desondanks is het aantal aanvragende auteurs afgenomen.

1. Wet van 14 februari 1987, Stb. 73.
De wet is met terugwerkende kracht tot 1 januari 1987 in werking getreden.
2. Zie bijlage 2 (Schematisch overzicht van de verschillende aspecten van de huidige leenvergoedingsregeling).
3. Welzijnswet; Tweede Kamer, zitting 1984-1985, 18 957, nrs. 1-4, p. 25.
4. Rapport / van de ILC. - Den Haag, 1984. - p. 52.
5. Welzijnswet; Tweede Kamer, zitting 1984-1985, 18 957, nr. 6, p. 27 en 28.
6. - De Vereniging van Letterkundigen en het leenrecht.
In: VvL-Bulletin (1983), nr. 3, p. 14-17.
- Verslag van het symposium over het leenrecht, gehouden op 1 oktober 1983 in de Gemeentebibliotheek te Rotterdam. - Den Haag, 1984. - p. 25.
- Leenrecht nu / KNUB. - Amsterdam, 1983.
- C. Siderans / In Nederland gloort eindelijk het leenrecht. In: Kluwer Cahier (1986), nr. 2, p. 2.
- J.A. Schaap / Auteursrecht en cultuurproductie. - Rijswijk, 1986. - p.47.
7. Rapport / van de ILC, Den Haag, 1984, p. 11 en 12.
8. - Leenrecht nu / KNUB, Amsterdam, 1983.
- R. Luckerhof / Belangenorganisaties reageren op Leenrechtnota.
In: Boekblad (1984), nr. 17, p. 8.
- Interview met de voorzitter van de KNUB mr. G.J. van Roozendaal.
In: Boekblad (1982), nr. 149, p. 14 en 15.
9. Rapport / van de ILC. - Den Haag, 1984, p. 32 t/m 34.
10. Welzijnswet; Tweede kamer, zitting 1984-1985, 18 957, nrs. 1-4, p. 25 en zitting 1985-1986, 18 957, nr. 7, p. 33 en 34.
11. Welzijnswet; Tweede Kamer, zitting 1984-1985, 18 957, nrs. B-C, p. 2.
12. - Welzijnswet; Tweede Kamer, zitting 1985-1986, 18 957, nr. 6, p. 26 t/m 28 en nr. 10, p. 20 t/m 22.
- D.J. Tilborghs / Geschiedenis en toekomst van het leenrecht in Nederland. - Tilburg, 1987. - p. 11.
- J.A. Schaap / Auteursrecht en cultuurproductie. - Rijswijk, 1986. - p. 51.

13. Lenen en lezen in een Welzijnswet? / Bibliotheekraad. - Den Haag, 1984.
14. Rapport / van de ILC. - Den Haag, 1984. Bijlage 7: standpunt van de VvL/VvS.
15. - Interview met de voorzitter van de KNUB mr. G.J. van Roozendaal.
In: Boekblad (1982), nr. 149, p. 14 en 15.
- Leenrecht nu / KNUB. - Amsterdam, 1983. - p. 4 en 7.
- Brieven van de KNUB aan de minister van WVC d.d. 11 september en 21 augustus 1985.
16. - Welzijnswet; Tweede Kamer, zitting 1984-1985, 18 957, nrs. 1-4, p. 26 en 44.
- Welzijnswet; Tweede Kamer, zitting 1985-1986, 18 957, nr. 7, p. 34 en 35.
17. Welzijnswet; Tweede Kamer, zitting 1985-1986, 18 957, nr. 7, p. 35.
18. De Vereniging van Letterkundigen en het leenrecht. In: VvL-Bulletin (1983), nr. 3, p. 14.
19. - Leenrecht nu / KNUB. - Amsterdam, 1983. - p. 7.
- R. Luckerhof / KNUB tevreden over aanzet tot invoering van een wettelijk leenrechtstelsel. In: Boekblad (1984), nr. 17, p. 8 en 9.
- Jaarverslag / KNUB. - Amsterdam, 1986. - p. 21 en 22.
20. Welzijnswet; Tweede Kamer, zitting 1984-1985, 18 957, nrs. 1-4, p. 44.
21. Welzijnswet; Tweede Kamer, zitting 1985-1986, 18 957, nr. 7, p. 35.
22. De Vereniging van Letterkundigen en het leenrecht. In: VvL-Bulletin (1983), nr. 3, p. 16.
23. M. van den Besselaar / Leenrecht in de openbare bibliotheken.
In: Open (1985), nr. 17, p. 282.
24. - R. Luckerhof / KNUB tevreden over aanzet tot invoering van een wettelijk leenrechtstelsel. In: Boekblad (1984), nr. 17, p. 8.
- KNUB, brief d.d. 21 augustus 1985, aan de minister van WVC.
25. Welzijnswet; Tweede Kamer, zitting 1985-1986, 18 957, nr. 7, p. 35.
26. Rapport / van de ILC. - Den Haag, 1984. - p. 30 en 31.
27. - De Vereniging van Letterkundigen en het leenrecht In: VvL-Bulletin (1983), nr. 3, p. 15.
- Leenrecht. In: VvL-Bulletin (1985), nr. 4, p. 1.

28. Welzijnswet; Tweede Kamer, zitting 1985-1986, 18 957, nr. 10, p. 20 t/m 22.
29. Welzijnswet; Tweede Kamer, zitting 1984-1985, 18 957, nrs. B-C, p. 2.
30. - M. van den Besselaar / Leenrecht in de openbare bibliotheken. In: Open (1985), nr. 17, p. 282.
 - NBLC in persbericht: invoeren leenrechtvergoeding leidt tot terugval bibliotheekgebruik. In: Boekblad (1984), nr. 20, p. 19.
 - Bibliotheekwerk hoort niet in de Welzijnswet : kommentaar van het NBLC-bestuur op de concept-Welzijnswet. In: Bibliotheek en Samenleving jrg. 13 (1985), nr. 11, p. 367.
31. De jaarlijks voor de leenvergoedingen beschikbare bedragen zijn als volgt:

	TBL Welzijnswet					
	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Rijksoverheid	5	5	5	5	5	5
OB-en	-	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Totaal	5	7,5	7,5	10	12,5	15

32. Rapport / van de ILC. - Den Haag, 1984. - p. 43.
33. Brief van het bestuur van de VvL/VvS d.d. 30 november 1983 aan de ILC: reactie op het "Tussenbericht van de ILC", p. 1.
34. De Vereniging van Letterkundigen en het leenrecht. In: VvL-Bulletin (1983), nr. 3, p. 15 en 16.
35. - KNUB, Brief aan de minister van WVC d.d. 21 augustus 1985, p. 2.
 - Jaarverslag / KNUB. - Amsterdam, 1986. - p. 22.
 - K. Kroese / Verdeeldheid over toepassing marktprincipe bemoeilijkt onderhandelingen over wettelijke regeling : schrijvers en uitgevers strijden over het leenrecht. In: N.R.C. d.d. 15 april 1988.

36. - M. van den Besselaar / Leenrecht in de openbare bibliotheken.
In: Open (1985), nr. 17, p. 281 t/m 283.
  - NBLC, brief aan de minister van WVC d.d. 12 januari 1984 "Notitie van het NBLC over leenrecht, tevens NBLC-reactie op het Tussenbericht", p. 16.
37. Welzijnswet; Tweede Kamer, zitting 1985-1986, 18 957, nr. 7, p. 35.
38. - De Vereniging van Letterkundigen en het leenrecht. In: VvL-Bulletin (1983), nr. 3, p. 16.
  - Brief van het bestuur van de VvL/VvS d.d. 30 november 1983 aan de ILC: reactie op het "Tussenbericht van de ILC", p. 2.
  - VvL: Leenrecht niet meer dan een noodverband. In: Boekblad, (1984), nr. 7.
  - Vereniging van Letterkundigen over leenrecht. In: VvL-Bulletin (1984), nr. 3, p. 3 en 4.
39. - Brief van de voorzitter van de KNUB mr. G.J. van Roozendaal d.d. 11 september 1984, aan de minister van WVC: reactie op het kabinetsbesluit d.d. 13 juli 1984 over een leenvergoedingsstelsel, p. 3.
  - Brief van de KNUB d.d. 21 augustus 1985 aan de minister van WVC: reactie op de ontwerp-Welzijnswet, p. 2 t/m 4.
  - Boekenuitgevers vragen minister Brinkman om een rechtvaardige leenrechtregeling. In: Boekblad. (1985), nr. 47.
  - Persbericht van de KNUB d.d. 14 oktober 1986, Boekenuitgevers willen leengeld op fifty-fifty basis delen met auteurs.
40. Een uitvoerige analyse van de factoren die voor deze discrepantie verantwoordelijk zijn kan worden gevonden in: D.J. Tilborghs / Geschiedenis en toekomst van het leenrecht in Nederland. - Tilburg, 1987.
41. K. Kroese / Verdeeldheid over toepassing marktprincipe bemoeilijkt onderhandelingen over wettelijke regeling: schrijvers en uitgevers strijden over het leenrecht. In: N.R.C. d.d. 15 april 1988.
42. idem als 42.
43. Rijksbegroting 1988; Brief van de minister van WVC d.d. 10 december 1987; Tweede Kamer, vergaderjaar 1987-1988, 20 200, Hoofdstuk XVI, nr. 90, p. 3.

4 De auteursrechtelijke invalshoek

4.1 Inleiding

Een centrale vraag in de leenrecht-discussie is die van de keuze van het specifieke, wettelijk kader van het leenrecht. Binnen de auteursrechtelijke benadering van het leenrecht staat de aard van het leenrecht voorop indien dit recht deel zou gaan uitmaken van de Auteurswet. Paragraaf 4.5 van dit hoofdstuk bespreekt deze vraag.

Alvorens erop in te gaan, zetten de paragrafen 4.2 en 4.3 kort uiteen wat te verstaan onder *auteursrecht* en de reden waarom - in het heersende regime - uitlenen niet als een auteursrecht wordt beschouwd.

Paragraaf 4.4 is gewijd aan het principe dat ligt achter de gegeven uitleg van de Auteurswet. Dit zogenoemde *uitputtingsprincipe* staat bloot aan kritiek, die ook aan de orde komt.

Tenslotte worden in paragraaf 4.5 enkele voor- en nadelen van de positionering van het leenrecht binnen de Auteurswet besproken.

4.2 Wat is auteursrecht?

Auteursrecht is de door de Auteurswet aan een auteur - de wet spreekt van maker - verleende waarborg van zeggenschap over het door hem gemaakte werk.

Het is een exclusief recht. Krachtens zijn auteursrecht heeft de auteur, en hij alleen, de beslissing over wat er met zijn werk gebeurt.

Wat er met een werk kan gebeuren is in de Auteurswet samengevat in twee begrippen : openbaar maken en verveelvoudigen. Daaronder moet worden verstaan de handelingen welke volgens het woordenboek 'openbaar maken' en 'verveelvoudigen' zijn, zoals bijvoorbeeld het uitgeven van een boek of het tentoonstellen van een schilderij (openbaar maken) en het nadrukken van een boek of het kopiëren van een schilderij (verveelvoudigen). In een drietal artikelen in de Auteurswet wordt voorts omschreven wat onder openbaar maken (art. 12) en verveelvoudigen (artt. 13 en 14), naast de bekend veronderstelde taalkundige betekenis, mede wordt verstaan.

Openbaar maken en verveelvoudigen horen, zoals gezegd, tot de exclusieve bevoegdheid van de auteur. Anderen mogen dit niet doen zonder zijn toestemming. Daarmee heeft de auteur een middel om zijn werk te exploiteren en de vruchten van zijn arbeid te plukken.

Sommige auteurs verwerven zich door de exploitatie van hun werk zoveel inkomsten, dat zij in staat zijn zich geheel op hun werk te richten. Voor minder gevraagd werk betekent het exclusieve exploitatierecht daarvoor een te kleine bron van inkomsten. Eén en ander staat los van de vraag of een werk als cultureel waardevol kan worden aangemerkt. De Auteurswet laat de mate waarin de auteur van zijn exploitatierechten profiteert over aan de markt.

Overigens is niet alleen voor daden van op winst gerichte exploitatie toestemming van de maker nodig. Ook non-profit handelingen kunnen inbreuk maken op het auteursrecht van de maker als deze daartoe geen toestemming heeft verleend.

Daar staat tegenover dat de maker geen algeheel recht op elke vorm van exploitatie van zijn werk is gegeven. Het recht van de maker vindt zijn begrenzing waar de gerechtvaardigde belangen van anderen, of van de gemeenschap, prevaleren. Enkele voorbeelden zijn de bevoegdheid van derden tot het kopiëren van een werk voor eigen gebruik en het overnemen van, en citeren uit, eerder gepubliceerd werk (artt. 16b, 15, 15a en 16 Auteurswet).

4.3 Is leenrecht een auteursrecht?

Een bevestigend antwoord op deze vraag zou de noodzaak van een leenrecht discussie wegnemen. In dat geval zou de auteur al op basis van de Auteurswet verzekerd zijn van de mogelijkheid om voor het uitlenen van zijn werk een vergoeding te bedingen. Specifieke wetgeving waarin hem die vergoeding wordt toegekend zou dan overbodig zijn.

De meningen over de bedoeling van de Auteurswet terzake lopen uiteen. Sommigen menen dat het auteursrecht van de maker zich ook uitstrekt tot het uitlenen van zijn werk. Anderen zijn van oordeel dat de Auteurswet niet toestaat dat de zeggenschap van de auteur verder reikt dan de verkoop.

De discussie over de reikwijdte van de Auteurswet met betrekking tot gedrukte werken rust op de vraag of uitlenen een vorm van openbaar maken is. Wie menen dat dat niet het geval is, redeneren als volgt.

In artikel 12, lid 1, sub 2, van de Auteurswet wordt bepaald dat onder het openbaar maken van een werk van letterkunde, wetenschap of kunst mede wordt verstaan:

1. de openbaarmaking van een verveelvoudiging van het geheel of een gedeelte van het werk;
2. de verbreiding van het geheel of een gedeelte van het werk of van een verveelvoudiging daarvan, zolang het niet in druk verschenen is, en
3. de voordracht, op- of uitvoering of voorstelling in het openbaar, van het geheel of een gedeelte van het werk of van een verveelvoudiging daarvan.

Uit de redactie van sub 2 en de daarbij behorende wetsgeschiedenis wordt dan afgeleid, dat in het geldende Nederlandse auteursrecht geen rechten bestaan terzake van het uitlenen van eenmaal openbaar gemaakte werken. De wetsgeschiedenis rond de totstandkoming van dit onderdeel van artikel 12 van de Auteurswet vertoont immers het volgende beeld. De ontwerp-tekst was aanvankelijk zo geredigeerd, dat onder het begrip *openbaar maken*, als bedoeld in artikel 12, mede zou worden verstaan de verbreiding van het gehele of een gedeelte van het werk of van een verveelvoudiging

daarvan. Met verbreiden wordt daarbij bedoeld de verspreiding van het werk zoals toen onder andere door bibliotheken al gebeurde. De bepaling was dus zo ruim gesteld dat ook het uitlenen van een met toestemming van de auteur in het verkeer gebracht werk eronder viel.

De Tweede Kamer was echter van oordeel dat het uitlenen van werken niet aan de auteur mocht worden voorbehouden. In reactie hierop werd in de Memorie van Antwoord naar voren gebracht dat "indien het uitlenen van het werk slechts aan één persoon geschiedt, men dit niet als een verbreiden zal kunnen aanmerken; wordt het aan een ruime kring uitgeleend, dan zal dit ook naar de bedoeling van het ontwerp als eene openbaarmaking worden beschouwd, men denke bijvoorbeeld aan een manuscript dat aan een kring belangstellenden rondgezonden wordt. Dit verbreiden zal intussen alleen dan als eene openbaarmaking kunnen gelden, *indien het met een niet tevoren in druk verschenen werk geschiedt*. Het lid is op dien grond aangevuld en verduidelijkt".

Aan sub 2 van artikel 12 werd dus de zinsnede toegevoegd "zolang het niet in druk verschenen is"¹.

De wetgever van 1912 vond blijkbaar dat ongepubliceerde werken extra zorg behoeften. De auteur moest de gelegenheid hebben zijn manuscript op kleine schaal bekendheid te geven, zonder dat het als een openbaar gemaakt werk zou worden beschouwd. Met de publicatie in gedrukte vorm van het werk zou die extra bescherming eindigen. Deze beperking werd nodig geoordeeld omdat de schrijver anders de overdracht van informatie te zeer zou kunnen belemmeren.

Wie deze uitleg van de Auteurswet voorstonden, werden veertig jaar later in hun mening bevestigd door de Hoge Raad. In 1952 kreeg de Hoge Raad de volgende vraag voorgelegd. Een uitgeefster van tijdschriften, De Spaarnestad, bracht op haar tijdschriften een verbodsclausule aan, gericht tegen de verspreiding van haar tijdschriften d.m.v. leesportefeuilles. Is het opnemen in een leesportefeuille van tijdschriften en het in deze vorm ter beschikking stellen aan het publiek van deze werken een vorm van openbaar maken waarvoor toestemming van de maker, c.q. de uitgever, is vereist? De Hoge Raad beantwoordde deze vraag ontkennend en overwoog "dat uit het bij artikel 12, eerste lid, aanhef en onder 2 bepaalde volgt, dat het opnemen of doen opnemen in een leesportefeuille van in druk verschenen uitgaven niet als openbaar maken in de zin dier wet is aan te merken (...)

dat een op een tijdschrift gedrukt verbod van de uitgever tot het opnemen van dat tijdschrift in een leesportefeuille dan ook het beoogde gevolg niet kan brengen, daar de uitgeefster niet aan zich kan houden een recht dat haar, nadat de uitgaven in druk waren verschenen, niet toekwam"².

De Hoge Raad was dus van oordeel dat het verspreiden - waaronder het uitlenen - van in druk verschenen werk niet kan worden aangemerkt als een vorm van openbaar maken. De maker of diens rechtverkrijgende kan volgens deze uitleg dus geen dwingend voorbehoud maken ten aanzien van de verdere verspreiding van zijn werk door derden. Verschillende gezagheb-

bende auteursrechtgeleerden - Hirsch Ballin, Cohen Jehoram, Spoor - hebben om uiteenlopende redenen hun twijfel uitgesproken over de juistheid van deze aan artikel 12 gegeven uitleg³. Niettemin geldt ze nog altijd als de heersende leer.

Hieruit volgt dat de exclusieve bevoegdheid van de schrijver de primaire vormen van exploitatie van zijn werk geldt. Bepaalde vormen van secundaire exploitatie zoals het uitlenen van zijn werk, zijn aan zijn invloed onttrokken.

Niet iedere maker in de zin van de Auteurswet is evenwel op deze wijze in zijn bevoegdheden beperkt. Zo wordt in sub 3 van het eerste lid van artikel 12 Auteurswet bepaald, dat onder openbaar maken ook wordt verstaan "de voordracht, op- of uitvoering of voorstelling in het openbaar van (...) een werk (...)."

Dat er naast de primaire exploitatie van een werk nog sprake kan zijn van een voor de maker zeer wezenlijke andere vorm van exploitatie - een secundaire - wordt blijkens artikel 12 dus *wel* erkend als het bijvoorbeeld een componist of de schrijver van een toneelstuk betreft. Hun komt twee maal een verbodsrecht toe: één maal wanneer het werk als exemplaar wordt verkocht en een tweede keer wanneer men dat werk in het openbaar wil gaan op- of uitvoeren of ten gehore brengen.

Jurisprudentie en doctrine omschrijven dit verschil in benadering van openbaar gemaakte werken als volgt.

Het auteursrecht geldt voor uitingen van letterkunde, wetenschap en kunst die zijn vastgelegd op stoffelijke exemplaren of die in immateriële vorm geschieden, zoals door klank of beeld. Bij openbaarmaking van stoffelijke exemplaren is sprake van materiële openbaarmaking (boeken, muziekcassettes, beeldbanden e.d.). Bij uitingen van letterkunde, wetenschap of kunst in immateriële vorm, is er geen exemplaar (het in het openbaar ten gehore brengen van een muziekwerk). Dan wordt er gesproken van immateriële openbaarmaking. In beginsel houdt de auteur, ook wanneer het werk materieel openbaar gemaakt wordt, zijn rechten met betrekking tot de immateriële openbaarmaking. Steeds wanneer zijn werk (een muziekstuk bv) wordt uitgevoerd voor een publiek is er een nieuwe immateriële openbaarmaking die in principe door de auteur kan worden verboden, maar waarvoor hij in de praktijk veelal een vergoeding in de vorm van een royalty eist, die door een bemiddelingsorganisatie (bij muziekauteursrecht door BUMA/STEMRA) voor hem wordt geïnd.

Het ligt anders bij materiële openbaarmaking. Is een exemplaar eenmaal met toestemming van de auteursrechthebbende op de markt gebracht, dan is zijn zeggenschap daarover voorbij. Zijn auteursrecht met betrekking tot dat exemplaar is dan *uitgeput*⁴.

De betekenis van het bepaalde in de onderdelen 2 en 3 van artikel 12 van de Auteurswet is in een aantal arresten van de Hoge Raad en andere jurisprudentie aangepast aan de moderne tijd. Voor de makers van werken die ook in immateriële vorm kunnen worden openbaar gemaakt betekende dat een uitbreiding van bevoegdheden. Zo is door de Hoge Raad onder andere bepaald dat ook het via een radio in een openbare ruimte ten gehore brengen van een elders uitgevoerd muziekstuk openbaar maken is⁵. Actualisering van sub 2 van artikel 12 betekende voor de auteur daarente-

gen een uitbreiding van de werkingssfeer in een voor hem negatieve zin. Behalve met betrekking tot de gedrukte media werd deze bepaling ook van toepassing verklaard op andere informatiedragers zoals grammofonplaten, bespeelde video- en cassettebanden en microfiches. De werkingssfeer beperkt zich bovendien niet tot een bepaalde vorm van verspreiding. Naast uitleen onttrekken ook tweedehands verkoop en veiling van openbaar gemaakte werken zich aan het verbodsrecht van de maker.

4.4 Het uitputtingsprincipe

4.4.1 *Het principe*

Achter de in paragraaf 4.3 beschreven uitleg van het bepaalde in sub 2 van het eerste lid van artikel 12 Auteurswet ligt een principe. Dat principe luidt aldus, dat zeggenschap van de auteur over rechtmatig in het verkeer gebrachte exemplaren van zijn werk moet worden vermeden, omdat anders de overdracht van informatie te zeer wordt belemmerd.

De beperking vindt haar rechtvaardiging in het *algemeen belang*. Uitgangspunt is dat de maatschappij het meest gebaat is bij een zo breed en toegankelijk mogelijke informatiestroom, een *free flow of information*. Er wordt gesproken van het *uitputtingsprincipe* om aan te geven dat het auteursrecht van de maker op een zeker moment is uitgewerkt, uitgeput. Dit uitputtingsprincipe is in 1952 in het "Leesportefeuille-arrest" (par. 4.3) voor het eerst met zoveel woorden voor het Nederlandse auteursrecht aanvaard⁶. De betekenis van het principe lijkt sindsdien alleen maar toegenomen. Met de toepassing van het uitputtingsprincipe beoogt men een redelijke grens te trekken tussen de belangen van de maker, die recht heeft op de vruchten van zijn creatieve werk, en de belangen van de samenleving.

Sinds enige tijd wordt die redelijkheid van verschillende zijden in twijfel getrokken. Daarbij wordt er op gewezen dat, ondanks de formele juistheid van het principe, het in zijn consequenties te ver gaat waar de auteursrechthebbende *totaal* wordt uitgesloten van een zeer reële secundaire exploitatie. Men ervaart dit als onrechtvaardig, maar vooral als gevaarlijk, omdat de maker die aan de wortel staat van de informatievoorziening door een al te vrijelijk gebruik van zijn werk op een zeker moment wel eens de middelen en de motivatie kan gaan missen om die informatiestroom te blijven voeden ten nutte van het *algemeen belang*.

Met andere woorden: als het maken en exploiteren van een werk vanwege de zwakke auteursbescherming niet meer aantrekkelijk en/of financieel mogelijk is, zal de auteur niet langer bereid en in staat zijn om die informatiestroom in stand te houden. Het gevolg is dan dat deze zal versmallen en verschrallen.

4.4.2 *Bibliotheekexploitatie*

Wat het uitleenen van boeken door openbare bibliotheken betreft was het Cohen Jehoram die al in 1961 wees op het gevaar van een te grote behar-

tinging van de belangen van de maatschappij ten opzichte van die van auteurs.

In het "Nederlands Juristenblad" schreef hij:

"Het beroep op het algemeen belang tegenover het particuliere belang van de auteur is hier volstrekt verwerpelijk. Wanneer het algemeen belang een (bijna) gratis uitleen door bibliotheken vereist, dan zal die algemeenheid daarvoor moeten betalen, en wel de algemeenheid bij uitstek, de staat. Het beroep op het algemeen belang dient er slechts toe om de kosten aan dit belang verbonden op de auteurs af te wentelen. Dit is een onteigening zonder schadevergoeding, en dat tegenover een groep die in het algemeen zo weinig draagkrachtig is, dat de overheid prijzen, reisbeurzen, studieopdrachten, subsidies en wat al verleent om haar te ondersteunen. Een incidentele gunst in plaats van het recht waarop zij mijns inziens aanspraak kunnen maken"⁷.

De bibliotheekexploitatie van boeken is explosief gegroeid. In ongeveer dertig jaar is in Nederland een netwerk van openbare bibliotheken ontstaan, dat op grote schaal gebruikt wordt. Ook de overheid is gaan inzien dat een compromis moet worden gevonden tussen het grondbeginsel van het auteursrecht - het deel hebben van de auteur aan de exploitatie van zijn werk - en de in het algemeen belang aangenomen grens aan het auteursrecht, het uitputtingsprincipe. De Interdepartementale Leenrechtcommissie werd dan ook ingesteld om zo'n compromis te zoeken⁸.

De oplossing is uiteindelijk niet gevonden in het schrappen van het uitputtingsbeginsel. De Commissie heeft geprobeerd een regeling te scheppen die én de vrije informatiestroom intact laat en voedt én auteurs recht geeft op een billijke vergoeding voor het uitlenen van hun werk.

Van hoeveel belang de toepassing van het uitputtingsbeginsel voor de totstandkoming van het leenrecht is geweest, blijkt bij lezing van de rechtvaardigingsgronden die de minister aan het leenrecht ten grondslag heeft gelegd. Enerzijds wordt aangevoerd dat het aandeel van auteurs en uitgevers in de mogelijkheid tot secundaire exploitatie van het werk door openbare bibliotheken ten onrechte niet wordt gehonoreerd. Anderzijds wordt gevreesd dat zonder billijke vergoeding de boekproducenten (auteurs en uitgevers) niet langer bereid en in staat zullen zijn in een pluriform en hoogwaardig aanbod te blijven voorzien, met als gevolg dat de informatiestroom zal gaan verschrallen⁹. De toepassing van het uitputtingsprincipe stond om dezelfde redenen ter discussie.

4.5 De aard van het leenrecht bij eventuele opname in de Auteurswet

4.5.1 Inleiding

Een van de centrale vragen die de partijen binnen de leenrecht-discussie verdeeld houdt, is die van het wettelijk kader. Er bestaat een wezenlijk verschil in inzicht tussen degenen die kiezen voor een auteursrechtelijke benadering van het leenrecht en degenen die het leenrecht vooral zien als instrument ter verbetering van de sociaal-economische positie van de auteur of als cultuurpolitiek gereedschap. Eerstgenoemden maken de keuze voor

het wettelijk kader met de Auteurswet als het centrale punt. De inhoudelijke vormgeving van het leenrecht is daaraan dan ondergeschikt. Wie het leenrecht benadert vanuit de sociaal-economische of cultuurpolitieke invalshoek, redeneert vanuit een tegenovergesteld standpunt. Voor hem geldt als uitgangspunt de vraag welke doelstellingen men met het leenrecht nastreeft. Het antwoord op die vraag bepaalt dan de inhoudelijke vormgeving van het recht. Als sluitpost wordt ten leste gezocht naar het een of ander oppor- tuun wettelijk kader. De Auteurswet wordt afgewezen, omdat deze wet - zoals hierna zal blijken - niet goed ruimte biedt voor een gerichte aanwen- ding van het leenrecht. En dat was toch immers de bedoeling?

In het nu volgende staat de vraag centraal naar de aard van het leenrecht, als dit recht zou worden opgenomen in de Auteurswet. Auteursrechtdeskun- digen van faam gaan er vanuit dat de logische en natuurlijke basis van het leenrecht in het auteursrecht ligt¹⁰.

Het auteursrecht is volgens hen in het leven geroepen om de auteur de gelegenheid te bieden het resultaat van zijn inspanning, zijn werk, te exploiteren en zich daardoor inkomsten uit zijn arbeid te verwerven. Het uitlenen van het werk van een auteur is een vorm van exploitatie ervan. Omdat het auteursrecht de grondslag vormt voor de mogelijkheid tot exploitatie van het werk van de auteur, hoort het leenrecht thuis in de Auteurswet.

Het leenrecht zit in ieder geval "in de buurt" van het auteursrecht. De wetsgeschiedenis van artikel 12, lid 1, sub 2, maakt immers duidelijk dat het hier gaat om een inperking van wat eerst ruimer werd opgevat. Dat de wetgever uitlenen noemt als een vorm van openbaar maken, ver- klaart dat men ook steeds de materie van het auteursrecht raakt als het leenrecht ter sprake komt. Opname van het leenrecht in de Auteurswet betekent echter dat de inhoud van dat recht in grote lijnen wordt bepaald door het gekozen wettelijk kader. Het recht zal zich daar moeizamer lenen voor een gerichte toepassing ervan in sociaal-economische of cultuurpo- litieke zin. Daarbij komen de volgende aspecten aan de orde: het gelijk- heidsbeginsel; aftopping en fondsvorming; het verbodsrecht; en tenslotte reflexwerking.

4.5.2 *Gelijkheidsbeginsel*

Ook buitenlandse auteurs wier boeken in Nederland worden uitgeleend, zouden aanspraak kunnen maken op een leenrechtvergoeding. Deze aan- spraak rust op de Berner Conventie, een internationaal verdrag dat in 1886 werd gesloten om een supranationaal auteursrecht te scheppen.

Nederland en de andere bij dit verdrag aangesloten landen - niet aangeslo- ten zijn o.a. de Verenigde Staten, China, Latijns-Amerikaanse landen en de Sovjet-Unie - hebben zich ertoe verplicht aan alle auteurs binnen hun respectievelijke grondgebieden te waarborgen dat zij wederzijds de rechten genieten die de landswetten aan de eigen onderdanen verlenen (art. 5 van de Berner Conventie): het *gelijkheidsbeginsel*, ook wel het *assimilatie-* of

non-discriminatiebeginsel genoemd.

Eenzelfde bepaling is, nogmaals, opgenomen in een tweede in 1952 tot stand gekomen auteursrechtconventie, de Universele Auteursrechtconventie. Daarbij zijn de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie wel aangesloten. Nederland trad tot beide verdragen toe.

Het gelijkheidsbeginsel is een van de voornaamste oorzaken van het probleem met de opname van het leenrecht in de Auteurswet. Gezien het aantal landen dat thans een leenrecht kent en de diversiteit van de buitenlandse leenrechtstelsels, is dat probleem niet denkbeeldig. Elk land dat een leenrecht heeft ingevoerd, heeft dat recht beperkt tot de eigen onderdanen door het buiten de nationale Auteurswet te houden. Een uitzondering daarop vormt de Duitse Bondsrepubliek, waar het leenrecht wel zijn auteursrechtelijke grondslag heeft gekregen¹¹. Maar ook daar onttrekt men zich in de praktijk aan de internationaalrechtelijke plicht om op basis van gelijkheid met buitenlandse auteurs om te gaan. Alleen met Engeland bestaan afspraken om elkaars auteurs wederzijds leenrechtvergoeding te verlenen¹².

Opname van het leenrecht in de Nederlandse Auteurswet betekent dat buitenlandse auteurs van in Nederland uitgeleend werk een deel van het in Nederland voor het leenrecht beschikbaar gestelde bedrag kunnen opeisen. Voor een Nederlandse auteur wiens werk in het buitenland wordt uitgeleend, zou daar niets tegenover staan, een situatie die in strijd is met het gelijkheidsbeginsel. Daarbij komt dat Nederland een zeer beperkt taalgebied heeft. Ook wanneer andere landen een leenrecht aan de Nederlandse auteur zouden toekennen, zou er nog geen evenwicht zijn tussen wat de Nederlandse auteurs toekomt en het bedrag dat wegvloeit naar het buitenland: de weegschaal zal altijd doorslaan in het nadeel van de Nederlandse auteurs.

Men herinnere zich dat de minister van WVC zich op het standpunt heeft gesteld, dat zodra in België een soortgelijke regeling wordt getroffen voor leenvergoeding als in Nederland, door de Nederlandse Taalunie beide regelingen dan wederkerig op Nederlandse en Belgische auteurs dienen te worden toegepast¹³. Het Nederlandse Taalunieverdrag is in 1982 in werking getreden en door de regeringen van België en Nederland ingesteld ter bevordering van de integratie op het gebied van de Nederlandse taal en letteren, in de ruimste zin, tussen Nederland en Vlaanderen.

Degenen die opname van het leenrecht in de Auteurswet bepleiten, hebben tegen het probleem van de buitenlandse aanspraken aangevoerd dat dit argument geen juridisch, maar een sociaal-economisch argument is, hetwelk in het auteursrecht geen rol hoort te spelen. Het leenrecht vindt volgens hen zijn grondslag in het gebruik dat van bepaalde werken wordt gemaakt; in dat opzicht mag geen onderscheid worden gemaakt tussen werken van Nederlandse en van buitenlandse auteurs¹⁴.

Cohen Jehoram heeft deze zienswijze destijds als volgt vertolkt: "... dat er uit een oogpunt van rechtvaardigheid toch niets tegen de aanspraken van buitenlandse auteurs in te brengen valt. Als wij het privé-eigendom van een buitenlander erkennen, waarom dan ook niet zijn auteursrecht?

Of wij nu het auteursrecht erkennen van buitenlanders in de muziek, in de

letterkunde of in de wetenschappelijke produktie, wij zijn evengoed een importerend land en onze export valt daarbij in het niet. De betalingsbalans van Nederland op het punt van het auteursrecht is (...) zwaar negatief en waarom zou iets dat wij stilzwijgend bij andere vormen van het auteursrecht allang geaccepteerd hebben, nu opeens bij het uitleenrecht een bezwaar moeten worden. Daar is geen werkelijk rationeel bezwaar tegen en als wij dat wel hebben dan is dat op hele andere gronden: omdat wij dat onderdeel van het recht in onze gedachten verwarren met bepaalde cultuur-politieke opvattingen, namelijk dat wij toch eigenlijk onze Nederlandse auteurs wat meer willen toeschuiven dan de buitenlandse"¹⁵.

Kortom: wat door de ene partij wordt gewenst - het om sociaal-economische c.q. cultuurpolitieke redenen bevoordelen van de Nederlandse auteurs boven de buitenlandse -, wordt door de andere partij als niet ter zake doend en juridisch onjuist beschouwd.

Naast degenen die zich op het standpunt stellen dat uit juridisch oogpunt tegen de erkenning van rechten van buitenlandse auteurs niets valt in te brengen, staat de groep die meent dat voor dit gevolg van de keuze voor de inbedding van het auteursrecht een oplossing kan worden gevonden. In het "Nederlands Juristenblad" van november 1987 is door Cohen Jehoram bijvoorbeeld naar voren gebracht dat de auteursrechtverdragen weliswaar als hoofdregel voorschrijven dat buitenlandse auteurs worden geassimileerd aan eigen onderdanen, maar dat daarop uitzonderingen mogelijk zijn. Daarbij wijst hij op het veel mildere wederkerigheidsbeginsel van artikel 14ter van de Berner Conventie. Het lijkt zijns inziens geen twijfel dat eenzelfde wederkerigheidsbeginsel zou zijn ingevoerd ten aanzien van de slechts in een beperkt aantal landen bestaande leenvergoedingsrechten, als de Berner Conventie ooit nog zou kunnen worden gewijzigd. Een dergelijke wijziging is echter, gezien de Noord/Zuid-tegenstelling tussen de landen die tot de Berner Conventie zijn toegetreden, minstens decennia lang niet meer te verwachten. Het verdrag ligt al lang bevroren in zijn steeds sneller verouderende tekst. Volgens Cohen Jehoram wordt men dan ook gelegitimeerd in een teleologische verdragsuitleg, waarbij men een voorbeeld als dat van artikel 14ter Berner Conventie toepast op een in 1886 niet geregelde materie zoals die van leenvergoedingsstelsels. Het gelijkheidsbeginsel wordt dan voor een bijzonder, nieuw recht (als het leenrecht) vervangen door het wederkerigheidsbeginsel. Zijn voorstel luidt dus een leenrecht in te voeren waarbij een systeem van wederkerigheid wordt toegepast met die landen die eenzelfde auteursrechtelijk leenvergoedingsrecht kennen en die bereid zijn op basis van wederkerigheid met ons land samen te werken. Engeland en Duitsland doen dat al jaren. Nederland zou zich bij hen kunnen aansluiten¹⁶. Dit voorstel biedt wel een oplossing voor de negatieve effecten van het gelijkheidsbeginsel, maar niet voor die van ons kleine taalgebied.

4.5.3 Aftopping en fondsvorming

Als men kiest voor een leenrecht binnen de Auteurswet moet men ook stil staan bij de volgende consequentie. De Auteurswet is van toepassing op werken van letterkunde, wetenschap of kunst. Daarmee wordt bedoeld alle werken waar enige creativiteit aan te pas komt, ongeacht de artistieke waarde. Verder kent de Auteurswet aan eenieder die maker is in de zin van de Auteurswet dezelfde bescherming toe. In hoeverre men daar als maker van profiteert, wordt bepaald door de maatschappelijke vraag naar het vervaardigde werk - voor exploitatie is immers de toestemming van de maker nodig die daarvoor een zekere vergoeding kan bedingen - en door de mate waarin men zich tegen de aantasting van het auteursrecht weet te beschermen.

Het auteursrecht is een individueel recht. Wanneer het leenrecht daartoe gaat behoren, wordt dat recht dus ook geïndividualiseerd. Commercieel succesvolle auteurs zullen een groot deel van het voor het leenrecht beschikbare geld krijgen. Fondsvorming, gericht op ondersteuning van de makers van cultureel waardevol, maar minder gangbaar werk zal minder vanzelfsprekend zijn dan onder het huidige leenrechtstelsel. Wie vindt dat het leenrecht thuishoort in de Auteurswet, hecht geen betekenis aan bovenstaande argumenten. Een beproefde wet als de Auteurswet, die alle gelezen auteurs een rechtmatig inkomen kan gaan geven, mag in die lezing niet worden gebruikt voor het voeren van cultuurpolitiek en voor het bereiken van een rechtvaardiger inkomensverdeling. Daar zijn andere middelen voor, waaronder de inkomensnivellering binnen het belastingstelsel. Kwaliteitsaspecten zijn zuiver auteursrechtelijk bekeken van iedere relevantie voor het probleem ontbloot. Tenslotte stelt deze visie dat sociale voorzieningen voor auteurs in principe op de hele maatschappij moeten drukken en niet op enkele succesvolle collega's, zoals bij het huidige systeem van aftopping van de leenrechtvergoeding gebeurt. Een sociaal fonds dient zo gefinancierd te worden uit de algemene middelen en niet uit de auteursrechttopbrengsten van enkelen¹⁷.

Bij een keuze voor de Auteurswet als grondslag voor het leenrecht is aftopping en fondsvorming toch niet uitgesloten. Ook in het auteursrecht bestaat immers ruimte om voorzieningen te treffen die waarborgen dat bepaalde opbrengsten een collectieve bestemming krijgen: zie de wijze waarop auteursrechtelijke bemiddelingsinstanties als de BUMA geïnde gelden over de rechthebbenden verdelen¹⁸. Een deel van dat bedrag wordt niet aan de rechthebbenden uitgekeerd, maar besteed aan collectieve doeleinden, om oudere en commercieel minder succesvolle auteurs een redelijk inkomen te geven. Er bestaat een wezenlijk verschil tussen de manier waarop bij bemiddelingsinstanties de aftopping en fondsvorming is geregeld en de manier waarop dat in het huidige leenrechtstelsel gebeurt. In plaats van een van overheidswege afgedwongen aftopping en reservering van leenrechtvergoedingen, verankerd in een wettelijke bepaling, is door de instanties in overleg met de daarbij aangesloten rechthebbenden zelfstandig en vrijwillig besloten een dergelijk systeem in te voeren. De Auteurswet verplicht een auteursrechthebbende niet zich aan een dergelijke regeling te

onderwerpen. Slechts diegenen die zich aansluiten bij een bemiddelingsinstantie BUMA onderwerpen zich aan haar systeem van verdeling van auteursrechtvergoedingen.

4.5.4 *Verbodsrecht*

Tegen het opnemen van het leenrecht in de Auteurswet wordt ook aangevoerd dat dan sprake zou zijn van een verbodsrecht. De schrijver kan het uitlenen van zijn werk gaan verbieden. Het uitputtingsbeginsel zal dan niet langer van kracht zijn. Daardoor zal de informatievoorziening worden belemmerd en ook het private leenverkeer worden getroffen. In de Auteurswet wordt immers geen onderscheid gemaakt tussen het uitlenen van boeken door bibliotheken en door particulieren. Het leenrecht dient in deze lezing te worden gezien als een component van het bibliotheekbeleid van de overheid¹⁹. Tegen deze stellingname kan ook het een en ander worden ingebracht. Zelfs de pleitbezorgers van een in de Auteurswet opgenomen leenrecht wijzen een verbodsrecht van de hand. Met een verbodsrecht is de auteur immers niet geholpen. Hem is dan hoogstens een negatief recht gegeven om bibliotheken en particulieren te verbieden zijn werk uit te lenen. Wat de auteurs willen is niet een verbod op het uitlenen van hun werk - zij willen juist graag gelezen worden - maar een positief recht op inkomsten, een vergoedingsrecht. Het recht op openbaarmaking is dus niet de vlag die de lading moet dekken. Er wordt gezocht naar een andere oplossing. Bij het wijzigen van de Auteurswet in 1972 werd, in het amendement-Geelkerken, voorgesteld in de Auteurswet een artikel 12a op te nemen met de volgende inhoud: "Indien een verveelvoudiging... van een werk... in de uitoefening van een beroep of bedrijf wordt uitgeleend of verhuurd, heeft de maker van dat werk recht op een billijke vergoeding". Het amendement is destijds afgewezen omdat de minister van Justitie vond dat "dat in de praktijk zal betekenen dat verreweg het grootste deel van het geld naar het buitenland gaat en de stroom helemaal een kant op zou gaan".

Van later datum zijn de suggesties voor een recht op vergoeding naar analogie van artikel 16, lid 1, onder a van de Auteurswet. Daar wordt bepaald dat het in een bloemlezing of een reader overnemen van werk van een maker onder bepaalde voorwaarden is toegestaan, mits aan de auteursrechthebbende een redelijke vergoeding wordt betaald. Het verbodsrecht is hier vervangen door een beperkte wettelijke licentie; de auteursrechthebbende is in het belang van de free flow of information zijn verbodsrecht kwijt geraakt, maar krijgt daar een vergoedingsaanspraak voor terug²⁰. Opname van het leenrecht in de Auteurswet betekent dus niet noodzakelijk de introductie van een verbodsrecht.

4.5.5 *Reflexwerking*

Tegenstanders van de opname van het leenrecht binnen de Auteurswet zijn ook bang voor de zogenoemde *reflexwerking* van een auteursrechtelijk leenrecht, naar andere informatiedragers en andere vormen van secundaire exploitatie toe. De Auteurswet beperkt zich niet tot bepaalde werken van

bepaalde makers. De wet is van toepassing op elk voortbrengsel op het gebied van de letterkunde, wetenschap of kunst dat enige oorspronkelijkheid bezit. Wordt nu in de Auteurswet ten aanzien van het uitlenen van boeken een recht op vergoeding toegekend, dan kan zo de wetgever of de rechter eenzelfde recht toekennen aan, bij voorbeeld, de maker van een film die door een videotheek wordt uitgeleend. Men acht dat een onwenselijke consequentie of vindt de tijd daarvoor nog niet rijp²¹.

De *voorstanders* van opname van het leenrecht in de Auteurswet zouden die reflexwerking in het algemeen een positief effect vinden. Zij vinden dat de werkingssfeer van het leenrecht een breder karakter dan nu moet krijgen. Niet alleen openbare bibliotheken, ook de universitaire bibliotheken, de Koninklijke Bibliotheek en zelfs schoolboekenfondsen moeten huns inziens onder de regeling worden gebracht. Verder vinden ze het, ook vanuit cultuurpolitiek oogpunt, een tekortkoming dat de nu bestaande regeling zich beperkt tot boeken en andere informatiedragers uitsluit. Ook het particuliere leenverkeer van boeken en andere informatiedragers maakt van diensten van de auteur en zijn exploitant gebruik. Waarom moet een dergelijke secundaire exploitatie van de regeling worden uitgesloten²²? Het is voorshands onwaarschijnlijk dat één leenvergoedingsregeling voor verschillende informatiedragers tot stand zal komen.

Boeken, grammofoonplaten, compactdiscs en geluidscassettes kunnen niet op één lijn worden gesteld met videobanden en 8mm film, omdat deze dragers al alom commercieel verhuurd worden, terwijl boeken en geluidsmateriaal nu nog voornamelijk niet-commercieel en gesubsidieerd worden uitgeleend. Vanuit auteursrechtelijk oogpunt verschilt de situatie bij de uitleen van beeldmateriaal dan ook principieel van die van boeken en geluidsmateriaal. Bij video is de verdere exploitatie door uitleen c.q. verhuur verdisconteerd in de koopovereenkomst door middel van surcharge. Tegen betaling van opslag verkrijgt de uitlener of de verhuurder het recht tot het uitlenen of verhuren van de banden, terwijl het eigendomsrecht blijft berusten bij de distributeur. Voor de vergoeding van de secundaire exploitatie van dit beeldmateriaal bestaat dus al een regeling op auteursrechtelijke grondslag, zodat een leenvergoedingsregeling daar overbodig is. Voor de vergoeding van de secundaire exploitatie van dit beeldmateriaal bestaat zo'n regeling niet. Wel hebben producenten ervan zich de exploitatie door middel van uitleen c.q. verhuur uitdrukkelijk voorbehouden, maar dit voorbehoud is niet door de Hoge Raad gesanctioneerd. Er kunnen dus geen aanspraken aan worden ontleend.

Tenslotte kunnen tegen het leenrecht in de Auteurswet nog de volgende argumenten worden aangevoerd. De auteur kan zijn exploitatierecht geheel of gedeeltelijk overdragen, zodat deze rechtsopvolger dan de uitsluitend gerechtigde wordt. Auteurs gaan steeds vaker hun rechten afstaan aan uitgevers. Dat zou betekenen dat de leenrechtvergoedingen grotendeels terecht komen bij de uitgevers, wat het leenrecht niet beoogt²³. Maar als men deze consequentie niet wil, kan ze via een eenvoudig juridisch middel worden voorkomen. Het leenrecht kan door middel van één enkele bepaling onoverdraagbaar worden gemaakt²⁴.

De minister van WVC heeft ter verdediging van zijn standpunt destijds dat het leenrecht niet in de Auteurswet thuis hoort, nog twee andere argumenten aangevoerd. In de eerste plaats wees hij erop dat het wijzigen van de Auteurswet lang zou duren. Het leenrecht zou dan jaren een definitieve wettelijke grondslag missen. Vervolgens vond hij het toentertijd niet het juiste moment om de Auteurswet te wijzigen. Hij wees erop dat het auteursrechtelijk denken volop in beweging was ten gevolge van maatschappelijke en technologische ontwikkelingen en dat de meningen over de richting waarin het auteursrecht zich dient te ontwikkelen nog niet zijn uitgekristalliseerd. Bij dat laatste argument dient wel bedacht dat het auteursrecht bij uitstek in staat is om nieuwe ontwikkelingen in goede banen te leiden. Het is geen toeval dat de Berner Conventie tot stand kwam in een tijd dat de technische ontwikkelingen in een enorme stroomversnelling raakten. Uiteindelijk zal de voorstander van het leenrecht in de Auteurswet zich niet laten weerhouden door tijdsargumenten. Dan liever wat langer gewacht, met, tussentijds, een passende overgangsmaatregel.

1. Nieuwe regeling van het auteursrecht, Tweede Kamer, zitting 1911-1912, 227, nr. 5, p. 17.
2. HR 25 januari 1952, NJ 1952, 95 (Leesportefeuille-arrest).
3. - E.D. Hirsch Ballin / Het uitsluitend recht tot openbaarmaking van een werk. In: Nederlands Juristenblad (1955), nr. 32, p. 713-720.
- H. Cohen Jehoram / Leeszegel, Büchereitantieme, lending rights. In: Nederlands Juristenblad (1961), nr. 16, p. 337-346.
- J.H. Spoor / Lenen moet lonen. In: Auteursrecht (1977), nr. 4, p. 53.
4. A.L. Rüten-Ehlermann / Het auteursrecht losbandig? In: Auteursrecht/AMR (1984), nr. 3, p. 50-55.
De auteur geeft aan de hand van de auteursrechtelijke problematiek ten aanzien van bespeelde videobanden een duidelijke uiteenzetting over beide vormen van openbaarmaking.
5. HR 6 mei 1938, NJ 1938, 635.
6. D.W.F. Verkade en J.H. Spoor / Auteursrecht. - Deventer, 1985. - p. 122-123.
7. H. Cohen Jehoram / Uiteindelijk nu toch een leen- of leesrecht? In: Nederlands Juristenblad (1970), nr. 9, p. 255-256.
8. Zie instellingsbesluit ILC van de ministers van WVC en Justitie, handelende in overeenstemming met de ministers van Economische Zaken en Sociale Zaken en Werkgelegenheid d.d. 1 februari 1983.
9. Welzijnswet; Tweede Kamer, zitting 1984-1985, 18 957, nrs. 1-4, p. 25.
10. - H. Cohen Jehoram / Bibliotheekrecht voor auteurs. In: Auteursrecht (1977), nr. 4, p. 58.
- J.H. Spoor / Scripta Manent : de reproductie in het auteursrecht. - Groningen, 1976, zie m.n. p 125 e.v.
- J.H. Spoor / Lenen moet lonen. In: Auteursrecht (1977), nr. 4, p. 56.
- J.H. Spoor / Nogmaals: het systeem van het leenrecht : De vertekende kanttekeningen van Peter Vreeken. In: Nieuwsblad voor de boekhandel (1976), p. 1926.
- E.D. Hirsch Ballin / Het uitsluitend recht tot openbaarmaking van een werk. In: Nederlands Juristenblad (1955), nr. 32, p. 716-720.
11. Zie Bijlage 1
12. H. Cohen Jehoram / De Nederlandse leenvergoedingsregeling tussen recht en cultuurbeleid. In: Nederlands Juristenblad (1987), nr. 39, p. 1248 en 1249.

13. Welzijnswet; Tweede Kamer, zitting 1984-1985, 18 957, nrs. 1-4, p. 44.
14. Zie bijv. D.W.F. Verkade en J.H. Spoor / Auteursrecht. - Deventer, 1985. - p. 125 en 126.
15. Verslag Forumdiscussie. In: Open (1974), nr. 6, p. 747 en 748.
16. - idem als 15.
- H. Cohen Jehoram / Bibliotheekrecht voor auteurs. In: Auteursrecht (1977), nr. 4, p. 59.
17. - R. Mulder / Uitleentarieff boeken moet gedifferentieerd naar gelang van niveau. In: NRC-Handelsblad, 6 april 1984.
- Verslag Forumdiscussie. In: Open (1974), nr. 6, p. 748.
- J.H. Spoor / Lenen moet lonen. In: Auteursrecht (1977), nr. 4, p. 55.
- R. Stuyt / Revalidatie van uitgeputte rechten. In: NVPI Groenboek. - Hilversum, 1985.
- H. Cohen Jehoram / De Nederlandse leenvergoedingsregeling tussen recht en cultuurbeleid. In: Nederlands Juristenblad (1987), nr. 39, p. 1247 en 1248.
18. Krachtens art. 30a van de Auteurswet is voor het als bedrijf verlenen van bemiddeling inzake het muziekauteursrecht (voor zover het de uitvoering van muziek in het openbaar betreft) *toestemming vereist van de minister van Justitie*. Buma is *de enige organisatie* in Nederland die (in 1933) zo'n overheidsconcessie verkregen heeft, en neemt dus een *monopoliepositie* in. Een regeringscommissaris houdt toezicht. Buma handelt op eigen naam, maar ten behoeve van de ongeveer 10.000 aangesloten muziekauteurs (componisten en tekstdichters) en muziekuitgevers. Deze hebben hun uitvoeringsrechten daartoe aan Buma overgedragen. Het bureau int van de muziekgebruikers de verschuldigde bedragen en zorgt voor de herverdeling der gelden onder de auteursrechthebbenden. Ook treedt het zo nodig in rechte op tegen inbreukmakers. Krachtens wederkerigheidscontracten met zusterorganisaties in het buitenland heeft Buma de beschikking over nagenoeg het gehele 'wereldrepertoire'. In het kader van de verleende concessie houdt Buma zich uitsluitend bezig met de uitvoering in het openbaar van muziekwerken, live zowel als mechanisch. Buma bemoeit zich niet met de verveelvoudiging van muziekwerken, hetzij in druk, hetzij op geluidsdragers. Op laatstgenoemd terrein vindt bemiddeling plaats door de stichting Stemra *die zich bezighoudt met de exploitatie van de haar toevertrouwde zogenaamde mechanische rechten*: de vastlegging van muziek op grammofoonplaten, banden en cassettes, alsmede het geluidsspoor van films, videobanden enz.
19. - M. Wijnstroom / Uitleenrecht en bibliotheken. In: Open (1974), nr. 6, p. 736-739.

- Rapport / van de ILC. - Den Haag, 1984. - p. 19 en 20.
  - Verslag van het symposium over leenrecht d.d. 1 oktober 1983 in de Gemeentebibliotheek van Rotterdam. - Den Haag, 1984. - p. 13.
20. D.W.F. Verkade en J.H. Spoor / Auteursrecht. - Deventer, 1985. - p. 125.
21. - Verslag van het symposium over leenrecht d.d. 1 oktober 1983 in de Gemeentebibliotheek van Rotterdam. - Den Haag, 1984. - p. 15.
- Leenrecht : een overzicht van de stelsels in Engeland, Denemarken, Duitsland en Australië / samengesteld door A.M. Zwierink. - Rijswijk, 1983. - p. 8.
  - Rapport / van de ILC. - Den Haag, 1984. - p. 8.
  - K. Kroese / Schrijvers en uitgevers strijden over het leenrecht. In: NRC-Handelsblad d.d. 15 april 1988.
22. - H. Cohen Jehoram / De Nederlandse leenvergoedingsregeling tussen recht en cultuurbeleid. In: Nederlands Juristenblad (1987), nr. 39, p. 1248.
- R. Stuyt / Revalidatie van uitgeputte rechten. In: NVPI Groenboek. - Hilversum, 1985. - p. 23-26.
  - A. Komen en D.W.F. Verkade / Supplement bij het Compendium van het auteursrecht. - Deventer, p. 11, nr. 65 bis.
  - Zie ook hoofdstuk 3, paragraaf 3.4.
23. M. Wijnstroom / Uitleenrecht en bibliotheken. In: Open (1974), nr. 6, p. 736-739.
24. - Verslag forumdiscussie. In: Open (1974), nr. 6, p. 747.
- H. Cohen Jehoram / Bibliotheekrecht voor auteurs. In: Auteursrecht (1977), nr. 4, p. 59.

5 De sociaal-economische invalshoek

5.1 Inleiding

Dat in de context van leenrecht ook de sociaal-economische invalshoek op het boekenvak¹ aan de orde wordt gesteld, ligt voor de hand. Het zicht op de problematiek van het leenrecht zal er waarschijnlijk niet eenvoudiger op worden. Slechts in enkele gevallen is een causale band aannemelijk te maken. Maar zolang deze relatie potentieel aanwezig is, moet in het kader van een inventarisatie aandacht worden gegeven aan deze aspecten. Daarom gaan de volgende paragrafen kort in op ontwikkelingen bij diverse maatschappelijke groepen en belangen. Daarbij moet niet uit het oog worden verloren dat het hier gaat om een inventarisatie van de leenvergoedingsregeling, en niet om een maatschappelijke beschrijving van het boekenvak. Standpunten en (emotionele) verklaringen zijn dan ook zo veel mogelijk vermeden.

Van de bij de discussie betrokken beroepsgroepen heeft de maker, de auteur, duidelijk de oudste papieren. Die gaan in ieder geval al terug tot 1912, het jaar van de huidige Auteurswet. Deze wet strekt zich uit tot alle vormen van letterkunde, wetenschap en kunst, en binnen deze groep heeft de literaire auteur historisch gezien grotendeels centraal gestaan. Paragraaf 5.2 werkt dit verder uit.

Spreeken over de sociaal-economische aspecten zonder de positie van uitgeverij en boekhandel daarbij te betrekken is niet goed denkbaar. Daarover handelt par. 5.3.

De slechte sociaal-economische positie van de literaire auteurs in het begin van de zestiger jaren vormde een van de aanknopingspunten voor de leenrechtdiscussie. De televisie stond toen nog in haar kinderschoenen, de eerste schetsen voor een minder verdeeld Europa moesten nog op de tekenborden van de transnationale beleidsmakers verschijnen, de computer was nog veraf en telecommunicatie was nog telegraaf, telex en - analoge - telefoon. In één generatie zijn die omstandigheden grondig veranderd. Par. 5.4 van dit hoofdstuk gaat in op de gevolgen van deze fundamentele wijzigingen voor de leenrechtdiscussie.

Tenslotte worden in par. 5.5 de intermediaire organisaties besproken die het werk van de maker aanbieden aan de gebruiker: de bibliotheek, de informatiemakelaar, de bedrijfsmatige verkoop van de producten van letterkunde, wetenschap en kunst.

5.2 De auteur

5.2.1 Inleiding

Een korte inspectie van het verleden van de leenrechtdiscussie vanaf het begin van de zestiger jaren volstaat om in te zien dat die grotendeels gevoerd is rond literaire auteurs, en met name de schrijvers van kwaliteitsliteratuur voor het algemene publiek. Het betreft vooral de producenten van "keuzevrije

informatie", informatie bedoeld ter amusement, ontspanning, algemene culturele vorming en dergelijke².

Het produceren van deze keuzevrije informatie veronderstelt voorwaarden die in hoge mate persoonsgebonden zijn. Het vergt geen grote kapitaalsinvesteringen, en evenmin expliciet op de produktie gerichte formele scholing. Iedereen die kan lezen en schrijven kan zich tot het schrijven van een stuk ontspanningslectuur of -literatuur zetten.

Schattingen van het aantal auteurs in Nederland zijn van nature onnauwkeurig. Het IVA-rapport uit 1988³ noemt een aantal van 3387, maar voegt daar aan toe dat voor een ruime definitie is gekozen. Ook de vraag wie als "echte" literaire auteur of vertaler kan worden aangemerkt, blijft daarmee onbeantwoord.

Volgens de "Schriftelijke enquête voor de Vereniging van Letterkundigen" (1970)⁴ verricht circa 50 % van de auteurs zijn literaire activiteiten naast een hoofdberoep. Van de andere helft is ongeveer een kwart schrijver en vertaler; het laatste kwart is als schrijver/letterkundige actief.

Van den Berg schat in zijn studie "De sociaal-economische positie van kunstenaars"⁵ dat slechts enkele tientallen letterkundigen kunnen bestaan van hun uitgegeven werk. Zelfs onder de gunstigste omstandigheden - vermenigvuldig het getal eens met een factor tien - zouden slechts enkele honderden individuen van de beroepsbevolking van hun pen kunnen leven. Recentere cijfers geven aan dat van deze auteurs ruim de helft een keer of meer een aanvraag heeft ingediend bij het Fonds voor de Letteren. In 1985 noemde ruim de helft van hen zich auteur, letterkundige, schrijver; ca. 20% noemde een niet-literair hoofdberoep. In de recente evaluatie leenrecht van het ministerie van WVC⁶ komen vergelijkbare cijfers voor.

Gelukkig blijkt het merendeel van de - niet noodzakelijkerwijze literaire - auteurs niet uit te zijn op een bestaan als auteur. Het produceren van werken dient dan eerder de algemeen maatschappelijke en algemeen culturele erkenning en andere doelstellingen waarin het verwerven van inkomsten niet doorslaggevend zijn. Binnen dit totaalbeeld past dan ook het gegeven dat een groot deel van de auteurs geen aanvraag (meer) doet voor de verwerving van inkomsten uit bestaande vergoedingsregelingen.

5.2.2 De beroepspositie van de auteur

De manier waarop schrijvers hun beroepspositie zien en de mate waarin zij deze kunnen versterken, heeft te maken met de status van de literaire praktijk en van literaire produkten in de samenleving. De erkenning die zij genieten is in belangrijke mate afhankelijk van de literaire markt: openbaarmakers, opdrachtgevers, publiek. Voor hen is de vraag of de schrijver in zijn levensonderhoud kan voorzien niet erg relevant. Het IVA-rapport geeft op p. 29 een typologie van de beroepspositie van literaire auteurs. Vrijwel alle kennen "onvervulde behoeften", zoals dit wordt aangeduid, waarvoor zij bij het Fonds voor de Letteren aankloppen.

5.2.3 Inkomsten van de auteur: royalties

Een belangrijke inkomstenbron voor de auteur zijn de royalties, die de uitgever betaalt om het werk te mogen uitgeven. Boven werd al gesteld dat op grond van de hoogte van de royalties de gemiddelde Nederlandse schrijver

geen bestaanszekerheid kan opbouwen.

Begin zestiger jaren schatte de voorzitter van de KNUB het gemiddelde jaarinkomen van de Nederlandse schrijver op grond van creatieve arbeid op f 3.000,-. Van der Zwan⁷ gaat er in 1972 van uit dat de literaire auteurs een bedrag van 1 miljoen aan royalties kunnen verdelen. Dit komt neer op gemiddeld f 4.000,- per schrijver. IJdens stelt in het rapport "Schrijvers en fonds" dat over de jaren 1984/1985 de gemiddelde oplage van nieuwe titels (oorspronkelijk en vertaald) ca. 7.000 exemplaren bedraagt. In het jaar van uitgave wordt hiervan ca. 40% (2.800 exemplaren) verkocht, terwijl eerdere publicaties alsmede herdrukken inkomsten opleveren over meerdere jaren. Op grond hiervan concludeert IJdens dat boekauteurs gemiddeld naar schatting jaarlijks circa f 12.000,- aan royalties ontvangen. Het inkomen van een vertaler schat hij iets hoger: f 13.000,- (gemiddeld). Verder wordt algemeen aangenomen dat op grond van het huidige royalty-systeem een enkeling veel verdient en de meesten zeer weinig. Jaarlijks wordt ca. f. 7 mln. aan royalties uitgegeven.

5.2.4 Inkomsten van de auteur: auteursrechtvergoedingen

In de WVC-evaluatie wordt een vergelijking gemaakt tussen het aantal literaire auteurs/vertalers (toekenning van 1 of meer additionele honoraria in de periode 1976-1985) en het totale auteursbestand. Hieruit blijkt dat in 1986 de literaire schrijvers die slechts 9 % van het bestand uitmaken, meer dan een kwart van de totale auteursvergoeding voor hun rekening nemen. Op grond van een hogere uitleenfrequentie van vertaald werk t.o.v. oorspronkelijk werk scoren de literaire vertalers nog iets hoger dan de oorspronkelijke auteurs. Een ander gegeven dat in dit verband door WVC wordt uitgewerkt, is dat de aan hen uitgekeerde leenvergoeding veel hoger is dan aangenomen mocht worden op grond van hun numerieke vertegenwoordiging. Het aandeel van de literaire publicaties in het totale publicatiebestand is 18,5%. Men concludeert wel dat de hogere gemiddelde leenrechtvergoeding voor literaire werken vooral toegeschreven kan worden aan het grotere aantal (geaccepteerde) publicaties van literaire auteurs/vertalers (16,5 publicatie per persoon, tegen 7,9 publicatie voor de gehele groep auteurs).

Daarnaast is ook het per publicatie uitgekeerde bedrag voor de literaire auteurs hoger, nl. f. 96,- tegenover f. 68,- gemiddeld.

Slechts 8,9 % van de literaire auteurs ontvangt geen leenvergoeding, tegenover een kwart van alle auteurs.

5.2.5 Inkomsten van de auteur: overige

De literaire neveninkomsten van auteurs bestaan uit honoraria voor bijdragen aan tijdschriften, dag- en weekbladen en voor allerlei andere activiteiten zoals lezingen en optredens.

Van rijkswege worden de letteren voorts op verschillende manieren gesteund. Enerzijds zijn er structurele steunmaatregelen zoals de subsidie aan het Letterkundig Museum en aan het Fonds voor de Letteren en de leengeldvergoeding. Daarnaast zijn er een aantal afzonderlijke maatregelen zoals literaire prijzen etc. De kleine werkbeurzen en aanvullende honoraria geven de beginnende auteur niet alleen financieel wat meer armslag, maar kunnen bij het nog ontbreken aan erkenning in moreel opzicht van grote waarde zijn.

Voor beginnende auteurs heeft het Fonds voor de Letteren grote betekenis. Met name in tijden van bezuinigingen wordt duidelijk dat het Fonds balanceert tussen enerzijds sociale overwegingen (het garanderen van een inkomen) en anderzijds kwaliteits- en produktiviteitsargumenten. Gerritse concludeert uit een berekening van de inkomens over de jaren 1970-1974 van een 25tal topauteurs dat ca. 40% van hun totale inkomsten door het Fonds voor de Letteren gesubsidieerd wordt. IJdens meent in het IVA-rapport⁸ dat een redelijk inkomen voor beroepsauteurs en -vertalers ongeveer het niveau zou moeten hebben van het inkomen van academisch geschoolde docenten in het voortgezet onderwijs, zijnde ruim f 70.000,- bruto of ruim f 52.000,- belastbaar. Hiertegenover kan men de belastbare inkomens over 1983 van een aantal fondsgebruikers plaatsen, zoals IJdens die in zijn studie verstrekt:

f 12.300,- of minder	24%
f 12.300,- tot f 24.600,-	30%
f 24.600,- tot f 36.900,-	25%
f 36.900,- tot f 49.200,-	16%
meer dan f 49.200,-	5%

Uit het rapport blijkt tevens dat het merendeel van de Nederlandse auteurs met hun inkomen uit literair werk ver onder het bestaansminimum blijft.

Het totaal gemiddeld ontvangen fondsbedrag stijgt in de periode 1977-1983 met ruim 60%, het gemiddelde belastbaar inkomen van ontvangers stijgt in deze periode met ruim 15%. De betekenis van inkomsten uit het Fonds neemt dus kennelijk toe.

Hierbij is van belang dat de Tweede Kamer heeft ingestemd met de verhoging van de subsidie aan het Fonds vanaf 1991. In de zgn. Letterenbrief⁹ is dit uitgebreid aan de orde gekomen. Tevens werd hier aangekondigd dat de bedragen beschikbaar voor literaire prijzen aanmerkelijk zouden worden opgetrokken.

5.2.6 Sociale en fiscale regelingen

Door de rijksoverheid is het beroep van schrijver tot op heden niet officieel erkend, zoals dat bijvoorbeeld wel is gebeurd met het beroep van beeldend kunstenaar. Eén en ander heeft tot gevolg dat de auteur o.a. geen aanspraak kan maken op de sociale verzekeringen.

In een Aanbeveling¹⁰ heeft de Europese Commissie uitgesproken dat sociale verzekeringen e.d. in de diverse lidstaten eveneens van toepassing moeten zijn op alle werkers in de artistieke sector. Zonodig dienen, aldus de Commissie, aanvullende beschermende maatregelen genomen te worden voor diegenen die geen vaste dienstbetrekking hebben. In feite bestaat momenteel de situatie dat een ieder aanspraak kan maken op de sociale voorzieningen, terwijl aanspraken op de overige voorzieningen afhankelijk zijn van de aard van het dienstverband:

- kunstenaars in vast dienstverband kunnen aanspraak maken op alle voorzieningen, dus inclusief volksverzekeringen, werknemersverzekeringen en pensioen;
- kunstenaars in "los" dienstverband kunnen een beroep doen op volksverzekeringen en werknemersverzekeringen naast de sociale voorzieningen, echter niet op een pensioenvoorziening;
- zelfstandige kunstenaars zonder elk dienstverband genieten alleen de sociale

voorzieningen, en de volksverzekeringen waarvoor zij de premies volledig uit eigen beurs betalen.

Tot de instanties die de letterkundige bovendien tot op zekere hoogte ondersteunen, kunnen gerekend worden het "Voorzieningsfonds voor kunstenaars", het "Ondersteuningsfonds" en het "Fonds Victor Hugo". Het Voorzieningsfonds stelt zich ten doel "...werkzaam te zijn in het belang van de sociale positie van de kunstenaar...", en beschermt de kunstenaars tegen een bepaalde mate van inkomensderving. Van alle kunstenaars doen de letterkundigen relatief het grootste beroep op het Voorzieningsfonds. Het fonds beschikt over 2 nevenfondsen: het "Fonds voor bijzondere doeleinden" (opgericht in 1905 voor uitkeringen voor bijzondere sociale doeleinden) en het "Mr. J.F. van Royenfonds" (tegemoetkoming in kosten van het beroep tegen auteursrechtshendingen).

Door de fiscus wordt de beroepsschrijver als een zelfstandige aangemerkt. Men beschouwt hem als een ondernemer op de vrije literaire markt. Zodoende dient hij net als vrije ondernemers in andere sectoren financiële onzekerheid en economische risico's in te calculeren en zijn werkzaamheden op de markt af te stemmen.

5.3 De uitgever

5.3.1 Inleiding

Voor de sociaal-economische positie van de uitgever in Nederland is de leenvergoeding van groot belang. In de huidige Nederlandse leenrechtregeling hebben naast de auteurs immers ook de uitgevers recht op een vergoeding. Een vergelijking met het buitenland leert dat alleen in Duitsland en Australië een vergelijkbare situatie bestaat. De KNUB voert een actieve campagne om aan te tonen dat de uitgevers recht hebben op de helft van het totaal aan leenrechtgelden; de VvL ijvert voor een verdeling van de gelden in de verhouding 70 (auteurs) : 30 (uitgevers), zoals in de huidige regeling vastligt. In het volgende wordt de positie van "de" Nederlandse uitgever nader belicht. Net zomin als het mogelijk is van "de auteur" te spreken, is het overigens mogelijk over "de" uitgever te spreken. Ieder bedrijf is individueel van aard, en verschilt van een ander qua cultuur, fonds, geschiedenis etc. Voor de hand ligt het verschil tussen algemene, educatieve en wetenschappelijke uitgevers. In de context van het leenrecht staan de algemene uitgevers centraal. Hun titels vallen vaker dan die van educatieve of wetenschappelijke uitgevers binnen de bepalingen van het leenrecht.

5.3.2 Ontwikkelingen bij de uitgeverijen

Per 31 december 1989 waren er in Nederland ruim 550 erkende uitgevers. In 1976 waren het er ruim honderd minder, maar sinds 1981 blijft het aantal redelijk stabiel. De werkgelegenheid in de boekenuitgeverij is sinds 1983 vrijwel constant gebleven. In dat jaar werkten in deze bedrijfstak 4353 werknemers, van wie 84% fulltime. In 1988 werken er 4502 werknemers, van wie 80% fulltime.

Binnen de uitgeverijen hebben de afgelopen decennia grote veranderingen

plaatsgevonden: de entree van de nieuwe media, de concentratie in het uitgeefbedrijf, de verandering in het koopgedrag van het publiek en niet onbelangrijk: de daling van de omzetten. Op enkele van deze ontwikkelingen wordt in de volgende paragrafen ingegaan.

5.3.2.1 *Nieuwe media*

In de afgelopen decennia is een aanmerkelijke modernisering opgetreden in het productieproces: grafische en redactionele automatisering heeft zijn intree gedaan. Door deze verandering is het gehele productieproces duidelijk van karakter veranderd: er treedt een sterkere afhankelijkheid van technische ondersteuning op en, wat meer is, dit brengt een versterkt bewustzijn van deze afhankelijkheid mee, er is meer standaardisatie, meer procedures en controle, en door de grote investeringen die de automatisering met zich mee bracht een versterkt kostenbewustzijn.

De invloed van de automatisering op de organisatie van de uitgeverij mag niet worden onderschat. Deze invloed betreft vooral:

- het ontstaan van nieuwe functies in het informatieverwerkingsproces. Hierdoor ontstaat de kans op meer produktiestadia, en dus meer kosten;
- een minder doorzichtige en voor iedereen duidelijke productie, waarbij ieder produkt zijn eigen varianten kent;
- onzichtbaarheid van het produkt in wording;
- minder duidelijk afgebakende verantwoordelijkheden;
- een toegenomen kans op fouten of storingen;
- gebondenheid aan investeringen.

De grote verscheidenheid van informatiesoorten en ook de verschillende gerichtheid van de uitgeverijen brengen met zich mee, dat ook het effect op de veranderingen in de media per uitgeverij verschilt.

5.3.2.2 *Het koopgedrag van het publiek*

"De toekomst van het boek"¹¹ meldt dat sinds het einde van de jaren zestig discussie gaande is omtrent "de crisis van het boek", "de crisis van het uitgeven" en de "crisis van de literaire markt". Gedeeltelijk liggen de problemen fundamenteeler en is er ook sprake van een crisis bij de lezer. Van den Berg concludeert in 1981 dat de particuliere consumptie van kunst een plafond heeft bereikt. Wat betreft de boekenmarkt constateert hij een zekere mate van verzadiging, terwijl de tijdschriftenmarkt als snelgroeiend wordt betiteld. "Het boekenvak"¹² meldt dat in de periode 1980 tot 1984, in geld gemeten, de beschikbare inkomens van gezinshuishoudingen met 18% toenemen; de consumptieve bestedingen stijgen met 14%. De uitgaven aan boeken, tijdschriften en kranten stijgen echter slechts met 6%. In het "Boekenvakboek 1987"¹³ wordt geschat dat het aantal frequente boekenkopers in 1987 neerkomt op 17% van de bevolking (van 15 jaar en ouder). Ca. 42% koopt incidenteel een boek en 35% nooit. Een onderzoek uit 1988 van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)¹⁴ levert ook geen positieve resultaten op. In 1975 wordt nog 2.5 boek per hoofd van de bevolking gekocht, en in 1985 daalt dit aantal naar 2.1. De tijdsbesteding aan boekenlezen vermindert van 3,3 uur per week in 1975 en 1980 naar 3,1 uur in 1985. Vooral de schoolgaande jeugd is flink minder gaan lezen. Jongeren tussen 12 en 19 jaar

besteedden in 1975 38% van hun "mediatijd" aan boeken. In 1985 is dit nog maar 21%. Personen tussen 35 en 64 jaar lezen nauwelijks minder, terwijl voor bejaarden sprake is van stabilisatie. Tevens wordt in het onderzoek een verschuiving van het leesgedrag van algemene literatuur naar bestsellers geconstateerd, en bemerkt men dat tv, radio en video, naast andere vormen van vrijetijdsbesteding (met name sportbeoefening), steeds meer tijd in beslag nemen. Ook in een NIPO-onderzoek, geciteerd in de Gids voor de informatiesector¹⁵ wordt vermeld dat 49% van de ondervraagden de indruk heeft minder boeken te kopen.

Volgens sommigen zullen de nieuwe vormen van vrijetijdsbesteding het boek wel degelijk concurrentie aandoen. Video en (kabel)tv worden hierbij veelvuldig aangehaald, en in mindere mate de beeldplaat/cassette en andere technische uitvindingen die de lezer meer in zijn greep krijgen. Reeds bij de opkomst van de radio werd al gewezen op het feit dat het boek zijn langste tijd gehad heeft. Soortgelijke geluiden hoorde men bij de intrede van de film en de televisie. Volgens anderen zal het boek wellicht overleven, waarbij wel aangetekend dient te worden dat steeds meer culturele activiteiten (o.a. opera en theater) nagenoeg geheel uit de sfeer van de commercie gehaald worden en alleen door overheidssubsidie draaiende zijn te houden. De invloed van de televisie blijkt ook uit het vraagpatroon bij de boekhandel. Boeken die afgeleid zijn van een televisieserie verkopen meestal erg goed. Ook boeken van televisiepersoonlijkheden zouden wellicht veel minder opgemerkt worden als dezen niet zo bekend waren. Hun boeken prijken regelmatig in boekentoptiënen. Het gegeven dat het aantal producenten dat zich op de boekenmarkt begeeft toeneemt, terwijl de publieke aandacht zich concentreert op een kleine groep auteurs, biedt natuurlijk steeds minder perspectieven voor met name de minder succesvolle schrijvers. Actuele cijfers zijn ook niet bijzonder gunstig. Kocht in 1987 nog ruim 45% van de huishoudens meer dan een jaar geleden voor het laatst een algemeen boek, in 1988 loopt dit op naar ruim 47%. De boekenmarkt is door deze ontwikkelingen vermoedelijk aangewezen op een slinkend aantal huishoudens dat geregeld boeken koopt.

5.3.2.3 De omzetten

De zeventiger jaren golden in uitgeveryskringen nog als jaren van groei: nieuwe uitgeversinitiatieven en een vrijwel ongebreidelde produktie in aantallen titels en in oplagen per titel. Desalniettemin vond een forse achteruitgang in het aantal verkochte fictionboeken plaats. In 1985 bestond ca. 14,4% van de verkopen van boekenuitgeverijen uit fiction, tegenover 12,5% in 1987: absoluut een daling van f. 169,7 naar f. 132,1 miljoen. Duidelijker nog is deze daling te zien in aantal verkochte boeken: van 33,7 miljoen (van de 98,3 miljoen totaal) in 1985 naar 14,9 miljoen (van de 72,8 miljoen totaal) in 1987¹⁶. In zijn totaliteit liep de verkoop terug van f. 1177,3 miljoen in 1985 tot f. 1056,9 miljoen in 1987. De groei in de geldomzet is uitsluitend te danken aan een voortgaande verhoging van de gemiddelde boekenprijs. In de jaren tachtig zette deze tendens zich voort, wat met andere factoren leidt tot reorganisaties en saneringen. Een kritische kosten- en rendementsbewaking stond voortaan centraal. Desondanks bleek uit een bedrijfsvergelijkend onderzoek bij een vrij kleine groep algemene uitgevers over 1984 een negatief bedrijfsresultaat van 1 miljoen, en over 1985 zelfs van 2 miljoen. Eind 1985/begin 1986 vonden ook in de algemene boekendivisies van de uitgeversconcerns ingrijpende maatregelen plaats. Dit resulteerde onder meer in het feit dat 3 kapitaalkrachtige

concerns de algemene boekenmarkt de rug toekeerden, na min of meer grote bedragen te hebben verloren. In kringen van auteurs heerst angst voor concentraties van uitgeverijen. Men ziet het aantal mogelijkheden om een manuscript onder te kunnen brengen verminderen. Bovendien bestaat de angst voor een te grote prioriteit voor commercieel aantrekkelijke werken boven "riskanter" publikaties, met dientengevolge gevaar voor vervlakking en uniformiteit.

Als algemene trends die in de tachtiger jaren naar voren komen, zijn onder meer te noemen:

- de omzet van algemene boeken (literatuur, literaire romans, gedichten) neemt thans weer geleidelijk toe¹⁷.
- het Nederlandse boek kan zich verheugen in een toenemende internationale belangstelling. Tot 1987 nam het aantal vertalingen van Nederlandse boeken jaarlijks toe; in 1988 daalde het aantal echter met bijna 30% ten opzichte van 1987.
- het aantal herdrukken neemt af, terwijl de produktie van nieuwe titels toeneemt¹⁸.
- sedert 1981 is er een verschuiving van de vraag van de consument naar het goedkopere boek. Tussen 1980 en 1987 keldert het aandeel van het gebonden boek van 52 naar 32%¹⁹; in de jaren daarna neemt het percentage weer wat toe tot ca. 38%. De verkoop van met name de duurdere paperbacks neemt in die periode toe van 28 tot 42%. Niettemin groeit sinds 1984 ook het gemiddeld besteed bedrag per gekocht boek²⁰.

Deskundigen uit het boekenvak noemen de problemen in de tachtiger jaren de moeilijkste die de thans actieve generatie vakgenoten heeft beleefd, zeker wat het algemene boek betreft; de sector educatieve uitgeverijen laat sedert 1983 een redelijk stabiel omzetniveau zien, terwijl de markt voor wetenschappelijke boeken ook in 1986 nog enige toename kan boeken. De markt van het algemene boek is sedert 1982 van 35 miljoen verkochte exemplaren aan particulieren gedaald tot onder de 30 miljoen in 1986; de omzet was in 1989 pas weer terug op het niveau van 1980. Het is duidelijk dat de zorgen nog niet geheel voorbij zijn.

5.3.2.4 Veranderende distributiekkanalen

De kanalen waarlangs de boeken worden afgezet veranderen niet sterk²¹: nog steeds wordt ca. 57% van de algemene boeken afgezet via de boekhandel, tegen ca. 18% via de boekenclub en een dalend percentage (in 1989 ca. 4%) via de boekenpostorder. Als er knelpunten zijn binnen de boekenbranche doen deze zich met name bij het distributie-apparaat voor. Dit dreigt te bezwijken onder het relatief grote titelaanbod met een kleine omzet, waardoor de distributiekosten gemiddeld te hoog worden. Door een stagnerende en in sommige onderdelen teruglopende markt kan van veel titels niet voldoende verkocht worden. Dientengevolge wordt de *boekhandel* gedwongen zijn inkopen en daarmee zijn risico's te beperken. In sommige gevallen treft dit het literaire boek, dat vooral bij de boekhandel onder de aandacht van de potentiële koper komt.

Er zijn thans zo'n 1600 erkende boekhandels. Dit aantal neemt de laatste tien jaar af: in 1976 waren er nog ruim 1800! Cijfers wijzen uit dat de positie van de boekhandel tot voor kort achteruitging. Ging in het midden der jaren

zeventig nog ongeveer 2/3 van de totale hoeveelheid verkochte boeken bij de boek- en kantoorboekhandel (inclusief het zogenaamde erkende warenhuis) over de toonbank, in 1985 was dit nog maar 53%. Deze daling kreeg grotendeels voor 1980 zijn beslag. De laatste paar jaren zien we met name in 1986 een stijging in de omzet van de boekhandel tot het niveau van 1980. Sedert 1986 is sprake van een vrijwel constante omzet; het marktaandeel in geld schommelt rond de 57%.

Of door de grote bloei die het *openbare bibliotheekwezen* doormaakte de auteurs schade leden, zal altijd omstreden blijven. In "Het boekenvak" wordt vermeld dat van 1970 tot 1982 (het hoogtepunt) het aantal bibliotheekgebruikers toenam van 1.5 tot 4.3 miljoen en dat de omvang van het boeken- en platenbezit groeide van 12.5 miljoen exemplaren tot 40 miljoen stuks midden tachtiger jaren. Sinds 1982 stagneert het aantal uitleningen, terwijl het aantal leden daalt. Vanaf 1987 is ongeveer het peil van 1982 weer bereikt. Terwijl aan de ene kant de aankopen van fiction bij de boekhandel zijn teruggelopen van ca. 30 miljoen exemplaren in 1970 tot nog geen 18 miljoen stuks midden tachtiger jaren (terwijl de verkoop van non-fiction praktisch stabiel bleef) is het aan de andere kant een bekend gegeven dat openbare bibliotheken (die met name sinds de zeventiger jaren een forse groei beleven) vooral fiction uitlenen. Van diverse zijden werd dan ook verondersteld dat de bibliotheken een deel van de boekhandelconsumenten naar zich toe hebben getrokken.

5.4 De markt

De sociaal-economische positie van de "auteur" in de breedste zin des woords wordt vanzelfsprekend bepaald en ingevuld door de huidige maatschappelijke en economische werkelijkheden rond het ontstaan en het gebruik van oorspronkelijke werken van letterkunde, wetenschap en kunst. In de laatste dertig jaar zijn die werkelijkheden in toenemende mate bepaald door privatisering, verhandeling, en economische waarde van gegevens en informatie. Dat proces heeft zich niet beperkt tot de handel in financieel-economische gegevens of het exploiteren van databases voor onderzoek en ontwikkeling in de industrie. Het speelt, zeker van uit Nederland gezien, in een klimaat van een open economie, die in toenemende mate afhankelijk is geworden van andere nationale economieën. Niet zonder reden speelt de leenrecht-discussie in een tijd waarin internationaal de intellectuele eigendom meer en meer gezien wordt als een fundamentele 'resource', onderworpen en te onderwerpen aan andere (inter)nationale regelgeving dan die van de eigendom in de klassiek-juridische zin van het woord.

Dertig jaren geleden was het ondenkbaar te spreken van een (inter)nationaal informatie- en communicatierecht. Het pseudo-autonoom voortschrijden van informatie- en communicatietechnologie en het bovennationale karakter daarvan zou wel eens één van de belangrijkste oorzaken van sociaal-economische verschuivingen kunnen zijn geweest. De strijd rond de commercialisering van ons huidige nationale omroepbestel is dan karakteristiek binnen deze ontwikkelingen; de leenrecht-discussie is er nauw aan verwant. Dergelijke discussies schijnen soms alleen te spelen binnen de landsgrenzen, en binnen die grenzen beslecht te kunnen worden, maar die schijn bedriegt.

Belangen en krachten van mondiale dimensie grijpen op nationale discussies in. De sociaal-economische invalshoek op de leenrecht-discussie in Nederland valt niet aanvaardbaar te bezien zonder voldoende acht te slaan op de bovennationale dimensie van de problematiek. Dat geldt temeer waar de televisie en andere moderne media ten principale de mogelijkheden van voortgezette exploitatie van een auteursrechtelijk werk belangrijk hebben verbreed en verdiept. En die verspreidingsmogelijkheden zijn transnationaal van aard. Verdere inperking van die hoek op de literaire auteur mag dan al passen binnen het verleden van de discussie en binnen de doeleinden van nationale cultuurpolitieke aard, maar maakt elke overheidsbesluitvorming en -regelgeving in zekere zin arbitrair en tijdelijk van aard.

Juist waar de markt voor het literaire product zich overal in de wereld internationaliseert en gegeven taalgrenzen overstijgt en doorbreekt, zou een nationale cultuurpolitiek in deze om principiële redenen transnationaal van aard moeten zijn. De sociaal-economische consequenties zouden daaruit voort moeten vloeien. Een belangrijk vergrote overheidsinspanning om het Nederlandse literaire product te vertalen in de grotere Europese talen zou voor de literaire auteur belangrijke sociaal-economische verbeteringen kunnen hebben. Hij/zij moet in de positie worden geplaatst ook niet-Nederlandstalige markten te bedienen. Deze verbetering van zijn "concurrentie" positie kan dan veel fundamenteeler van aard zijn dan welke leenrechtelijke vergoeding ook. Dat betekent uiteraard niet dat de leenrecht-discussie dan van geen belang meer zou zijn. Het betekent wel dat die discussie niet zinvol te voeren valt in al te enge kaders: die van de openbare bibliotheken en van de daar veelgevraagde auteurs.

1. Het begrip boekenvak wordt hier gehanteerd in de brede zin van de (bedrijfs)kolom, van auteur tot eindgebruiker.
2. Dit aspect van informatie goed te onderscheiden van 'keuzegebonden informatie', informatie vereist voor het naar behoren uitoefenen van beroep of bedrijf, een en ander volgens de dissertatie van R.E.M. van den Brink / Informatie over informatie in Nederland 1983-1985, in het bijzonder over de uitgeverij. - Leiden/Antwerpen, 1987.
3. T. IJdens / Schrijvers en fonds. - Tilburg, 1988.
4. Schriftelijke enquête voor de VvL / Intermarco Delamar Reclame Adviesbureau, 1970.
5. H.O. van den Berg / De sociaal-economische positie van kunstenaars. - Amsterdam, 1981.
6. Evaluatie leenrecht. - Rijswijk, 1990.
7. A. van der Zwan / De sociale positie van de auteur in Nederland. - Den Haag, 1972.
8. T. IJdens / Schrijvers en fonds. - Tilburg, 1988. - dl. II, p. 106
9. Letterenbeleid; Tweede Kamer, zitting 1988-1989, 20 928, nr. 1-2.
10. De communautaire actie in de culturele sector : Mededeling van de Commissie aan de Raad van 22 november 1977. In: Bulletin van de EG, suppl. (1977), nr. 6.
11. De toekomst van het boek / red. H. Adriaansens [et al.]. - Amsterdam, 1984.
12. Het boekenvak. - Amsterdam, 1986.
13. Boekenvakboek '87. - Amsterdam, 1987.
14. Van woord naar beeld. - Rijswijk, 1988.
15. Gids voor de informatiesector 1990. - Den Haag, 1990.
16. idem, tabel 3.1.4.
NB. De genoemde getallen kunnen slechts als indicatie worden gehanteerd, omdat in 1986 een wijziging in de meetmethode van de betreffende statistiek is aangebracht. Tot die tijd betrof de meting uitgeverijen met 20 of meer werknemers. Niettemin illustreren de cijfers wel de tendens.
17. idem, tabel 4.2
18. idem, tabel 3.2.1
19. idem, tabel 7.1.7

20. idem, tabel 4.2, p. 114

21. idem, tabel 5.4

6 De cultuurpolitieke invalshoek

6.1 Inleiding

Het leenrecht wordt door de minister, net als in het advies van de Interdepartementale Leenrechtcommissie, ook met cultuurpolitieke overwegingen gemotiveerd: vanuit de gedachte dat verbetering van de inkomenspositie van auteurs en uitgevers nuttig kan zijn voor een gevarieerd boekenaanbod van een goed cultureel niveau.

De minister zegt het in de Memorie van Toelichting op hoofdstuk V Welzijnswet als volgt:

" De overheid is (ook op cultuurpolitieke gronden) gehouden bij de bevordering van het openbare bibliotheekwerk, een honorering mogelijk te maken van de auteurs en uitgevers om het als "boekproducenten" in staat te stellen in een pluriform en kwalitatief hoogwaardig aanbod te blijven voorzien."

Dit roept vragen op. Allereerst de vraag waaruit het cultuur/letterenbeleid van de Nederlandse overheid eigenlijk bestaat. Dit beleid omvat immers, naast het leenrecht, een reeks instrumenten om de Nederlandse letteren te bevorderen. Paragraaf 6.2 beschrijft dit cultuur/letterenbeleid.

De volgende vraag is of het leenrecht *op zich*, en geplaatst binnen de context van dat letterenbeleid, een bruikbaar instrument is. Dat de meningen daarover uiteenlopen, blijkt uit paragraaf 6.3 die nader op deze vraag ingaat.

Het hoofdstuk besluit met een korte evaluatie.

6.2 Het cultuur/letterenbeleid

Cultuurbeleid in het algemeen en letterenbeleid in het bijzonder is te omschrijven als het "met behulp van bepaalde instrumenten nastreven van vooraf bepaalde doelstellingen op het gebied van de kunsten c.q. de letteren".

Voor een beter begrip van die doelstellingen en instrumenten is de samenhang belangrijk die bestaat tussen grondrechtelijke aspecten en cultuurpolitieke. Die samenhang is onderwerp van paragraaf 6.2.1.

Verder zijn de maatstaven en uitgangspunten die de overheid hanteert voor een stimulerend cultuur/letterenbeleid van invloed. Ze komen aan de orde in paragraaf 6.2.2.

In paragraaf 6.3 staat tenslotte de vraag centraal of het leenrecht deel kan uitmaken van een evenwichtig letterenbeleid.

6.2.1 Grondrechtelijke aspecten

De houding van de overheid ten opzichte van de letteren is in een breed staatsrechtelijk verband te plaatsen vanuit de invalshoek van de grondrechten.

In Nederland is geen discussie gaande over de vraag of het scheppen en verbreiden van cultuurgoeieren, waaronder boeken, vrij moet blijven. Ons land kent geen censuur; ieder is vrij zijn gedachten en gevoelens te openbaren. Wellicht juist omdat deze vrijheid onomstreden is, is daaraan nooit een specifiek Grondwetsartikel voor kunst en letteren gewijd. Artikel 7 van de Grondwet, waarin de vrijheid van meningsuiting is vastgelegd, wordt geacht ook de "vrijheid van kunst" te waarborgen.

Op basis van dit grondrecht heeft de overheid de plicht zich te onthouden van inmenging in de totstandkoming van literatuur. Anderzijds wordt de overheid in de Grondwet geroepen tot het voeren van een actief beleid. In artikel 22, derde lid, van de Grondwet is de volgende bepaling opgenomen: "Zij (de overheid) scheidt voorwaarden voor maatschappelijke en culturele ontplooiing en vrijetijdsbesteding".

Blijkens de Memorie van Toelichting maakt ook de bevordering van de kunst deel uit van deze tak van overheidszorg. Er wordt wel gesproken van een "(sociaal grond)recht op kunst", waarbij het belang van de burger, de consument, voorop staat.

Duidelijke maatstaven voor cultuurbeleid biedt deze bepaling niet. Ook krijgt de burger geen directe rechtsaanspraak op een omschreven overheidszorg voor cultuuruitingen. Het artikellid geeft aan de zorgplicht van de overheid inzake de kunst wél een uitdrukkelijk accent en vormt een stimulans voor overheidsactiviteit¹.

6.2.2 Maatstaven en uitgangspunten

Aan het cultuur/letterenbeleid liggen een aantal maatstaven en uitgangspunten ten grondslag, die de richting waarin dat beleid zich ontwikkelt mede bepalen.

De bemoeienis van de overheid met de letteren wordt in de eerste plaats genormeerd door het principe van vrijheid van kunst. In Nederland erkent de overheid principieel de zelfstandigheid van culturele ontwikkelingen.

Aanbod, verspreiding en consumptie van literatuur worden autonome maatschappelijke activiteiten geacht, waar de overheid zich zonder redenen niet mee mag bemoeien. Het private kiezen, particulier initiatief en vrij ondernemerschap hebben hun eigen speelruimte, in een bewust opengelaten spel van maatschappelijke krachten².

Eén van de doelstellingen van het letterenbeleid behelst het stimuleren van het aanbod van literatuur. De overheid intervenueert daarbij selectief. Ze tracht hoog gewaardeerde schrijfkunst te ontwikkelen en in stand te houden. De overheid moet zich dus een kwaliteitsoordeel aanmeten over wat "literatuur" is, en wat "pulp".

Het stellen van eisen aan de kwaliteit van kunst, en dat waardeoordeel staan op gespannen voet met het principe van vrijheid van kunst, dat juist terughoudendheid voorschrijft. Om dit dilemma te doorbreken laat de overheid zich leiden door adviezen van deskundigen, als de Raad voor de Kunst en door bijzondere adviescommissies. De Raad voor de Kunst adviseert niet alleen over letterenbeleid, maar over het hele kunstbeleid. Hij is voor de minister op dit terrein het belangrijkste adviesorgaan. De

minister is wettelijk verplicht bij alle beleidsvoornemens de Raad om advies te vragen. Daarbij gaat het zowel om het algemene beleid als om concrete subsidietoewijzingen. Op het gebied van de letteren is in dit verband het Fonds voor de Letteren van betekenis. Aan dit Fonds, dat niet alleen een adviserende taak heeft, maar dat ook de concrete besluitvorming omtrent subsidietoewijzingen bepaalt, is in hoofdstuk 5 aandacht besteed.

Uit het feit dat de overheid zich artistieke waardeoordelen aanmeten moet, maar deze dan qua uitvoering delegeert aan deskundigen, valt het derde uitgangspunt af te leiden: dat van haar zogenaamde "cultuurpolitieke afstandelijkheid"³.

Doordat de overheid het aanbod van literatuur van niveau tracht te stimuleren, voelt zij zich betrokken bij de maker van die literatuur, de schrijver. Toch erkent de overheid ten principale de artistieke vrijheid van de kunstenaar. Dat betekent dat haar bemoeienis met de schrijver beperkt is. De overheid zal dus een letterenbeleid voeren, dat niet alleen de artistieke vrijheid van de schrijver onaangetast laat en bevordert, maar dat ook voorwaarden schept die de literatuur ten goede komen. Die voorwaarden zijn gedeeltelijk ook economisch of financieel van aard. Sterker nog: van de instrumententrits wetgeving, planning en financiering is het bijna uitsluitend financiering waarmee de overheid de Nederlandse letteren probeert te bevorderen. De vrije markt is immers niet in staat gebleken het bestaan van de kunstenaar zeker te stellen (zie hoofdstuk 5), zodat de overheid wel aanvullend *moet* optreden, wil zij niet, met het ontmoedigen van de kunstenaar, het aanbod van kunst in gevaar brengen.

De overheid wil omwille van cultuurbevordering schrijvers financieel in staat stellen het schrijverschap te beoefenen. Toch staat ze afwijzend tegenover een door haar financieel te garanderen recht op vakmatige kunstbeoefening. De kunstenaar heeft in en voor de gemeenschap alleen waarde door zijn werk. Dat werk is binnen de ontwikkeling van kunst door de overheid middel, geen doel. Het gaat niet om het scheppingsproces, maar om het produkt daarvan, dat éne manuscript. Er wordt dan ook wel gesproken over het onderscheid tussen het voeren van een kunstbeleid en dat van een kunstenaarsbeleid.

Omdat de overheid bijna uitsluitend via geld probeert ontwikkeling van literatuur te bevorderen, is het onderscheid tussen kunst- en kunstenaarsbeleid minder duidelijk dan men doet voorkomen. Natuurlijk omdat zo'n beleid vanzelf overgaat in een systematische beïnvloeding van de materiële positie van de schrijver. Maar ook omdat de schrijver zelf belang heeft bij veiligstelling en uitbreiding van deze voorzieningen⁴.

Waar het cultuur/letterenbeleid van de overheid van grote betekenis is voor de sociaal-economische positie van de schrijver, is de opsplitsing in een cultuurpolitieke en een sociaal-economische invalshoek van het leenrecht in wezen onnatuurlijk. Toch is deze indeling hier gekozen, omdat aan het letterenbeleid en de sociaal-economische positie van de schrijver, naast raakvlakken ook heel eigen aspecten zijn te onderscheiden.

6.2.3 Doelstellingen en instrumenten

Tot de taak van het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur behoort het ontwikkelen, in stand houden en toegankelijk maken van Nederlandse en Friese literatuur.

Het behoud en de ontwikkeling van literatuur; zorgdragen voor de verspreiding van literatuur; en het bevorderen van de belangstelling voor literatuur⁵ zijn dus centrale doelstellingen.

Elk van deze doelstellingen - te zien als de uitwerking *in casu* de letteren van de sociale grondrechtsbepaling van artikel 22, lid 3 van de Grondwet - wordt in wat volgt besproken en er op getoetst hoe de overheid ze tracht te verwezenlijken.

6.2.3.1 Het behoud en de ontwikkeling van literatuur

De schrijver is de meest kwetsbare schakel in de keten van literaire productie en distributie. Bovendien is hij producent in een maatschappelijk klimaat waarin voor hem nadelige ontwikkelingen spelen. Letterenbeleid is van oudsher dan ook een beleid vooral gericht op de schrijvers⁶, minder op de volgende schakels in de informatieketen.

Om het inkomen van kwalitatief goede literaire schrijvers te garanderen, zodat zij hun schrijverschap uit kunnen oefenen, is in 1965 de Stichting Fonds voor de Letteren opgericht. Vóór de oprichting had de overheid nauwelijks bemoeienis met letterkundigen. Het voormalige ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen keerde incidenteel stipendia uit. Thans nemen de aan het Fonds als subsidie uit te keren bedragen het grootste deel van de letterenbegroting in beslag en wordt het, conform zijn statutaire doelstelling, geacht belangrijk bij te dragen aan het bevorderen van de Nederlandse letteren.

Dit hoofdstuk gaat kort in op de vraag of het Fonds daadwerkelijk hieraan bijdraagt. Daarover bestaat soms gereede twijfel. Het Fonds is dienaangaande vaak bekritiseerd. Zelfs is geopperd dat de kwaliteit van de literatuur, ondanks het Fonds, zou zijn afgenomen⁷.

In december 1985 begon het Instituut voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek IVA in opdracht van WVC een onderzoek met, onder meer, als doel te bepalen of en hoe het Fondsbeleid bijdraagt tot een divers literair aanbod van een bepaald niveau. Het onderzoek, dat de periode 1976-1985 bestrijkt, is afgerond; de resultaten zijn in een eindrapport neergelegd⁸.

De conclusies van het rapport die voor het leenrecht van belang zijn, zijn als volgt samen te vatten.

Over de betekenis van tijd - die door ondersteuning vrijkomt door vervanging van andere inkomsten - is voor de literaire praktijk van individuele auteurs en vertalers moeilijk een algemene uitspraak te doen. Wat een schrijver doet met de tijd en hoe hij de tijd benut, is hoogst individueel. Productiviteitseffecten zijn moeilijk te meten.

Het verband tussen beschikbare tijd en literaire kwaliteit van het geproduceerde werk is nóg indirecter en persoonlijker bepaald dan dat tussen tijd en productiviteit. Het Fonds kent alleen beurzen en aanvullende honoraria toe als de aanvrager voldoet aan bepaalde kwaliteitseisen. Voorzover

afwijzing beroepstoetreding bemoeilijkt en beroepscontinuïteit verbreekt van producenten wier werk van onvoldoende kwaliteit wordt geacht, oefent het Fonds ook invloed uit op de aard van het literaire aanbod.

De betekenis van het Fonds voor de kwaliteit van het literaire aanbod rust vooral op de selectieve toekenning van financiële steun en leent zich nóg minder dan productiviteitseffecten voor een kwantitatieve toetsing.

Tot zover de relevante conclusies van het IVA-rapport. Concrete uitspraken over de mate waarin het Fonds de Nederlandse letteren bevordert, zijn blijkens dit rapport niet goed mogelijk.

6.2.3.2 *Het zorgdragen voor de verspreiding van literatuur*

In de meeste sectoren van kunst kan het beleid zich richten op sturing van het hele proces van aanbod, distributie en afname. Maar in de letterensector rust een groot deel van de instandhouding van het literaire communicatieproces op de schouder van één segment van de media-industrie: de *boekenuitgeverij*⁹.

Gezien haar wezenlijke bijdrage aan het literaire communicatieproces moet de boekenbranche in staat blijven haar functie goed te vervullen. Omdat de markt-economische positie van het boekenvak al geruime tijd onder druk staat, is in het letterenbeleid langzaam een verschuiving ontstaan van een beleid, bijna volstrekt gericht op schrijvers, naar een beleid dat allengs meer het hele boekenvak probeert te steunen. Enkel schrijvers steunen heeft weinig zin als die geconfronteerd worden met een boekenmarkt die op instorten staat¹⁰.

Zoals al naar voren kwam, wil de overheid zich echter om principiële redenen niet te veel mengen in de vrije informatievoorziening. De overheid is dus terughoudend om taken op zich te nemen, zelfs als het gaat om de kwetsbare rol en structuur van de boekenbranche. Die instelling bepaalt dus de keuze van het instrument dat dient om die branche de helpende hand te reiken.

Subsidiëren van een heel boekenbestand is geen keuze, bij voorbeeld, want een dergelijke ingreep betekent inbreuk op vrije informatievoorziening. Bovendien zou het toepassen van dergelijke maatregelen domweg een overval op het voor de letteren beschikbare budget betekenen¹¹.

Om het boekenvak in staat te stellen zijn culturele functie te blijven vervullen, richt de overheid zich vooral op de verbetering van de zogenaamde randvoorwaarden. Dat wil zeggen, dat de overheid probeert de marktpositie van de branche te consolideren door zaken als de vaste boekenprijs, het reproductie recht en het leenrecht.

Voor het handhaven van de *vaste boekenprijs* lijkt essentieel voor de ontwikkelingen binnen het vak, voor de instandhouding van een verbredingsketen die het veelvormige literaire assortiment kan voeren. Zonder een vaste boekenprijs kan het boekenvak zijn culturele functie al gauw niet behoorlijk vervullen. Dan zou de pluriformiteit van het totale boekenaanbod verschrompelen. In 1985 werden de gevolgen van het opheffen van de vaste boekenprijs als volgt omschreven:

"Wordt de vaste boekenprijs opgeheven, dan is het zeker dat de groot-

winkelbedrijven in hun streven naar parallellisatie (d.w.z. het aanbod van zoveel mogelijk producenten in één warenhuis) een aantal titels in het assortiment opnemen. De te verwachten competitie zal ongetwijfeld tot gevolg hebben dat het aantal assortimenthoudende boekhandels drastisch zal verminderen zodat het fijn vertakte distributienet, zoals we dat thans kennen, ernstig zal worden aangetast. Daarbij zullen vooral de verspreidingsmogelijkheden - en in tweede instantie ook de productie - van cultureel waardevolle boeken worden geschaad¹².

Hoewel de minister erkent dat zelfs aan de handhaving van de vaste boekenprijs bezwaren kleven, wegen voor hem de nadelige effecten van afschaffing veel zwaarder.

In Europees verband spelen nu ook pogingen te komen tot een verticale prijsbinding voor grensoverschrijdende handel in boeken binnen de taalgebieden van Europa.

Op het ogenblik is een vaste boekenprijs voor een grensoverschrijdend taalgebied - als het Engelse, het Franse, het Nederlandse - verboden: krachtens het Verdrag van Rome en een arrest van het *Hof van Justitie van de Europese Gemeenschap*. Op 17 januari 1984 besliste dat Hof dat de vanouds bestaande Vlaams-Nederlandse overeenkomst betreffende de geldigheid van een vastgestelde minimumprijs moest worden verboden op grond van artikel 85, lid 1, van het Verdrag van Rome. De *Europese Commissie* heeft zich echter op het standpunt gesteld dat het boek niet alleen een industrieel-, maar ook een cultuurprodukt is en dat de Engelse, Franse en Nederlandse taalgebieden voor hun gemeenschappelijke cultuur bescherming behoeven in de vorm van een prijsbindingsregeling van boeken die voor het hele taalgebied geldt.

De Europese Commissie heeft een pragmatische oplossing voor de vaste boekenprijs binnen de taalgebieden van Europa toegezegd. Nederland en Vlaanderen werken nu binnen de Nederlandse Taalunie aan een voorstel voor zo'n pragmatische oplossing¹³.

Tenslotte verdient vermelding dat momenteel in Europa campagne wordt gevoerd voor verlaging van de huidige nationale BTW-tarieven voor boeken naar één Europees nul-tarief.

In het voorgaande is het subsidiëren van afzonderlijke boekuitgaven ter sprake gekomen als een instrument dat - in tegenstelling tot het subsidiëren van een geheel boekenbestand - de bevordering van het literaire communicatieproces kan dienen. Daarbij gaat het om subsidies, bestemd voor individuele titels die zonder deze ondersteuning niet zouden worden uitgegeven.

Het ministerie van WVC tracht met name de uitgave van werk van ons literair erfgoed én dat van avant-gardistische auteurs te stimuleren door middel van (garantie-)subsidies aan de uitgevers. Literaire debuten kunnen bij gebleken geschiktheid of duidelijke beloften voor de toekomst ook voor een zo'n subsidie in aanmerking komen.

Subsidieaanvragen van uitgevers legt het ministerie voor aan de Raad voor de Kunst. Het subsidie is in principe bedoeld ter dekking van een eventueel exploitatietekort en/of verlaging van de verkoopprijs. Indirect is de

schrijver daarbij ook gebaat. Door een risico- en prijsverlagende werking blijft een minder klein deel van de markt voor die schrijvers toegankelijk. In 1985 was voor literaire boekuitgaven een bedrag beschikbaar van ongeveer f 500.000¹⁴; tien wat forser uitgevallen automobielen. De Tweede Kamer heeft in 1990 ingestemd met het voornemen van de Minister van WVC om per 1 januari 1991 over te gaan tot de oprichting van een literair produktiefonds¹⁵. Dit zou jaarlijks de beschikking moeten krijgen over ca. f. 2,5 miljoen.

Om de verspreiding van literatuur te bevorderen, heeft de overheid de beschikking over een groot instrument, *het bibliotheekwezen*.

Naarmate de openbare bibliotheek meer literatuur aanschaft, zal de cultuurpolitieke doelstelling, de verspreiding van literatuur, beter vorm krijgen. Maar de invloed van de overheid op het aanschafbeleid van openbare bibliotheken is beperkt.

Hoewel men in het algemeen tevreden is met deze doeltreffend gebleken manier van distribueren - bibliotheken zijn al een tijd lang in aantallen gebruikers en uitleningen explosief gegroeid - ontmoet het openbare bibliotheekwerk kritiek. Uitgevers en boekhandelaren verwijten de overheid op het punt van distributie geen samenhangend beleid te voeren, omdat zij concurrentie ervaren van de non-profit-bedrijven die bibliotheken nu eenmaal zijn. Openbare bibliotheken zijn in de ogen van het vak grote vijanden van boekverkoop en daarom een contraproductief element binnen het letterenbeleid van de Nederlandse overheid¹⁶.

Toch is de overheid van deze negatieve invloed op de verkoop van boeken niet overtuigd¹⁷. Ze vindt dat het feit dat in Nederland een redelijk floreerend boekenvak én een goed ontwikkeld bibliotheekstelsel naast elkaar bestaan, er op wijst dat de een de ander niet wurgt.

Bovendien ontbreken harde cijfers die een dergelijke negatieve invloed zouden aantonen. Men kan ook de visie verdedigen dat openbare bibliotheken het lezen stimuleren en ontwikkelen, waardoor de aankoop van boeken nu net positief wordt beïnvloed; dat de omzet van debuten en dure specialistische boeken zonder afname door bibliotheken schrijnend lager zou liggen, terwijl bovendien veel titels niet eens zouden *kunnen* worden uitgegeven zonder de gegarandeerde bibliotheekaankopen.

De slotsom: het is de overheid uit oogpunt van cultuurverspreiding onverschillig of literatuur wordt gekocht of geleend.

6.2.3.3 *Het bevorderen van de belangstelling voor literatuur*

In de Notitie Cultuurbeleid stelt de minister van WVC, dat het letterenbeleid ook tot doel heeft "via het bevorderen van de leesbaarheid in het algemeen, de literatuur meer toegankelijk te maken en tevens te bevorderen dat daarvan gericht kennis wordt genomen."

In het letterenbeleid is ook een verbreding opgetreden: vanuit een beleid, hoofdzakelijk gericht op de aanbodzijde (de schrijvers) naar een beleid waarbij ook wordt geprobeerd de vraagzijde (de lezer) te stimuleren. Het letterenbeleid richt zich nu steeds meer op de derde doelstelling, het bevorderen van de vraag naar literatuur.

Hoe staat het met die vraag? Volgens de minister is de positie van het literaire boek zorgwekkend en dient voor het stimuleren van het lezen meer geld ter beschikking te worden gesteld¹⁸.

Velen wijzen erop dat het literaire boek geen vanzelfsprekende, maatschappelijke geïntegreerde meerfunctie heeft, dat de positie van een dergelijk boek in de maatschappij verder verslechtert en dat betere perspectieven alleen kunnen ontstaan door actieve propaganda voor het literaire boek. Niet iedereen is zo somber. Met name vanuit de uitgeverwereld klinken soms andere geluiden¹⁹. Zo een verschijnsel signaleerde een studie uit 1984 van de Frederik Muller Akademie: het aantal boek aankopen in de periode 1980-1983 daalde fors van 33 miljoen naar 31,9 miljoen, maar de verkoop van literaire romans liet toen juist een stijging zien²⁰.

Dat het literaire boek in populariteit blijft toenemen, blijkt onder meer uit verkoopcijfers van 1987: er zijn toen 7% méér literaire boeken verkocht dan in 1986. Wel werden op korte termijn meer problemen verwacht met de distributie van de minder goed verkopende boeken met een lage omloopsnelheid.

In oktober 1987 bracht de minister van WVC het "Plan voor het Kunstbeleid 1988-1992" uit. Daaruit blijkt dat het streven van de minister meer dan vroeger er op gericht is de vraag naar literatuur te bevorderen²¹.

In zijn daaraan voorafgaande "Brief over het Kunstbeleid" d.d. 26 maart 1987 stelt de minister voorop, dat van het overheidsbeleid mag worden verwacht dat het zijn verantwoordelijkheid realiseert in het bevorderen van de vraag. De minister vindt de "leesbevordering" en de "bemiddeling in het boek-leesproces" echter nog te verbrokkeld. Daarom bestaat de noodzaak van coördinatie en integratie²². Ook in de Letterenbrief onderstreept de minister dat de literatuur niet zou moeten worden afgezonderd uit de bevordering van de leescultuur.

Waaruit bestaat het beleid gericht op het toegankelijk maken van literatuur nu? Eén voorbeeld is de Stichting Schrijvers, School, Samenleving (SSS), die bemiddelt bij lezingen door schrijvers en bij andere activiteiten als gastdocentschappen, projecten, literaire workshops, manifestaties en fora. Het ministerie van WVC subsidieert ook allerlei manifestaties van nationale en soms internationale betekenis, die in Nederland plaatsvinden: als "Poetry International" in Rotterdam, "One World Poetry" in Amsterdam; de lijst is niet onaanzienlijk.

Structureel belangrijker nog is het *Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum (NBLC)*, werkzaam op de gebieden van openbaar bibliotheekwerk en als centraal dienstverlenende organisatie van eminent belang voor de bevordering van lezen en literatuurkennis in de maatschappij.

Last but not least is er de *Stichting Lezen*, gezamenlijk opgericht door de Koninklijke Nederlandse Uitgevers Bond, de Nederlandse Boekverkopersbond en het Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum, om alle krachten op het gebied van leesbevordering te bundelen. De minister noemt in zijn "Brief over het Kunstbeleid" de Stichting Lezen een begin van de coördinatie op het gebied van de leesbevordering. In het verlengde van dit streven naar integratie vindt de minister dat leesbevordering extra geld nodig heeft.

Nadat de Raad voor de Kunst zich over de door de minister in zijn Brief en zijn Plan voor het Kunstbeleid naar voren gebrachte ideeën positief had uitgelaten, heeft de minister toegezegd het letterenbudget te verruimen en f. 700.000,- extra beschikbaar te stellen voor leesbevordering. Na een reactie van de Tweede Kamer is dit bedrag inmiddels bijgesteld tot f. 300.000. De overige f. 400.000 is bestemd voor het Fonds voor de Letteren.

De voor de versterking van de vraag aan te wenden middelen zullen op de letterenbegroting in het jaar 1990 12% van het totaal bedragen: voor de literaire leesbevordering is in de Letterenbrief voor dat jaar ruim f. 1 miljoen uitgetrokken.

6.3 Het leenrecht als instrument van letterenbeleid

De minister van WVC motiveert het leenrecht ook vanuit cultuurpolitieke motieven. Dit was duidelijk zolang de leenrechtregeling gebaseerd was op de Welzijnswet; ook in de huidige situatie, waarin door de minister van Justitie een wetsontwerp wordt voorbereid dat uitgaat van wijziging van de Auteurswet, moge dit duidelijk zijn. De cultuurpolitieke motieven bestaan er uit dat versterking van de inkomenspositie van auteurs kan bijdragen tot een gevarieerd aanbod van niveau. Voorts is het leenrecht erop gericht naast de positie van de schrijvers ook die positie van hun uitgevers te versterken. Distributie van literatuur komt voor een belangrijk deel voor rekening van het boekenvak en de overheid rekent het tot haar taak voor dat commerciële proces effectieve randvoorwaarden te scheppen. Daarvan is het leenrecht er één.

De minister van WVC zag het leenrecht als instrument ter behoud en ontwikkeling van literatuur en als instrument ter bevordering van de verspreiding van literatuur. Steeds meer wordt ook door de minister thans twijfel uitgesproken over het leenrecht als instrument van cultuurpolitiek²³. Het leenrecht wordt ten principale op twee gronden bekritiseerd:

1. De grond dat het leenrecht geen bruikbaar instrument is ter bevordering van bovengeduide en omschreven doelstellingen.
2. De grond dat het leenrecht, binnen de context van het letterenbeleid, contraproductief is en daarom niet, althans niet in zijn huidige vorm, moet worden gehandhaafd. De volgende paragraaf geeft weer waarop deze kritiek stoelt.

6.3.1 *Het leenrecht als bevordering van produktie en distributie van literatuur*

Zoals in andere landen waar het leenrecht is ingevoerd, berust ook in Nederland de toekenning ervan in de eerste plaats op het auteursrechtelijk motief: schrijvers horen voor hun dienstverlening, aanvullend op hun inkomsten uit royalties, te worden betaald. In Nederland wordt ook 's schrijvers dienaar, de uitgever, in die gedachte betrokken.

Politiek even belangrijk is wellicht het motief dat leenvergoeding te zien valt als cultuurpolitiek instrument.

Handhaving van beide doelstellingen levert een conflict op. Het auteurs-

rechtelijke motief doelt immers op een recht op leenvergoeding zonder aanzien des persoons, terwijl het cultuurpolitieke motief juist een gerichte aanwending beoogt. Het gevolg is, dat het leenrecht uiteindelijk het karakter draagt van een compromis.

Vanuit de politiek richt de kritiek zich erop dat het leenrecht te zwaar het stempel draagt van de auteursrechtelijke visie, waardoor het moeilijk hanteerbaar is geworden als cultuurpolitiek instrument. Daarbij wordt er met name op gewezen dat het leenrecht nu gericht is op verbetering van de inkomenspositie van alle Nederlandse auteurs en vertalers, niet alleen literaire, en op versterking van de markt-economische positie van de hele uitgeversbranche. De verdeling van de leenrechtvergoedingen gebeurt immers individueel, op basis van het aantal uitleningen.

Het gevaar bestaat dan dat goedverkopende auteurs alsmaar rijker worden en de zwakkere broeders steeds armer. De cultuurpolitiek, die juist de literaire boekproductie wil bevorderen, komt zo averechts uit.

Aftopping zal dit dal niet kunnen gladstrijken. Zelfs dan blijven de bedragen voor de te bevoordelen auteurs en uitgevers minimaal.

Inmiddels kan deze kritiek door de praktijk worden gestaafd. Bij de eerste individuele uitkeringen volgens de leenrechtregeling, december 1986, scoorden in de tophonderd van de meest uitgeleende boeken bekende literaire schrijvers ergens in laagste dertig. Bovenaan prijkte een populistische romanschrijfster. De auteurs van minder bekende en minder populistische literatuur waren ver te zoeken, zo ze al een uitkering kregen. In december 1987, de tweede keer dat op grond van de leenrechtregeling een vergoeding werd vastgesteld, voerde de schrijfster de meute weer aan, toen achtervolgd door een schrijvende ex-politieman. De volgende jaren laten een zelfde beeld zien. Voor gerenommeerde literaire schrijvers bleef er weer weinig over.

Voorstellen voor een meer cultuurpolitiek bepaalde invulling van het leenrecht komen van de VvL en het NBLC. Beide zijn voorstander van een leenrechtregeling waarbij niet alleen sprake is van individuele compensatie, maar waarin ook een groot deel van het beschikbare leengeld wordt bestemd voor de vorming van een sociaal-cultureel fonds (zie hoofdstuk 3). Zo'n fonds kan dan voorzien in jaarlijkse bijdragen, beurzen, prijzen en andere uitkeringen aan schrijvers van kwalitatief hoogwaardig werk.

6.3.2 Het leenrecht binnen de context van het letterenbeleid; contraproductieve effecten

De middelen voor leenvergoeding moeten, volgens de huidige regeling, door overheid én openbare bibliotheken samen worden bekostigd in een verhouding van 1:2, waarbij het beslag op de algemene middelen niet meer mag zijn dan *f* 5 miljoen en de bijdrage van de openbare bibliotheken de *f* 10 miljoen niet mag overschrijden; ongeveer een gulden per staatsburger op jaarbasis.

De openbare bibliotheken werden in 1987 voor het eerst verplicht een bijdrage te leveren; toen f 2,5 miljoen. Het was te voorzien dat de regeling tot een verhoging van de bibliotheekcontributie zou leiden, maar de minister zag dat niet als negatief. De kern van het leenvergoedingsstelsel is immers dat de gebruikers van boeken een geringe vergoeding betalen voor het gebruik van boeken, stelde de minister. Hij vond dat, als een dergelijke lastenverzwaring gevolgen zou hebben voor het aantal uitleningen, dat best aanvaardbaar was, gelet op de verbetering van de positie van auteurs én uitgevers.

De minister week hiermee af van andere landen waar het leenrecht al is ingevoerd. Leenrechtvergoedingen verhalen op de bibliotheekbudgetten en/of de gebruikers werd tot nog toe overal ten stelligste afgewezen.

Overal elders wordt de leenvergoeding direct door de rijksoverheid bekostigd. Voor Nederland is berekend dat, uitgaande van de bij de openbare bibliotheken ingeschreven aantallen leden, de contributie per lid bij een bijdrage van 2,5 miljoen met f 0,64 zal stijgen en bij een bijdrage van 10 miljoen met f 2,56.

In Nederland is tegen deze wijze van kostenallocatie verzet gerezen vanuit het bibliotheekwezen en de volksvertegenwoordiging. Men vindt doorberekening van een groot deel van de leenvergoeding naar de openbare bibliotheken binnen de context van het totale letterenbeleid een onlogische stap. Waarom?

In de problematiek is van sprake van doelstellingen en instrumenten, die elkaar diffuus beïnvloeden.

Openbare bibliotheken zijn instrumenten die de ontwikkeling van de literatuur, de verspreiding daarvan én de belangstelling ervoor bevorderen. Ze zijn immers belangrijke afnemers van cultureel waardevolle boeken en dus ook bevorderaars van de inkomenspositie van de boekproducent. Die vindt daardoor meer mogelijkheden voor zijn arbeid. Bibliotheken zijn verder belangrijk voor de belangstelling voor literatuur. Naast het vrijwel kosteloos ter beschikking stellen van literatuur, ontplooiën openbare bibliotheken tal van activiteiten om de belangstelling ervoor te trekken en te doen toenemen.

Het leenrecht richt zich op het ontwikkelen van de literatuur en op één vorm van distributie; de commerciële, die andere, loopt inclusief winstoogmerk via uitgevers en boekhandel.

Wanneer de openbare bibliotheken worden belast met de zorg voor (een deel van) het voor het leenrecht benodigde geld, kan dit tot gevolg hebben dat de Nederlandse letteren er netto niet op vooruit gaan. Het geld kan door de bibliotheken op verschillende wijzen worden verkregen. Het bedrag is geheel of ten dele, via verhoging van de bibliotheekcontributie, door te berekenen naar de bibliotheekgebruiker. Wanneer men de bibliotheekgebruiker niet wil belasten, valt te proberen op andere manieren, bijvoorbeeld door inkrimping van personeel en het verlagen van openstellingstijden, het geld vrij te maken.

Ook is mogelijk dat een deel van het voor boekaankopen bestemde budget naar leenvergoeding gaat. Minder boekaankopen door bibliotheken betekent echter dat ook de inkomsten van auteurs zullen verminderen. De versprei-

ding van boeken wordt daardoor benadeeld. De openbare bibliotheken hebben dan immers minder te bieden; het boekenaanbod is verschaald. Als de bibliotheekcontributie wordt verhoogd, zal de verspreiding ook de dupe zijn. Op het moment dat men overgaat tot verhoging van de contributie, zal de gebruiker er wellicht nog voor gevoelig zijn dat de boekproducent billijk vergoed wordt en dat het zaak is hem te steunen. Daarna zal de bibliotheekgebruiker zich voortdurend geconfronteerd zien met een verhoogde contributie en ten leste misschien niet meer gemotiveerd zijn de openbare bibliotheek te gebruiken. De vraag is zo te stellen of een leenrecht, dat grotendeels wordt bekostigd door openbare bibliotheken en/of bibliotheekgebruikers, netto kan bijdragen aan het bevorderen van de Nederlandse letteren.

Andere vragen spelen daarbij een rol:

- Wegen voor de literaire auteur de met het leenrecht te verkrijgen inkomsten op tegen de inkomsten die hij vergaart door aankoop van zijn werk door openbare bibliotheken?
- Weegt de versterking van de marktpositie van de uitgever op tegen een vermindering van de gesubsidieerde distributiewijze door openbare bibliotheken?
- Is tenslotte in deze tijd, waarin de consument wordt geconfronteerd met allerlei passieve vormen van vertier, promotie van het literaire boek niet noodzakelijk?

Aangezien er een aanwijsbare keten bestaat tussen auteur - uitgever - boekhandel - bibliotheek en bibliotheekgebruiker, en elke schakel in het geheel (uitgezonderd de bibliotheekgebruiker) één of meerdere doelstellingen van het letterenbeleid dient, kan het stimuleren van één van die schakels - bij het leenrecht de boekproducenten - de hele keten ten goede komen.

Versterking van één van de schakels ten koste van een andere, bij voorbeeld door de last van het leenrecht te leggen op de schouders van de openbare bibliotheken en haar gebruikers, zal daarentegen één van de partners in zijn cultuurbevorderende functie belemmeren, waardoor uiteindelijk *alle* partijen kunnen worden geschaad. Men moet zich daarom afvragen of het leenrecht een zó pregnant cultureel effect heeft, dat de culturele doelstellingen die men door het openbare bibliotheekwerk tracht te realiseren, aan dat recht ondergeschikt moeten worden gemaakt: geen makkelijke afweging.

1. - Advies cultuurwetgeving. - Rijswijk, 1986. - p. 101.
- F.J.P.M. Hoefnagel en A. Reinders / Kunst, kunstbeleid en administratief recht. - Alphen a/d Rijn, 1983. - p. 47 en 66.
2. - Advies cultuurwetgeving. - Rijswijk, 1986. - p. 10 en 11.
- R. Gerritse / Geld(t) voor Kunstenaars. - 's-Gravenhage, 1987. - p. 12.
3. - R. Gerritse / Geld(t) voor kunstenaars. - 's-Gravenhage, 1987. - p. 12 en 101.
- Advies cultuurwetgeving. - Rijswijk, 1986. - p. 102 en 103, p. 118 en 119.
4. - R. Gerritse / Geld(t) voor Kunstenaars. - 's-Gravenhage, 1987. - zie m.n. de pagina's 11 t/m 15 en 101 en 102.
- Advies cultuurwetgeving. - Rijswijk, 1986. - p. 12.
- I.J.P.M. Hoefnagel en A. Reinders / Kunst, kunstbeleid en administratief recht. - Alphen a/d Rijn, 1983. - p. 49 en 189 e.v.
- H.O. van den Berg / De sociaal-economische positie van kunstenaars. - Amsterdam : Cenario, 1981. - p. 112 en 113, 116 en 117.
5. - F.J.P.M. Hoefnagel en A. Reinders / Kunst, kunstbeleid en administratief recht. - Alphen a/d Rijn, 1983. - p. 115.
- Kunst en kunstbeleid. - 's-Gravenhage, 1976. - Deel I, p. 12-29.
6. - Kamerstuk 13 981; nrs 1-2 Tweede Kamer 1975-1976.
- Advies cultuur wetgeving. - Rijswijk, 1986. - p. 101.
- De bedreiging van de boekenbranche; maar wanneer de boekenmarkt instort sta je wel te wuiven met je beleid : Interview met P. Berger, hoofd van de afdeling letteren van het ministerie van WVC. In: Trefpunt (1985), nr 3.
7. - P.D. Vleesch Dubois / Overheid, auteur & subsidie. - Amsterdam, 1981. - p. 105.
8. T. IJdens / Schrijvers en Fonds. - Tilburg, 1988.
9. Brief over het kunstbeleid van de minister van WVC d.d. 26 maart 1987, p. 10.
10. - R. Gerritse / Geld(t) voor Kunstenaars. - 's-Gravenhage, 1987. - p. 41.
- De bedreiging van de boekenbranche; maar wanneer de boekenmarkt instort sta je wel te wuiven met je beleid : Interview met P. Berger, hoofd van de afdeling letteren van het ministerie van WVC. In: Trefpunt (1985), nr 3.
11. Notitie Cultuurbeleid; Tweede Kamer, zitting 1984-1985, 18 990, nrs. 1-2, p. 25.

12. idem, p. 21.
13. - Secretaris Taalunie presenteert Witboek, Vlaamse en Nederlandse uitgevers willen vaste boekenprijs. In: Ned. Staatscourant d.d. 20 oktober 1987.
  - M. van Vollenhoven-Nagel / Bedreigt 1992 de vaste boekenprijs? In: Boekblad, (1988), nr. 24, p. 14.
  - Vaste prijs in taalgebieden EEG. In: Boekblad, 19 juni 1987, p. 16.
14. Letteren : Fact Sheet - 28-N-1986. - Rijswijk, 1986. - p. 3.
15. Nota Letterenbeleid; Tweede Kamer, zitting 1990-1991, 20 928, nr. 4.
16. M. Zijlmans / Elsevier-topman promoveert op aanbodkant. In: Folia d.d. 4 december 1987.
17. Notitie Cultuurbeleid; Tweede Kamer, zitting 1984-1985, 18 990, nrs. 1-2, p. 15 en 16.
18. Brinkman vindt positie literaire boek zorgwekkend. In: Boekblad, (1986), nr. 39, p. 22.
19. H.O. van den Berg / De sociaal-economische positie van kunstenaars. - Amsterdam, 1981. - dl. 2, p. 30.
20. Tussen schrijver en lezer. - Groningen, 1984, p. 163.
21. Plan voor het Kunstbeleid 1988-1992; Tweede Kamer, zitting 1987-1988, 20 268, p. 10 en 43.
22. Brief over het kunstbeleid van de minister van WVC d.d. 26 maart 1987, p. 10 en 11.
23. O.m. in: Van leenvergoedingsregeling 1987 naar leenrechtregeling 1992 Rijswijk, 1990. Bovendien ademt ook het concept-wetsontwerp van de minister van Justitie die gedachte.

Literatuurlijst

(Bijgewerkt tot juni 1990)

1986: Top 100 van meest uitgeleende auteurs.

In: Feiten en Meninge n jrg. 4 (1987), nr. 1

Aanbevelingen van de werkgroep Vereniging van Letterkundigen/Vakbond van Schrijvers. - Rijswijk : Ministerie van CRM, 1981. - 15 p.

Advies cultuurwetgeving : cultuurbeleid in historich, beleidsanalytisch en juridisch perspectief / Sociaal en Cultureel Planbureau. - Rijswijk : SCP, 1986. - 305 p.

Altena, E. van / Een ei zonder dooier...

In: I & I (1984), nr. 6, p. 64-68

Altena, E. van, en S. Polet / Subsidie voor boek kost wellicht een atoomduikboot : cultuurpolitieke achtergronden van de schrijversactie

In: De Nieuwe Linie, 24 januari 1970

Bakker, M. / Cultuur centraal : Marcus Bakker, de Bibliotheekraad en het openbare bibliotheekwerk

In: Bibliotheek en Samenleving jrg. 14 (1986), nr. 4, p. 126-128

Bakker, K. de, en M. Bemelman / WVC-minister Brinkman: "Wie gaat bepalen wat cultuur is en wat niet?"

In: Boekblad jrg. 151 (1984), nr. 34, p. 4-7

Baudoin, T. en H. Overmeier / Een onzeker bestaan; auteur van kinderboeken : een verkenning

In: En nu over jeugdliteratuur (1985), nr. 3, p. 95-96

Bekendmaking leenvergoedingsstelsel. - Rijswijk : Ministerie van WVC, 1984. - 3 p.

Belangenorganisaties reageren op Leenrecht-nota

In: Boekblad jrg. 151 (1984), nr. 17, p. 8-10

Berg, H.O. van den; met medew. van A.A. Blanken en B. Wijtman / De sociaal-economische positie van kunstenaars : verslag van een vooronderzoek. - Amsterdam : Cenario, 1981. - 2 dln.

Berger, P. / De bedreiging van de boekenbranche : maar wanneer de boekenmarkt instort sta je wel te wuiven met je beleid

In: Trefpunt (1985), nr. 3, p. 17-20

Bernlef, J. / De dagelijkse diefstal

In: De Openbare Bibliotheek jrg. 13 (1970), nr. 2, p. 71-75

Besselaar, M. van den / Leenrecht in de openbare bibliotheken : profijtbe-
ginsel of cultuurpolitiek?

In: Open jrg. 17 (1985), nr. 6, p. 277-284

Bibliotheekwerk hoort niet in de welzijnswet : kommentaar van het NBLC-
bestuur op de concept-welzijnswet

In: Bibliotheek en Samenleving jrg. 13 (1985), nr. 11.

Het bibliotheekwezen en het Fonds voor de Letteren

In: Verslag van werkzaamheden en bevindingen over het jaar 1963 / Raad
voor de Kunst. - Den Haag : Staatsuitgeverij, 1964. - p. 38-41

Bibliotheken en leenrecht : notitie van het Nederlands Bibliotheek- en
Lektuur Centrum over leenrecht. - 's-Gravenhage : NBLC, 1984. - 12 p.

Het boekenvak. - Amsterdam : Algemene Bank Nederland N.V., 1986. -
22 p.

Boekenvakboek '87 : cijfergids voor de informatiesector. - Amsterdam :
Stichting Speurwerk betreffende het Boek, 1987. - 109 p.

Bois, R. du / Het droit de suite : moet Nederland volgen?

In: Auteursrecht (1979), nr. 2, p. 36-38

Brink, R.E.M. van den / Informatie over informatie : Handboek van de
informatiemedia in Nederland 1938 - 1985, in het bijzonder de uitgeverij. -
Leiden : Stenfert Kroese, 1987. - 564 p.

Brinkman vindt positie literaire boek zorgwekkend

In: Boekblad (1986), nr. 39, p. 22

Brinkman, L.C. / Naast Welzijnswet moet ook een wet voor het leenrecht
komen

In: Nederlandse Staatscourant, 19 december 1986, p. 2-3

Brinkman, L.C. / Persconferentie inzake leengeldregeling
December 1986

Brinkman, L.C. / Toespraak t.b.v. het Auteursrechtsymposium te Den Haag
op donderdag 20 november 1986. - Rijswijk : Ministerie van WVC, 1986. -
21 p.

Brinkman, L.C. / Toespraak t.g.v. de aanbidding van het rapport "Schrijvers en Fonds" in het Letterkundig Museum te Den Haag op 29 februari 1988. - Rijswijk : Ministerie van WVC, 1988. - 9 p.

Buskes, J. / Schrijvers, leenrecht, en letterenbeleid : een verkennend onderzoek. - Nijmegen : Katholieke Universiteit, 1983. - 105 p.
 Doctoraalscriptie auteursrecht

Cohen Jehoram, H. / Auteursrecht - vrijheid van expressie - bibliotheekrecht
 In: Auteursrecht jrg. 8 (1984), nr. 1, p. 9-11

Cohen Jehoram, H. / Bibliotheekrecht voor auteurs
 In: Bibliotheek en Samenleving jrg. 5 (1977), nr. 6, p. 163-166
 Ook verschenen in: Auteursrecht (1977), nr. 4, p. 58-60

Cohen Jehoram H. / Leeszegel, Büchereitantieme, lending rights
 In: Nederlands Juristenblad (1961), nr. 16, p. 337-346

Cohen Jehoram H. / De maatschappelijke positie van auteurs en hun relatie tot de exploitanten van hun werken
 In: Auteursrecht (1978), nr. 4, p. 53-59

Cohen Jehoram H. / De Nederlandse leenvergoedingsregeling tussen recht en cultuurbeleid
 In: Nederlands Juristenblad (1987), nr. 39, p. 1245-1249

Cohen Jehoram H. / Nogmaals: Büchereitantieme, lending rights.
 In: Nederlands Juristenblad (1961), nr. 34, p. 798-801

Cohen Jehoram H. / Reacties
 In: Informatierecht (1986), nr. 6, p. 148

Cohen Jehoram H. / Reprografie, audiovisuele middelen en uitleenrecht
 In: Open jrg. 6 (1974), nr. 12, p. 720-724

Cohen Jehoram H. / Uiteindelijk nu toch een leen- of leesrecht?
 In: Nederlands Juristenblad (1970), nr. 9, p. 255-259

Cohen Jehoram H. / Uitputting in het auteursrecht
 In: Informatierecht (1987), nr. 2, p. 27-29

De communautaire actie in de culturele sector : mededeling van de Commissie aan de Raad
 In: Bulletin van de EG, supplement (1977), nr. 6

- Daelman, J. / Het leenrecht andermaal
In: Boek en Bibliotheek (1987), nr. 4, p. 3-7
- Daelman, J. / De openbare bibliotheek in het licht en de schaduw van het profijtbeginsel : "de stok in het hoenderhok"
In: Bibliotheek- en Archiefgids jrg. 61 (1986), nr. 2, p. 93-101
- Economische Statistische Berichten; Themanummer boeken, 16 april 1980
- Enkele gegevens inzake het inkomen van beroepsschrijvers in Nederland
In: Gedeeld Domein (1976), nr. 30, p. 24-25
- Enkele standpunten inzake het leenrecht
In: Bibliotheek en Samenleving jrg. 4 (1976), nr. 11, p. 652-654
- Eijkman, C. / Het profiel van de lezer. - Rijswijk : Ministerie van CRM, 1980. - 15 p.
- Gerbrandy, S. / Nee wetgever, toch maar niet!
In: Informatierecht (1986), nr. 6, p. 147-148
- Gerritse, R. / Geld(t) voor kunstenaars : een inventariserend onderzoek van overheidsmaatregelen die van invloed zijn op de sociaal-economische positie van scheppende kunstenaars. - 's-Gravenhage : Staatsuitgeverij, 1978. - 111 p.
- Gerritsma, S.A. / Leenrecht : vergoeding op basis van het aantal uitleningen?
In: Bibliotheek en Samenleving jrg. 4 (1976), nr. 11, p. 629-632
- Gids door het Fonds voor de Letteren. - Amsterdam : Stichting Fonds voor de Letteren, 1986. - 36 p.
- Gids voor de informatiesector 1990 : cijfers en trends / Stichting Speurwerk betreffende het Boek, NBLC. - Den Haag : VUGA, 1990
- Gier, W. de / De bezuinigingen op het openbare bibliotheekwerk
In: Open jrg. 17 (1985), nr. 6, p. 275-276
- Gier, W. de / Gevolgen van bezuinigingen
In: Bibliotheek en Samenleving jrg. 12 (1984), nr. 12, p. 377-380
- Goed vierde kwartaal, vooral voor non-fiction : boekenmarkt '87 in stuks gedaald, in guldens contant
In: Boekblad jrg. 155 (1988), nr. 11, p. 14-15

Gokkel, H.R.W. / Schrijversprotest kwam niet onverwachts
In: *Intermediair*, 17 april 1970

Greef, T. de / Leenrecht: nauwelijks verbetering in sociale positie van schrijvers
In: *Kunstenkrant* jrg. 8 (1984), nr. 5, p. 12-13

Grosheide, F.W. / Moeten kunstenaars van de wind leven?
In: *Auteursrecht* (1979), nr. 4, p. 63-69

Hammerstein, M. / Het kinderboek kan niet goedkoper
In: *En nu over jeugdliteratuur* (1985), nr. 3, p. 83-85

Haslam, D. / The continuing struggle for a public lending right in Britain
In: *Bibliotheek en Samenleving* jrg. 4 (1976), p. 635-642

Heemskerk, H. / Leengeld voor boeken : een kassucces?
In: *Bibliotheek en Samenleving* jrg. 15 (1987), nr. 10, p. 314-315

Hertog, W.J. den / Het leenrecht in internationaal perspectief : Scandinavië en Groot-Brittannië. - Amsterdam : Stichting voor Economisch Onderzoek der Universiteit van Amsterdam, 1981. - 202 p.

Hirsch Ballin, E.D. / Leeszegel, Büchereitantieme, lending rights
In: *Nederlands Juristenblad* (1961), p. 433

Hirsch Ballin, E.D. / Misverstanden rondom het uitleenrecht
In: *Bibliotheekleven* jrg. 48 (1963), nr. 6, p. 260-268

Hirsch Ballin, E.D. / Uitleenrecht
In: *Nederlands Juristenblad* (1961), p. 568

Hirsch Ballin, E.D. / Het uitsluitend recht tot openbaarmaking van een werk
In: *Nederlands Juristenblad* (1955), nr. 32, p. 713-720

Hoefnagel, F.J.P.M. en A. Reinders / Kunst, kunstbeleid en administratief recht : preadvies. - Alphen a/d Rijn : Tjeenk Willink, 1983. - 234 p.

Honout, J.A. / Literatuur op en naast de markt
In: *Economisch Statistische Berichten* jrg. 71 (1986), nr. 3586, p. 1244-1248

De inkomenspositie van de Nederlandse auteur : een treurige balans
In: *Nieuwsblad voor de Boekhandel* jrg. 146 (1979), nr. 47, p. 2419-2422

Jaarverslag 1959 van de Raad voor de Kunst
Bijlage: Rapport over de materiële positie van de Nederlandse letterkundigen

Jarolimek, J. / Leeszegel, Büchereitantieme, lending rights.
In: Nederlands Juristenblad (1961), p. 566-567

Keizer, W. / Kan de bibliotheekgebruiker het leenrecht wel betalen?
In: Boekblad jrg. 151 (1984), nr. 21, p. 6-7

Keizer, W. / Pragmatische uitvinding van minister Brinkman : Welzijns-
cultuurpolitiek voor leenrecht en bibliotheek
In: Boekblad jrg. 152 (1985), nr. 24, p. 8-9

Kelder, W.A. / Het uitlenen van boeken en de vergoeding voor de auteurs
In: Bibliotheekleven jrg. 47 (1962), nr. 2, p. 37-48

Klaver, F. / Towards a publisher's right
In: Rights Vol. 2 (1988), nr. 1, p. 1, 9-11

Kluyver, A. / Uitleenen en verhuren van boeken
In: Nieuwsblad voor den Boekhandel jrg. 97 (1930), p. 75

Koch, O. / Het leenrechtstelsel in Scandinavië
In: Bibliotheek en Samenleving jrg. 4 (1976), p. 632-634

Komen, A. en D.W.F. Verkade / supplement bij het compendium van het
auteursrecht : wijzigingen in het auteursrecht 1973. - Deventer : Kluwer,
1973

Koning, C. de / Het leenrecht ontleed : een onderzoek naar de culturele
aspecten van een auteursrechtelijke regeling / C. de Koning. - Den Haag :
RABIN, 1990. - 95 p.

Koninklijke Nederlandse Uitgevers Bond

- * Jaarverslagen 1980 t/m 1986
- * Brief aan de minister van WVC d.d. 11 sept. 1984: KNUB-reactie op het
kabinetsbesluit d.d. 13 juli 1984, met bijlage
- * Brief aan de minister van WVC d.d. 21 aug. 1985: KNUB-reactie op het
voorstel Welzijnswet, met bijlage
- * Brief aan de minister van WVC d.d. 14 sept. 1987
- * Leenrecht-discussienota van Mr. M.J. Frequin ten behoeve van
KNUB/VvL-overleg d.d. 12 februari 1988

Koogel-Wirtz / Openbare bibliotheken en leenrecht : een bibliografie van
publicaties verschenen sinds 1930. - Uithoorn : DISCOM, 1981

Kooiman, D.A. / Alles moet anders : op weg naar een rechtvaardig en doelmatig kunst- en kunstenaarsbeleid. - Amsterdam : De Harmonie, 1981. - 111 p.

Kooiman, D.A. / Eerlijke berekening van leengeld voor boeken is heel wel haalbaar
In: NRC-Handelsblad, 26 maart 1984

Kortenhoff, E.R. / Leenrecht in Nederland. - Groningen : Rijksuniversiteit, 1985. - 110 p.
Doctoraalscriptie

Kreile, R., en H.J. Mundt / Bibliothekstantieme in der VG Wort : Anstösse und Massnahmen
In: Bibliotheek en Samenleving jrg. 4 (1976), p. 634-649

Kreytz, E. / Auteur voert actie voor uitleenrecht
In: De Openbare Bibliotheek jrg. 14 (1971), nr. 5, p. 194-196

Kroese, K. / Schrijvers en uitgevers strijden over het leenrecht : verdeeldheid over toepassing marktprincipe bemoeilijkt onderhandelingen over wettelijke regeling
In: NRC-Handelsblad, 15 april 1988

Kurvers, R.S.J. / Recht op leenrecht
In: Overheidsdocumentatie jrg. 40 (1986), nr. 9, p. 102-104

Het leenrecht-bibliotheekrecht : uit de notulen van de ledenvergadering voor Auteursrecht d.d. 28 oktober 1978
In: Auteursrecht jrg. 2 (1978), nr. 1, p. 11-13

Leenrecht moet in Auteurswet
In: Boekblad jrg. 152 (1985), nr. 45, p. 23

Leenrecht nu : een cultuurpolitieke beslissing. - Amsterdam : Koninklijke Nederlandse Uitgevers Bond, 1983. 8 p.

Leenrecht : rapport van de Interdepartementale Leenrechtcommissie. - Rijswijk : Ministerie van WVC, 1984. - 173 p.

Het leenrechtstelsel in Scandinavië
In: Bibliotheek en Samenleving jrg. 4 (1976), nr. 11, p. 632-634

Leenvergoeding voor 1987 vastgesteld
In: Nederlandse Staatscourant (1987), nr. 236, p. 1

Leeuw, C. van der / Zelfstandige kunstenaars en het gat in de sociale wetgeving

In: Intermediair jrg. 18 (1982), nr. 42, p. 15 en 19

Lelieveld, W. / Regeling uitleenvergoeding door het Fonds voor de Letteren : een koekoeksei in het Fondsnest

In: Bibliotheek en Samenleving jrg 4 (1976), nr. 11, p. 625-629

Leybaert, W. / Het leenrecht

In: Dietsche Warande en Belfort jrg. 130 (1985), nr. 7, p. 496-502

Lezen en lenen in een Welzijnswet? : adviezen uitgebracht in 1984 aan de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur over een regeling van openbare bibliotheken en leenvergoeding. - 's-Gravenhage : Bibliotheekraad, 1984. - 42 p. - (Publikaties Bibliotheekraad : nr. 13)

Lingen, N. van / Auteursrecht in hoofdlijnen. - Groningen : Tjeenk Willink, 1975

Linssen, J. / Naar een leenrecht voor auteurs en uitgevers

In: Ars aequi jrg. 33 (1984), nr. 12, p. 715-723

Het literaire boek. - Leiden : Stichting Research voor Beleid, 1980. - 88 p.

Memorandum inzake het leenrecht van VvL : kanttekeningen bij het voorstel tot regeling van het leenrecht van J.H. Spoor

In: Info-bulletin (1976), nr. 28, p. 2-4

Meijer, G.D. / De Deense schrijvers mobiliseren

In: Bibliotheekleven jrg. XV (1930), p. 14-17

Meijer, G.D. / De strijd tussen schrijver en bibliotheek

In: Bibliotheekleven jrg. XV (1930), p. 60-62

Mom, G.J.H.M. / Volgrecht, een volgend recht?

In: Auteursrecht (1982), nr. 5, p. 132-135

Mozes, H. / Het ontwerp-Welzijnswet en openbare bibliotheken

In: Bibliotheek en Samenleving jrg. 13 (1985), nr. 11, p. 362-365

Mulder, R. / Uitleentarief boeken moet gedifferentieerd naar gelang van niveau

In : NRC-Handelsblad, 6 april 1984

NBLC in persbericht: invoeren leenrechtvergoeding leidt tot terugval bibliotheekgebruik

In: Boekblad (1984), nr. 20, p. 19

Nijsen, J. / Bezorgdheid over belasting op boeken
In: Boekblad jrg. 155 (1988), nr. 10, p. 12

Nijsen, J. / Drs. P.: "Ik vraag altijd wel: zijn de kosten eruit?"
In: Boekblad jrg. 153 (1986), nr. 19, p. 8-10

Nijsen, J. / Tomas Ross: "Je wordt als broodschrijver vanzelf een soort kruidenier."
In: Boekblad jrg. 153 (1986), nr. 19, p. 8-9

Oliveira, U. d', en T. d'Oliveira-Prakken / Boekenleenrecht: een hersenschim
In: Tirade jrg. 5 (1961), nr. 55/56, p. 441-456

Ongebruikelijke toename van het omzetniveau : 1ste kwartaal bemoedigend voor algemene boek
In: Boekblad jrg. 155 (1988), nr. 24, p. 16-17

Ontwerp-welzijnswet. - 's-Gravenhage : Bibliotheekraad, 1986. - 9 p. (Advies 86.0373)

Openbare bibliotheken en leenrecht : standpuntbepaling van het NBLC, tevens reactie op Tussenbericht en Rapport van de Interdepartementale Leenrechtcommissie. - 's-Gravenhage : Nederlands Bibliotheek- en Lektuur Centrum, 1984. - 15 p.

Poma, K. / De cultuur van de sansevieria : het cultuurbeleid van Karel Poma
In: Nieuw Wereldtijdschrift jrg. 1 (1984), nr. 1, p. 14-21

Prins, H., en J. van Gool / Leenrecht: een eeuwig punt van discussie?
In: Lezerskrant (1981), nr. 4, p. 4-5

Raad van Advies voor Bibliotheekwezen en Informatieverzorging
* Brief aan de minister van WVC d.d. 14 juni 1990: globale standpuntbepaling leenrechtregeling

Raam, Themanummer "De sociale positie van de schrijver"
januari 1970

Rademaker, J. / Leeszegel, Büchereitantieme, lending rights
In: Nederlands Juristenblad (1961), p. 473

Rapport van de Commissie Uitleenrecht van de Stichting Fonds voor de Letteren
In: Verslag over de jaren 1967 en 1968 / Stichting Fonds voor de Letteren.
- Rijswijk : ministerie van CRM, 1969. - p. 19-26

Reedijk, C. / Stuivers en centen, of andermaal het uitleenrecht
In: Bibliotheekleven jrg. 47 (1962), nr. 9, p. 559-568

Riemsdijk, G.A. van / Enige opmerkingen over het leenrecht
In: De Openbare Bibliotheek jrg. 6 (1963), nr. 5, p. 173-174

Roosendaal, G.J. / Invoering van leenrecht duldt geen verder uitstel
In: Boekblad jrg. 151 (1984), p. 14-15

Rüter-Ehlermann, A.L. / Het auteursrecht losbandig?
In: Auteursrecht (1984), nr. 3, p. 50-55

Schaap, J.A. / Auteursrecht en cultuurproductie. - 's-Gravenhage : DOP, 1986. - 85 p. - (SCP-cahier ; nr. 49)

Schriftelijke enquête voor de Vereniging voor Letterkundigen. - [s.l.] : Intermarco Delamar, Reclame Adviesbureau, afd. Markttechniek, 1970. - 14 p.

Schrijversprotest en uitleenvergoeding
In: De Openbare Bibliotheek jrg. 13 (1970), nr. 3, p. 119-122

Een sober feest : schrijvers over hun werksituatie / Samengesteld door E. Vanvugt ; bijdr. van H. Pleij, et al. - Amsterdam : Bezige Bij, 1980. - 212 p.

Sociale en economische positie van de Nederlandse auteur : onderwerp van de openbare VvL-vergadering
In: VvL Bulletin (1980), nr. 1, p. 8-17

Speurwerk boeken omnibus : rapportageperiode: april 1987 t/m maart 1988. - Amsterdam : Stichting Speurwerk betreffende het Boek, 1988. - 68 p.

Spoor, J.H. / Lenen moet lonen
In: Auteursrecht jrg. 1 (1977), nr. 4, p. 53-57

Spoor, J.H. / Scripta manent : de reproductie in het auteursrecht. - Groningen : Tjeenk Willink, 1976

Spoor, J.H. / De vertekende kanttekeningen van Peter Vreeken
In: Nieuwsblad voor de Boekhandel jrg. 143 (1976), p. 1924-1927

Steevensz, Doric / De bepaling van de uitleen in het kader van het Tijdelijk Besluit Leenvergoedingen : een technisch rapport. - 's-Gravenhage : NBLC, afd. Onderzoek, 1987. - 7 p.

Stuiveling, G. / Leven van schrijven
In: Gedeeld Domein (1961), nr. 11

Stuyt, R. / Revalidatie van uitgeputte rechten
In: NVPI groenboek. - Hilversum : NVPI, 1985. - p. 23-26

Tilborghs, D.J. / Geschiedenis en toekomst van het leenrecht in Nederland.
- Tilburg : KUB/VvL-Vakbond van Schrijvers, 1987. - 25 p.

Tilborghs, D.J. ? De Vereniging van letterkundigen, Vakbond van Schrijvers
en haar leden : overzicht van een aantal kenmerken en ontwikkelingen in
de periode 1955-1984. - Tilburg : KUB/VvL Vakbond van Schrijvers,
1987. - 205 p.

De toekomst van het boek / red. H. Adriaanses [... et al.]. - Amsterdam :
Nijsen, 1984. - 146 p.

Tussen schrijven en lezen : een doorsnee van het boekenvak / samenst.
Frederik Muller Akademie. - Groningen : Wolters-Noordhoff, 1984. - 239 p.

Tussenbericht van de Interdepartementale Leenrechtcommissie. - [s.l. : s.n.],
1983

Tijdelijke regeling leenvergoeding voor auteurs en uitgevers
In: Nederlandse Staatscourant (1985), nr. 246, p. 4-5

Van debutant tot meer : Interview met R. Kromhout
In: En nu over jeugdliteratuur jrg. 2 (1985), nr. 3

Van geen recht naar leenrecht : actie van schrijvers. - Amsterdam : VvL-
Vakbond van Schrijvers, 1975. - 35 p.

Van woord naar beeld : een onderzoek naar de verschuivingen in de
tijdsbesteding aan de media in de periode 1975-1985. - Rijswijk : Sociaal en
Cultureel Planbureau, 1988

Vandeloo, J. / Over het leenrecht als heel heet hangijzer
In: Boekblad jrg. 153 (1986), nr. 13, p. 15

Vaste prijs in taalgebieden EEG
In: Boekblad 1987, nr.. (19 juni) p. 16

Vaststelling leenvergoedingsregeling
In: Nederlandse Staatscourant (1987), nr. 213, p. 9

Vereniging van Letterkundigen

- * Brief aan de minister van WVC d.d. 2 juli 1985
(Ook verschenen in VvL Bulletin nr. 4 van 1985.)
- * Brief aan de minister van WVC d.d. 28 oktober 1987

Vereniging van Letterkundigen over leenrecht

In: VvL Bulletin (1984), nr. 3, p. 3-4

Verkade, D.F.W. / Een nieuw en goed doordacht voorstel voor een wettelijke regeling van het leenrecht

In: Nieuwsblad voor de Boekhandel jrg. 143 (1976), nr. 23, p. 1059-1064

Verkade, D.W.F. en J.H. Spoor / Auteursrecht. - Deventer : Kluwer, 1985. - XXIX, 484 p.

Verslag van het symposium over leenrecht, gehouden op 1 oktober 1983 in de Gemeentebibliotheek te Rotterdam. -Den Haag : NBLC, 1984. - 85 p.

Vleesch Dubois, P.D. / Overheid, auteur & subsidie. -Amsterdam, 1981. - 177 p.

Doctoraalscriptie Vakgroep Moderne Letterkunde, Instituut voor Neerlandistiek

Vollenhoven-Nagel, M. van / Bedreigt 1992 de vaste boekenprijs?

In: Boekblad (1988), nr.. (17 juni), p. 14

Voor de eerste maal : leenvergoeding voor auteurs en uitgevers

In: Diagonaal (1987)

Voorhoof, D. / Het leenrecht : auteursrecht of cultuurpolitiek?

In: Rechtskundig Weekblad (1987-1988), nr. 16, p. 521-534

Vreeken, P. / Kanttekeningen bij het voorstel tot regeling van het leenrecht van J.H. Spoor

In: Nieuwsblad voor de Boekhandel jrg. 143 (1976), p. 1531-1534

Vries, Th. de / Enkele opmerkingen van een letterkundige

In: Open jrg. 6 (1974), nr. 12, p. 731-735

Weggeboekt : het gaat niet goed met het boek, met de lezer, met de uitgevers, met de schrijver. - Amsterdam : VvL-Actiecomité Schrijversprotest, 1970

Weltje, H. / Bedrijfsvergelijking GAU : nuttig beleidsinstrument

In: Boekblad jrg. 153 (1986), nr. 36, p. 12

Wink, Th., en Th. Limpert / Auteursrecht in Nederland. -7de herz. dr. - Amsterdam : Vereniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels, 1975

Wijnberger, J. Th. / Analyse en prognose van de algemene boekenmarkt in Nederland. - Rotterdam : Erasmus Universiteit, 1979. - 88 p.

Wijnstroom, M. / Het "leenrecht" in het buitenland
In: Bibliotheek en Samenleving jrg. 12 (1984), nr. 2, p. 67-71

Wijnstroom, M. / Het leenrecht in internationaal perspectief
In: Bibliotheek en Samenleving jrg. 10 (1982), nr. 5

Wijnstroom, M. / Een macabere koorddans: het leenrecht
In: Open jrg. 16 (1984), nr. 7/8, p. 315-316

Wijnstroom, M. / Overheidssteun aan auteurs in Scandinavië
In: Open jrg. 2 (1970), nr. 5, p. 337-343

Wijnstroom, M. / Uitleenrecht en bibliotheken
In: Open jrg. 6 (1974), nr. 12, p. 736-739

Wijnstroom, M. / Uitleenvergoeding aan auteurs
In: De Openbare Bibliotheek jrg. 12 (1969), nr. 9, p. 366

IJdens, T. / Schrijvers en fonds : eindrapport van een onderzoek naar de betekenis van het Fonds voor de Letteren in het algemeen en voor schrijvers en vertalers in het bijzonder, verricht in opdracht van de minister van WVC. - Tilburg : IVA Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek, 1988. - 2 delen

Zijlmans, M. / Elsevier-topman promoveert op aanbod kant : de culturele roeping van de uitgeefgigant
In: Folia dd. 4 december 1987

Zwan, A. van der / De sociale positie van de auteur in Nederland : verslag van een verkennend onderzoek. - 's-Gravenhage : Staatsuitgeverij, 1972. - 43 p.

Zwart, R.J. / Is leengeldheffing zinvol? : Praktijkverslag van een proef in de O.B. Hoogezand-Sappemeer
In: Bibliotheek en Samenleving jrg. 13 (1985), nr. 3, p. 111

Zwierink, A.M. / Leenrecht in het buitenland : een overzicht van de stelsels in Engeland, Denemarken, Duitsland en Australië. - Rijswijk : Ministerie van WVC, 1983, 59 p. (WVC-literatuurrapport ; nr. 21)

JURISPRUDENTIE

HR 6 mei 1938	NJ 1938, 635 (Caf�radio)
HR 25 jan. 1952	NJ 1952, 95 (Leesportefeuille)
HR 18 dec. 1953	NJ 1954, 258 (Polak/De Muinck)
HR 27 juni 1958	NJ 1958, 405 (Draadomroep)
HR 19 jan. 1979	NJ 1979, 412 (Poortvliet)
Hof Amsterdam	17 sept. 1981 (Kabel TV)
Rb. Rotterdam	15 nov. 1985 (Verhuur grammofoon- platen)

KAMERSTUKKEN

TwK, 1984-1985, 18600	hfdst. XVI, nr. 148
TwK, 1984-1985, 18957	
TwK, 1985-1986, 18957	
TwK, 1986-1987, 18957	
TwK, 1985-1986, 19200	hfdst. XVI, nrs. 67/68
TwK, 1986-1987, 19870	nr. 4
TwK, 1987-1988, 20200	hfdst. XVI, nrs. 77/78/90
TwK, 1987-1988, 20268	
TwK, 1990-1991, 20298	

STAATSBLAD

Staatsblad 73 van 1987:

Wet van 14 februari 1987, houdende regelen ten aanzien van de beleidsvorming en de uitvoering en bekostiging van voorzieningen op het terrein van het maatschappelijk en sociaal-culturele welzijn (Welzijnswet).

Bijlage 1

Leenrechtstelsels in het buitenland

<u>Land</u>	<u>Jaar van invoering</u>	<u>Wettelijke grondslag</u>	<u>Bibliotheken</u>	<u>Berekenings grondslag</u>	<u>Financiering</u>
Denemarken	1946	Wet van 9 juni 1982 (nr. 307). Aangepast door de wet van 25 mei 1983 (nr. 197) en de wet van 4 juni 1986 (nr. 331)	Openbare bibliotheken, schoolbibliotheken, schippersbibliotheken e.d.	Boekenbezit	Centrale overheid
Noorwegen	1947	Lov om bibliotekvederlag dd 29-05-87, wet over de bibliotekvergoeding	Openbare bibliotheken	Boekenbezit	Centrale overheid
Zweden	1955	Förordning angående Sveriges Forfattarfonds dd 23-11-62, voor het laatst veranderd door verordening 1986:1257	Openbare bibliotheken, schoolbibliotheken, bibliotheken voor zeevarenden e.d.	Boekenbezit en uitleen	Centrale overheid
Finland	1961	Aparte wet	Openbare bibliotheken	Aanschaf	Centrale overheid
IJsland	1963	Wet voor Openbare Bibliotheken dd 25-05-76; Verordening van het IJslandse Schrijversfonds dd 01-02-77	Openbare bibliotheken	Wet: boekenbezit Praktijk: uitleen	Centrale overheid
Bondsrepubliek Duitsland	1972	Auteurswet	Openbare bibliotheken en wetenschappelijke bibliotheken	Uitleen. Bij wetenschappelijke publikaties wordt vaste vergoeding uitgekeerd	Centrale overheid: 10% Deelstaten: 90%
Nieuw-Zeeland	1973	Administratieve regeling	Openbare bibliotheken, schoolbibliotheken, universiteitsbibliotheken	Boekenbezit	Centrale overheid
Australië	1974	Public Lending Right Act nr. 200 1985; Schedule (verordening) dd 12-06-87	Openbare bibliotheken	Boekenbezit	Centrale overheid
Groot-Brittannië	1979	Public Lending Right Act en verordening van 1982 (met latere aanpassingen)	Openbare bibliotheken	Uitleen	Centrale overheid
Canada	1986	Administratieve regeling	Openbare bibliotheken en universiteitsbibliotheken	Boekenbezit. Bij uitkering geldt aantal bibliotheken als norm	Centrale overheid
Israël	1986	Administratieve regeling	Niet bekend	Uitleen	Centrale overheid

<u>Land</u>	<u>Totale som</u>	<u>Verdeling</u>	<u>Rechthebbenden</u>	<u>Boekgenres</u>
Denemarken	DKr 85 m (1986)	Individueel. Uitgaande van boekenbezit	Auteurs, illustratoren, vertalers, componisten, beeldend kunstenaars, fotografen etc. Weduwen, weduwnaars, wezen	Fictie en non-fictie. (Non-fictie zelden, want wetenschappelijke bibliotheken vallen niet onder de regeling.)
Noorwegen	NKr 16 m (1986) 11 m hiervan is voor auteurs en vertalersfonds	2/3 van de totale som wordt individueel uitgekeerd, 1/3 collectief	Alle auteurs (copyright owners)	Fictie en non-fictie
Zweden	SKr 46 m (1986/1987)	34% individueel, 66% collectief (1986/1987) Varieert per jaar	Auteurs, illustratoren, vertalers, fotografen, componisten, erfgenamen	Fictie en non-fictie. (Non-fictie zelden, want wetenschappelijke bibliotheken vallen niet onder de regeling.)
Finland	FM 13 m (1987)	Collectief	"Behoeftige" auteurs	Fictie en non-fictie (m.u.v. wetenschappelijke onderzoeken, leerboeken e.d.)
IJsland	IJKr 4,021 m In werkelijkheid uitgekeerd: IJKr 3,4 m (1986)	Beheerskosten: 15% Van wat overblijft: 50% individueel (boekenbezit/uitleen), 50% collectief (stipendia e.d.)	Auteurs, vertalers, erfgenamen	Fictie en non-fictie. (Non-fictie zelden, want wetenschappelijke bibliotheken vallen niet onder de regeling.)
Bondsrepubliek Duitsland	Ongeveer DM 14 m (1988)	Diverse fondsen: VG Wort 15% (Uitleen ob-en 77,5% en wb-en 22,5%), VG Bild 6,35%, GEMA 2,5%	Alle auteurs. Uitgevers hebben een afgeleid recht	Fictie en non-fictie
Nieuw-Zeeland	NZ\$ 436.000 (1986/1987)	Individueel. Uitgaande van boekenbezit	Alle auteurs die voor de intellectuele of artistieke inhoud van een boekwerk verantwoordelijk zijn. Dus ook fotografen, illustratoren etc.	Fictie en non-fictie (m.u.v. tekstboeken voor schoolgebruik)
Australië	A\$ 1,511 m (1986/1987)	Individueel. Uitgaande van boekenbezit	Auteurs, uitgevers. Op aanvraag: erfgenamen, mensen waarmee een samenleving gevoerd werd, illustratoren, samenstellers etc.	Fictie en non-fictie. (Non-fictie zelden, want wetenschappelijke bibliotheken vallen niet onder de regeling.)
Groot-Brittannië	£ 2,75 m (1986) Uitgekeerd: £ 2,402 m	Individueel. Op uitleenbasis	Auteurs, illustratoren, bewerkers, erfgenamen, vertalers, fotografen, samenstellers. Uitgevers hebben een alleen in theorie afgeleid recht	Fictie en non-fictie
Canada	Can. \$ 3 m, waarvan Can. \$ 2,75 m uitgekeerd (1986/1987)	Individueel	Auteurs, vertalers, illustratoren, fotografen, samenstellers	Fictie en non-fictie
Israël	Niet bekend	Niet bekend	Auteurs	Fictie

<u>Land</u>	<u>Uitbetaling</u>	<u>Aftopping</u>
Denemarken		Glijdende schaal (1986). DKr per band: 0 - 20.000 : 4,76 20.001 - 60.000 : 2,73 60.001 - 120.000 : 2,07 120.001 - 200.000 : 1,74 200.001 - 300.000 : 1,52 300.001 - 420.000 : 1,40
Noorwegen	Door het fonds. Nkr 500 per titel	Het fonds vergoedt per auteur maximaal 30 titels. Maximaal bedrag per jaar per auteur is niet meer dan 4 x het basisbedrag van de sociale verzekeringen (1986: ca. Nkr 28.000)
Zweden	Per uitlening 48 öre (hiervan 27 öre individueel) Per reference copy 192 öre, waarvan de helft voor vertalers. (1987/1988)	Glijdende schaal
Finland		Maximaal FM 47.000 per auteur per jaar. (Hoogstens voor 2 of 3 jaar.)
IJsland	IJKr 20 per band	
Bondsrepubliek Duitsland	ca. 5 Pfennig per uitlening	Glijdende schaal (10 categorieën)
Nieuw-Zeeland	NZ\$ 1,10 per band (1986/1987)	
Australië	Auteur: 74 cent per band Uitgever: 18,5 cent per band	
Groot-Brittannië	1,20 pence per uitlening (1986)	Maximum bedrag per auteur
Canada	Uitkering per band en per bibliotheek Can. \$ 40 (1986/1987)	Maximaal Can. \$ 4.000 per auteur
Israël		Maximaal Isr. sh. 5.000 per auteur

Schematisch overzicht van de verschillende aspecten van de huidige leenvergoedingsregeling en de meningen van volksvertegenwoordiging, adviesraden en belangenorganisaties daaromtrent.

Betrokkenen	Rechtvaardigingsgronden	Juridisch kader	Onderwerp van leenrecht	Rechthebbenden
De minister van WVC	Argumenten van auteursrechtelijke en cultuurpolitieke aard	Welzijnswet (Wet waarin openbare bibliotheekwerk)	Het uitlenen van publikaties door ob-en (= gedrukt, niet periodiek, m.u.v. met name genoemde werken minstens 32 pag. en in Nederlands/Fries gesteld)	Nederlandse of in Nederland gevestigde auteurs en in Nederland gevestigde uitgevers c.q. hun rechtverkrigenden
Raad van State		Auteurswet of specifieke wet		
Tweede Kamer	Nadruk op argumenten van auteursrechtelijke aard	Auteurswet of specifieke wet	Naast boeken ook andere informatiedragers. Ook het uitlenen door andere bibliotheken dan openbare	
Bibliotheekraad	Keuze voor cultuurpolitieke benadering	Geen wettelijke regeling doch inschakelen en versterken van het Fonds voor de Letteren		In geval van een recht op vergoeding dit eerder voor auteur dan voor uitgever
VvL/VvS	Argumenten van auteursrechtelijke aard en schade-argument	Auteurswet of specifieke wet	Conform standpunt van de minister	Auteurs. Uitgevers alleen indien hun recht in belangrijke mate ondergeschikt is aan dat van de auteurs
KNUB	Argumenten van auteursrechtelijke en cultuurpolitieke aard en schade-argument	Auteurswet	Naast boeken ook andere informatiedragers. Ook het uitlenen door andere bibliotheken dan openbare	Auteurs en uitgevers
NBLC				Alleen auteurs; geen uitgevers

Betrokkenen	Aard van het leenrecht	Financiering	Aftopping	Verdeelsleutel auteurs/uitgevers
De minister van WVC	<u>Auteurs</u> : hoogst persoonlijk, niet overdraagbaar, niet vatbaar voor vererving <u>Uitgevers</u> : niet gekoppeld aan het leven van de auteur en overdraagbaar	Rijksoverheid en openbare bibliotheken gezamenlijk in een uiteindelijke verhouding van 1 : 2	a. Maximaal uit te keren bedrag per auteur/uitgever, per jaar (in 1987 en 1988 f 10.000 per auteur en f 100.000 per uitgever) b. Verschillende normvergoedingen voor verschillende aantallen uitleningen (mogelijkheid nog niet benut)	70% voor de auteur 30% voor de uitgever I.v.m. verschil in aard van het leenrecht van auteurs en uitgevers verschuiving ten gunste van de uitgevers
Raad van State		Openbare bibliotheken niet te zwaar belasten i.v.m. kans op te forse verhoging van bibliotheekcontributies		
Tweede Kamer		I.v.m. kans op te forse verhoging bibliotheekcontributies, een zeer geleidelijke verhoging van de bijdrage van de openbare bibliotheken		
Bibliotheekraad		Bekostigingswijze van de regeling heeft negatieve gevolgen voor leners, bibliotheken en makers	aftopping: zowel voor auteurs als voor uitgevers	
VvL/VvS	<u>Auteurs</u> : recht op vergoeding blijft bestaan tot 50 jaar na dood van de auteur (vererving) <u>Uitgevers</u> : idem		a. Aftopping b. Vorming van een sociaal-cultureel fonds	90% voor de auteur 10% voor de uitgever
KNUB			Geen aftopping, geen fondsvorming (marktprincipe)	50% voor de auteur 50% voor de uitgever
NBLC		Alleen de rijksoverheid: niet de openbare bibliotheken	a. Aftopping b. Vorming van een sociaal-cultureel fonds (cf. Zweedse stelsel)	

Bijlage 3

Kerngegevens leenrechtvergoeding	1986	1987	1988	1989
aantal bibliotheken in steekproef	5	17	35	44
te verdelen bedrag (f. x miljoen)	5	7,5	7,5	10
- te betalen door WVC	5	5	5	5
- te betalen door bibliotheken	0	2,5	2,5	5
normbedrag per uitgeleend boek* (in gld.)	3,95	1,84	1,18	1,19
plafondbedrag auteurs** (in gld.)	8.000	10.000	10.000	10.000
plafondbedrag uitgevers (in gld.)	geen	100.000	100.000	geen
uitkeringsverhouding auteurs/uitgevers***	57/43	59/41	60/40	62,5/37,5
aantal auteurs dat aanvraag	5.474	4.886	4.669	5.558
aantal uitgevers dat aanvraag	287	304	343	384
totaal aantal publikaties	98.496	121.409	147.623	166.959
verschillende publikaties	73.384	87.752	97.105	109.813
- van uitgevers alleen	35.962	46.918	52.861	56.784
- van uitgevers + auteurs	20.910	22.193	24.326	28.921
- van auteurs alleen	15.866	16.233	16.579	18.595
- van meerdere auteurs	646	2.408	2.723	3.467

* De normvergoeding is een bedrag gebaseerd op het aantal uitleningen van de betreffende publikatie en het aantal aanvragen dat auteurs en uitgevers hebben ingediend.

** 'Auteurs' = schrijvers, illustratoren, fotografen, vertalers en andere rechthebbenden.

*** De wettelijk vastgestelde verhouding tussen de vergoeding aan auteurs/uitgevers ligt op 70:30. Het verschil zit in het feit dat uitgevers de leenvergoeding aanvragen voor hun hele fonds terwijl ook boeken van overleden auteurs meetellen, terwijl niet alle auteurs individueel een aanvraag indienen.

Overgenomen uit: Gids voor de Informatiesector 1990

Verworpen voorstellen

In paragraaf 2 wordt melding gemaakt van de pogingen die ondernomen zijn om het leenrecht in Nederland nader gestalte te geven. Praktisch alle proposities zijn op onoverbrugbare bezwaren gestuit. Geconstateerd kan worden dat hoewel de belangenorganisaties de komst van een leenrecht toejuichen, zij niet aan gezamenlijke oplossingen willen werken. In het volgende passeren de -verworpen- voorstellen in chronologische volgorde de revue.

Leeszegelmethode (1955)

Deze methode wordt lange tijd in schrijverskringen aangemerkt als de oplossing voor het leenrecht. Zij komt er op neer dat bij iedere uitlening 1 leeszegel in het betreffende boek geplakt wordt alsmede 1 zegel op een kaart vermeldende de naam van de auteur. De leners betalen deze zegels, terwijl de controle op invordering en verdeling van de gelden aan een centrale instantie wordt opgedragen. Met name van bibliotheekzijde wordt veel kritiek geuit. Men verwacht een grote administratieve rompslomp terwijl een doorberekening van kosten naar het lezerspubliek drempelverhogend werkt. Bovendien komen de opbrengsten slechts in geringe mate aan minder draagkrachtige schrijvers ten goede. Deze argumenten geven tezamen met het kostenplaatje, met name het uiterst kostbare verrekenings- en controle-apparaat, aanleiding om naar nieuwe oplossingen uit te zien.

Voorstel van de Vereniging van Letterkundigen (1960)

Het voorstel van de VvL gaat uit van een bedrag dat men jaarlijks per strekkende meter boekenplank moet betalen. De volgende formule hanteert men voor de bepaling van dit bedrag: hoeveelheid boeken per meter x de leenfrequentie x de kosten per uitlening.

Voor 1959 betekent dit concreet: $33 \times 3,4 \times f 0,04 = \text{ca. } f 4,50$ per strekkende meter boekenplank. De VvL toont zich geen voorstander van collectieve bestemmingen van de opbrengsten en geeft ook niet aan wie de gelden fourneert. Voor de verdeling van de inkomsten draagt men 2 alternatieven aan. Allereerst wil men de bibliotheken verplichten van elk boek een jaarkaart bij te houden, met vermelding van schrijver, titel, vertaler, uitgever én iedere uitlening. Een en ander betekent in de praktijk dat de uitleenadministratie per boek met 1 minuut wordt verzwaard. Een tweede alternatief biedt de mogelijkheid om volle datumstroken naar een centrale instantie te verzenden. Beide alternatieven betekenen het inschakelen van extra personeel. Berekeningen tonen overduidelijk aan dat de salarissen van deze krachten alsmede de overige lasten de opbrengsten ver overschrijden.

Rapport-Brummel (1963)

De commissie-Brummel houdt ter dege rekening met de kanttekeningen die bij voornoemde proposities geplaatst werden. Zij hanteert als uitgangspunt dat administratief gezien geen relatie gelegd kan worden tussen het aantal uitleningen en de hoogte van de vergoeding. Bovendien mogen de bibliotheken geen enkel nadeel van een leenrecht ondervinden. Extra werkzaamheden alsmede administratieve rompslomp zijn uit den boze. De commissie-Brummel stelt dat de auteursvergoeding aan het gebruik van de werken gerelateerd dient te worden. Overigens komen in de ideeën van de commissie-Brummel alleen Nederlandse belletristische en jeugdboeken schrijvers voor vergoeding in aanmerking. Een en ander resulteert in een systeem waarbij de compensatie van de rijksoverheid gerelateerd wordt aan het totaal bedrag van door openbare bibliotheken aangeschafte belletrie en jeugdboeken van Nederlandse auteurs. Deze compensatie dient beschikbaar te worden gesteld aan het Fonds voor de Letteren en zou ten goede komen aan de Nederlandse auteurs als collectief. Dit systeem is dus vrij simpel van opzet en vergt weinig administratieve handelingen.

Rapport-Berenschot (1968)

In het rapport-Berenschot staan enkele bezwaren vermeld die inherent zijn aan de oplossing die door de commissie-Brummel gepresenteerd wordt. Zo is een individuele retributie bij Brummel niet mogelijk terwijl een dergelijke retributie, volgens Reedijk, duidelijk de voorkeur verdient bij de Nederlandse auteur. Verder lopen de schrijvers, in de opvatting van Reedijk, niet warm voor de vorming van een sociaal fonds. Hierop voortbordurend legt het rapport Berenschot het accent op een individuele vergoeding gerelateerd aan het aantal aangeschafte boeken per auteur per jaar. Centraal in deze visie staat dus niet het aantal uitleningen doch het aantal bestellingen. Men redeneert als volgt: boeken die veel worden geleend worden in meerdere exemplaren aangeschaft en zullen door slijtage eerder vervangen worden. De benodigde gegevens zou men steekproefsgewijs verkrijgen. Geen oplossing wordt geboden voor het feit dat bibliotheken met administratieve werkzaamheden worden opgezaald. Om nog maar te zwijgen van het kostbare controle- en verrekeningsapparaat.

Voorstel van de Dr. E. Boekmanstichting (1969)

Ondanks de nadelen verbonden aan voornoemd voorstel hanteert de Dr. E. Boekmanstichting het rapport Berenschot als uitgangspunt. Zij brengt enkele nuances aan en wil twee belangrijke uitbreidingen opnemen. Het leenrecht zou alle auteurs moeten omvatten en niet alleen schrijvers die nog in leven zijn, danwel niet langer dan 50 jaar geleden overleden. Bovendien vindt men het niet billijk om alleen de openbare bibliotheken aan leenrecht te onderwerpen. In principe zouden alle door de overheid

geheel of gedeeltelijk gefinancierde bibliotheken (universiteitsbibliotheken etc.) aan leenrecht onderworpen worden. Opname van de leenvergoeding in de auteurswet wordt (vooralsnog) niet aanbevolen.
Amendementen Geelkerken (1972)

Geelkerken diende twee amendementen op artikel 12 van de Auteurswet in. Zijn eerste amendement is vrij radicaal. Hij stelt hierin namelijk voor om aan artikel 12 van de Auteurswet een zinsnede toe te voegen ten gevolge waarvan het begrip "openbaarmaking" tevens zou omvatten "de verbreiding van een verveelvoudiging als bedoeld in artikel 14 van het geheel of een gedeelte van het werk". Wat de consequenties van een dergelijk verbodsrecht zijn kwam reeds in hoofdstuk 2 ter sprake. Consequenties trouwens die niet alleen de bibliotheekwereld treffen, doch ook de tweedehandsverkoop, veilingen e.d. In een uiterste geval kan zelfs de zuiver particuliere uitlening hier onder vallen. Zo radicaal als dit eerste amendement zo gematigd is het tweede amendement. Op grond hiervan wordt de auteurs een billijke vergoeding toegekend voor de uitlening van hun geestesproducten. Cruciale problemen als administratie en repartitie worden echter niet tot een oplossing gebracht.

Voorstel van de Vereniging van Letterkundigen (1976)

De VvL gaat uit van een wettelijk geregeld leenrecht voor alle Nederlandse auteurs en vertalers en hun wettige erfgenamen, dat niet overdraagbaar is en dat gerelateerd is aan de kwaliteit van de dienstverlening. Deze kwaliteit kan, in de visie van de VvL, uitsluitend bepaald worden aan de hand van de uitleencijfers per titel; de aanschaf en het boekenbezit zijn verkeerde criteria, uitgezonderd de handboeken en naslagwerken, die uitsluitend raadpleegbaar zijn. Als motivatie voor de invoering van dit leenrechtstelsel voert de VvL twee argumenten aan. Allereerst stelt men dat deze regeling beter dan de bestaande leengeldvergoeding, de omvang en de kwaliteit van de dienstverlening van auteurs aan bibliotheken en hun lezers honoreert. Daarnaast wordt het compensatieargument aangehaald: bibliotheekuitleningen schaden de boekenverkoop en daarmee het inkomen van de auteurs. Voor de nabije toekomst wil de VvL het leenrecht in een vrij breed draagvlak plaatsen. Niet alleen wil men het leenrecht verder uitbouwen naar tijdschriften en dagbladen i.p.v. alleen boeken, bovendien zouden in beginsel alle bibliotheeksectoren aan de regeling onderworpen worden. Immers aan elke sector verleent de auteur zijn diensten. Het is dan ook onredelijk om alleen de uitleningen door openbare bibliotheken in aanmerking te nemen. V.w.b. de hoogte van het leengeld zal een commissie, bestaande uit schrijvers, bibliotheekfunctionarissen en representanten van de Kroon, de minister van CRM adviseren. De VvL doet in dit verband het volgende voorstel:

subsidie voor ob-en
aantal uitleningen door ob-en = investering per uitlening

Minimaal 10% van deze uitkomst dient de auteur te verkrijgen. In feite

betekent dit concreet dat 10% van de Rijkssubsidie voor het openbare bibliotheekwerk voor het leenrecht gereserveerd wordt. De stelling dat de gehele bibliotheeksubsidie in uitleningen geïnvesteerd wordt is echter ongefundeerd. Uitlening is slechts één van de vele vormen van dienstverlening. Trouwens de overheid zal, als onderdeel van haar cultuurbeleid, voor het gehele bedrag garant moeten staan in de visie van de VvL. Nadat de gelden in een schrijversfonds gestort zijn zullen vertegenwoordigers van de overheid en van de auteurs gezamenlijk de verdeling bepalen. Naast individuele doeleinden wil men de gelden ook voor algemene sociale doeleinden aanwenden. Ondanks deze collectieve bestemmingen en ondanks de inbouw van een "plafond" in de hoogte van de uitkeringen komt het grootste deel van de opbrengst terecht bij de schrijvers wier boeken toch al veelvuldig gelezen worden, terwijl ook buitenlandse auteurs aanspraak maken op een vergoeding. Verdere bezwaren betreffen de kosten van het schrijversfonds alsmede incasso- en repartitieproblemen, benevens de extra kosten voor de bibliotheken, die ondanks de toepassing van automatisering niet zo enthousiast als de VvL reageren vanwege de te verwachten administratieve rompslomp.

Voorstel van Mr. J.H. Spoor (1976)

Spoor stelt dat leenrecht een gerechtvaardigde eis is. Hij is voorstander van een regeling binnen de Auteurswet. Volgens hem bestaat de beste kans van slagen voor een leenrechtregeling op het moment dat exploitant en gerechtigde het meest direct met elkaar in verbinding staan. M.a.w. bij de aanschaf. De bibliotheek heeft op dat moment via de boekhandel contact met de uitgever, die weer in contact staat met de auteur. Het voorstel van Spoor komt erop neer dat het om baat of regelmatig uitlenen en de daarmee gelijk te stellen exploitatiemethoden van in het verkeer gebrachte exemplaren van een werk onder het auteursrecht vallen. Een dergelijke bepaling dient vergezeld van het jaar van uitgave, middels een clause, op of in elk exemplaar dat voor particulieren in de handel wordt gebracht, opgenomen te worden. Bovendien worden een aantal exemplaren in de handel gebracht waarop of waarin voornoemde clause ontbreekt. Deze "uitleenexemplaren" zijn tegen een hogere prijs, waarin de te verwachten uitleenfrequentie verdisconteerd kan worden, te koop. Om moeilijkheden met schenkingen (vaak oudere uitgaven) e.d. te vermijden vervalt na 10 jaar het verbod tot uitlening van de exemplaren t.b.v. particulieren. Spoor denkt trouwens aan een maximum prijstoeslag van 200%. En niet alleen voor boeken; ook films, grammofoonplaten en andere media vallen onder de Spoor regeling. Een groot voordeel is de uitermate eenvoudige en beperkte administratie, zowel voor de uitgevers als voor de bibliotheken. De boekhouding van de uitgever levert alle relevante cijfers voor de berekening van de gelden die aan de auteurs ten goede komen; repartitieproblemen alsmede de opzet van een centrale instantie worden dan ook vermeden.

Verder kunnen factoren als aard en omvang van het werk en zelfs een verwachting wat betreft het aantal uitleningen verdisconteerd worden in de hoogte van de prijstoeslag. Buitenlandse aanspraken zullen trouwens

miniem zijn. Zij worden alleen gehonoreerd als in alle exemplaren van het werk, waar ook ter wereld verspreid, de door de Nederlandse wet verplicht gestelde clause is aangebracht.

Bezwaren leveren de verdeling en uitkering van de leengelden op. Immers het grootste deel van de opbrengsten komt bij de succesvolle auteurs terecht. Bovendien zal een behoorlijk deel van de inkomsten, door concentratie in het jaar waarin de uitgave op de markt verschijnt, door de inkomstenbelasting worden opgeslorpt. Het is trouwens nog maar de vraag of de uitgevers de administratie willen verzorgen; zij delen immers niet mee in de opbrengsten. Overigens werd een soortgelijk voorstel als dat van Spoor reeds in de vijftiger jaren in Frankrijk geopperd, echter onvoldoende genuanceerd. Ook in Groot-Brittannië stond het zgn. subchargesysteem ter discussie.

Bijlage 5**Lijst van afkortingen**

AMvB	Algemene Maatregel van Bestuur
BUMA	Bureau voor Muziek Auteursrecht
CRM	Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk (voormalig ministerie van)
ILC	Interdepartementale Leenrecht Commissie
KNUB	Koninklijke Nederlandse Uitgevers Bond
NBD	Nederlandse Bibliotheek Dienst
NBLC	Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum
RABIN	Raad van Advies voor Bibliotheekwezen en Informatieverzorging
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
STEMRA	Stichting tot Exploitatie van Mechanische Reproductierechten der Auteurs
TUL	Taakeenheid Uitvoering Leenvergoeding
VvL	Vereniging van Letterkundigen
VvS	Vakbond van Schrijvers
WVC	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (ministerie van)

RABIN – the letters stand for Raad van Advies voor Bibliotheekwezen en Informatieverzorging, Netherlands Council for Libraries and Information Services – is an advisory council, constituted by Act of Parliament of October, 12 1987. RABIN's principal task is to advise the government, at its request or on the Council's own initiative, on all matters concerning libraries and information services.

The field of library work consists of public, research and special libraries. Information work encompasses the whole process of the creation, processing and dissemination of public information as well as their access and use, and is primarily directed at professional user groups.

RABIN
P.O. Box 95314
2509 CH The Hague
The Netherlands
Prins Willem Alexanderhof 5
Telephone (31) 70 3 47 13 44
Fax (31) 70 3 85 47 08